

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ»**

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΣΤΑΜΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΒΑΛΣΑΜΗ ΟΥΡΑΝΙΑ

ΠΑΤΡΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2020

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Διαλεκτική Ψυχολογία είναι η Ψυχολογία βασισμένη στον μαρξισμό-λενινισμό και η εμφάνισή της και η εφαρμογή της έγινε για πρώτη φορά στη Σοβιετική Ένωση. Είναι πολύ σημαντικό να κάνουμε γνωστό το γεγονός ότι με βάση την Διαλεκτική Ψυχολογία δίνεται έμφαση στην ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στην υγιή και ομαλή του ανάπτυξη.

Θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε σε ένα βαθμό διαφορές μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού στην εκπαίδευση, στην σημασία που δίνεται στην ψυχολογική ανάπτυξη αλλά και σε διάφορα άλλα που σχετίζονται με την Ψυχολογία σε επίπεδο έρευνας κτλ. Θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τις προϋποθέσεις της εμφάνισης και ανάπτυξης αυτής της μαρξιστικής προσέγγισης στην επιστήμη της Ψυχολογίας αλλά και το πολύ σημαντικό κομμάτι γενικότερα της επιστημονικής σκέψης του ανθρώπου το πώς εξελίχθηκε πλάι στην κοινωνική εξέλιξη.

Η Διαλεκτική Ψυχολογία, όπως εφαρμόστηκε στην Σοβιετική Ένωση, έδωσε μεγάλη βαρύτητα στην ψυχολογία του παιδιού, που με συνεργασία και με άλλες επιστήμες, όπως για παράδειγμα η Κοινωνιολογία και η Παιδαγωγική, έγινε προσπάθεια ο άνθρωπος από την παιδική του ηλικία να αναπτυχθεί ολόπλευρα ψυχικά διαμορφώνοντας μια άλλου είδους συνείδηση, σοσιαλιστική-κομμουνιστική. Για αυτόν τον λόγο πρέπει να κατανοούνται σωστά τα στάδια ανάπτυξης του παιδιού ώστε να προετοιμάζεται το παιδί για το επόμενο στάδιο με τον πιο καλό τρόπο για μια ομαλή και ευρύτερη ψυχική ανάπτυξη.

ABSTRACT

Dialectical Psychology is the Psychology based on Marxism-Leninism and its emergence and its application took place for the first time in the Soviet Union. It is very important to make it known that based on Dialectical Psychology, emphasis is placed on the child's psychological development, paying special attention to his healthy and smooth development.

We will try to highlight to some extent the differences between capitalism and socialism in education, in the importance given to psychological development but also in various others related to Psychology at the level of research, etc. We will try to understand the conditions for the emergence and development of this Marxist approach to the science of Psychology but also the very important part of human scientific thinking in general, how it evolved alongside social development.

Dialectical Psychology, as applied in the Soviet Union, gave great importance to the psychology of the child, which in collaboration with other sciences, such as Sociology and Pedagogy, tried to develop man from a young age to form a comprehensive mental formation another kind of consciousness, socialist-communist. For this reason, the developmental stages of the child must be properly understood in order to prepare the child for the next stage in the best way for a smooth and wider mental development.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	7
Κεφάλαιο 1: Ιστορική Εξέλιξη της Επιστημονικής Σκέψης και της Ψυχολογίας	
1.1 Αρχαιότητα.....	18
1.2 Δουλοκτητική Κοινωνία.....	19
1.3 Φεουδαρχία.....	22
1.4 Αναγέννηση και καπιταλισμός.....	24
1.5 Η θεωρία του Sechenov.....	29
1.6 Η θεωρία του Pavlov.....	30
Κεφάλαιο 2: Η «κρίση» της Ψυχολογίας και οι προϋποθέσεις ανάπτυξης της Διαλεκτικής Ψυχολογίας	
2.1 Η κρίση της Ψυχολογίας και η εμφάνιση της Διαλεκτικής Ψυχολογίας.....	33
2.2 Η σύγχρονη (αστική) ψυχολογία και οι κύριες τάσεις της.....	36
2.3 Σύγχρονοι κλάδοι της ψυχολογίας.....	37
2.4 Η Διαλεκτική Ψυχολογία.....	38
2.5 Ψυχολογική Έρευνα και οι μέθοδοι έρευνας.....	40
Κεφάλαιο 3: Ψυχισμός και Συνείδηση	
3.1 Η ανάπτυξη του ψυχισμού στους ζωντανούς οργανισμούς.....	43
3.2 Ο ανθρώπινος ψυχισμός και η συνείδηση.....	45
3.3 Ορισμένα βασικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά της συνείδησης.....	47
Κεφάλαιο 4: Η Ανάπτυξη του παιδιού	
4.1 Η ανάπτυξη του νευρικού συστήματος και της ανώτερης νευρικής λειτουργίας του παιδιού.....	50
4.2 Τα στάδια της ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού και οι γενικές τους ιδιορρυθμίες.....	51
Κεφάλαιο 5: Η Δραστηριότητα	
5.1 Ενεργητικότητα και Δραστηριότητα.....	58

5.2 Η διαμόρφωση της ανθρώπινης δραστηριότητας.....	63
5.3 Βασικοί τύποι της δραστηριότητας του ανθρώπου.....	64
Συμπεράσματα.....	72
Βιβλιογραφία.....	74

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Διαλεκτική Ψυχολογία, δηλαδή η προσέγγιση της ψυχολογίας από την πλευρά του διαλεκτικού υλισμού, δεν είναι γνωστή στην Ελλάδα. Η πρόοδος που άφησε στην ανθρωπότητα το πρώτο σοσιαλιστικό κράτος τον προηγούμενο αιώνα, η ΕΣΣΔ, σε όλους τους τομείς της ζωής του ανθρώπου και στην επιστήμη αλλά και πιο ειδικά στην ψυχολογία δεν είναι πολύ γνωστή και συχνά αποκρύπτεται. Η διαλεκτική ψυχολογία έχει προσφέρει πολύ σημαντική μελέτη του ανθρώπου και ιδιαίτερα του παιδιού αντίθετα με θέσεις δυτικών ψυχολόγων. Παρά το γεγονός ότι ο σοσιαλισμός ανατράπηκε στις χώρες όπου οικοδομούταν δεν αναιρεί την σημασία να γνωρίσει ο κόσμος σήμερα την προσφορά του στην επιστήμη της ψυχολογίας. Διότι η εξέλιξη της ψυχολογίας έγινε πάνω στις φιλοσοφικές βάσεις του διαλεκτικού υλισμού, για αυτό και είναι μαρξιστική ψυχολογία.

Ψυχολόγοι, εκπαιδευτικοί αλλά και σπουδαστές στις κοινωνικές επιστήμες δεν έχουν έρθει ποτέ τους, πολλές φορές, σε επαφή με την μαρξιστική προσέγγιση στην επιστήμη της ψυχολογίας. Ίσως να έχουν διαβάσει κάποια ονόματα γνωστών “Ρώσων” ψυχολόγων, όπως τους αναφέρουν εσκεμμένα ώστε να παραπλανήσουν τους εκπροσώπους της Διαλεκτικής Ψυχολογίας, αλλά δεν καταλαβαίνουν τη διαφορά ανάμεσα σε αυτή και τις διάφορες σχολές της αστικής ψυχολογίας.

Η διαλεκτική – υλιστική ψυχολογία είναι μαρξιστική ψυχολογία γιατί βασίζεται στις αρχές του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού. Για τον λόγο αυτό είναι φυσικό να αποκρύπτεται στα πανεπιστημιακά εγχειρίδια και να μην διδάσκεται στον υπάρχον κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό, τον καπιταλισμό, διότι έρχεται και ανατρέπει την κυρίαρχη αστική ιδεολογία και την προσέγγισή της στην επιστήμη της Ψυχολογίας. Μάλιστα όταν δεν είναι δυνατό να αποκρύψουν θέσεις μαρξιστών ψυχολόγων, οι οποίοι είναι διεθνώς καταξιωμένοι, τότε είτε τις παρερμηνεύουν, είτε τις εκφυλίζουν και τις εντάσσουν σε διάφορες αστικές σχολές και ρεύματα, είτε τις ξεκόβουν από το ιδεολογικό τους υπόβαθρο. Η προσπάθεια αυτή από την αστική τάξη γινόταν από την στιγμή που γεννήθηκε η διαλεκτική ψυχολογία και εντάθηκε μετά την αντεπαναστατική ανατροπή του σοσιαλισμού όπου και εφαρμόστηκε η διαλεκτική υλιστική προσέγγιση της Ψυχολογίας.

Όπως κάθε άλλη κοινωνική επιστήμη, έτσι και η ψυχολογία δεν είναι ξεκομμένη από την ταξική πάλη, δεν είναι αδιάφορη για την πολιτική, τις κοινωνικές σχέσεις, τις σχέσεις παραγωγής.

Ο φαινομενικός πλουραλισμός απόψεων που κυκλοφορούν στην αγορά σήμερα, για πολλούς θεωρείται ότι είναι προοδευτικό ή ότι για τον κάθε ένα η ψυχολογία είναι κάτι υποκειμενικό αφού υπάρχει αδυναμία να διαμορφωθεί μια γενική ψυχολογία. Όμως όλες αυτές οι διαφορετικές θεωρίες και απόψεις (αστικής ψυχολογίας) έχουν πολλά κοινά σημεία. Οι απόψεις των ψυχολόγων είναι διαφορετικές σε πολλά ζητήματα όπως το τι είναι η ψυχολογία, ποιο είναι το αντικείμενό της, ποιος ο σκοπός

της έρευνας, ποια η ουσία του ανθρώπινου ψυχισμού, αν είναι δυνατόν να την γνωρίσουμε, με ποιον τρόπο, κτλ. Αυτό δεν οφείλεται σε υποκειμενικές διαφορές στην κατανόηση των ψυχικών φαινομένων. Προκύπτει από την διαφορετική φιλοσοφική βάση που επιλέγει ο ερευνητής, που αν και δεν είναι πάντα άμεσα ορατή, προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο ο ερευνητής κατανοεί και αντιμετωπίζει τα ψυχικά φαινόμενα.

Στο φιλοσοφικό επίπεδο της ψυχολογικής γνώσης μόνο μπορεί να υπάρξει μέθοδος, ώστε να υπάρξει η δυνατότητα κατανόησης των πιο γενικών εννοιών και των μεταξύ τους σχέσεων, όπως αντικείμενο-υποκείμενο, ύλη-συνείδηση, και να αποκαλύψουμε την ουσία του ψυχισμού. Η φιλοσοφία λειτουργεί ως μέθοδος γνώσης και κοσμοθεωρητικής ερμηνείας των αποτελεσμάτων των άλλων επιστημών.

Η μεταξύ τους σχέση είναι αμφίδρομη διότι ενώ η φιλοσοφία είναι στην βάση κάθε ψυχολογικής άποψης και θεωρίας, η ψυχολογία αλλά και κάθε άλλη επιστήμη με τις ανακαλύψεις τους βοηθούν στην φιλοσοφική κατανόηση της ανάπτυξης του κόσμου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για να προχωρήσουμε στην ψυχολογία πρέπει πρώτα να ασχοληθούμε λίγο με την φιλοσοφία. Το κύριο χαρακτηριστικό της φιλοσοφίας είναι ότι από τότε που εμφανίστηκε αποτελούσε μια σχετικά άρτια κοσμοθεωρία, δηλαδή ένα σύστημα γενικών αντιλήψεων για τον κόσμο (για τη φύση, για την κοινωνία, για τον άνθρωπο).

Η φιλοσοφία όπως και οι διάφορες επιστήμες μελετάει και ερευνά τον κόσμο. Ωστόσο η φιλοσοφία ξετάζει πιο γενικές συνδέσεις και σχέσεις απ' ότι οι ιδιαίτερες, οι ειδικές επιστήμες, που μελετούν ορισμένους τομείς φαινομένων. Η ανάπτυξη των ιδιαίτερων επιστημών δεν εξάλειψε την ανάγκη της λύσης των θεμελιακών προβλημάτων της κοσμοθεωρίας, με τα οποία ασχολούταν πάντα η φιλοσοφία.

Το θεμελιακό φιλοσοφικό πρόβλημα είναι το πρόβλημα της σχέσης της νόησης με το Είναι, του πνεύματος με τη φύση. Ποιο είναι το πρωτεύον, η φύση (το Είναι, η ύλη), ή το πνεύμα (η συνείδηση, η ιδέα); Ποιο προηγείται δηλαδή, η ύλη από την συνείδηση ή το αντίθετο; Ποιο καθορίζει ποιο; Και αν η ανθρώπινη συνείδηση είναι σε θέση να γνωρίσει τον κόσμο. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Από την λύση αυτού του κύριου φιλοσοφικού προβλήματος εξαρτάται η προσέγγιση των υπόλοιπων φιλοσοφικών προβλημάτων (της μεθόδου, του κριτηρίου της αλήθειας, των κινητήριων δυνάμεων της ανάπτυξης κτλ.) αλλά και η κοσμοαντίληψη στην οποία βασίζονται οι επιστημονικές θεωρίες. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η πρώτη πλευρά του βασικού φιλοσοφικού προβλήματος είναι η οντολογική δηλαδή ποιο είναι το πρωτεύον, η ύλη ή η συνείδηση. Οι έννοιες ύλη, Είναι και πνεύμα, συνείδηση είναι οι πιο γενικές και αφηρημένες, όλα τα φαινόμενα και τα αντικείμενα με τα οποία ασχολούμαστε τα κατατάσσουμε σε τελευταία ανάλυση είτε στα υλικά είτε στα πνευματικά φαινόμενα. Σε εκείνα που υπάρχουν έξω από την συνείδησή μας (αντικείμενα και προτσές¹ του εξωτερικού κόσμου) και σε εκείνα που υπάρχουν μόνο στη συνείδησή μας (σκέψεις, συναισθήματα κτλ.) αντίστοιχα. Για αυτό το λόγο κάθε κοσμοθεωρία ξεκινάει αναγκαστικά με την μία ή την άλλη απάντηση στο κύριο φιλοσοφικό πρόβλημα. Από την απάντηση της σχέσης Είναι - Νόησης εξαρτάται και η λύση στα υπόλοιπα προβλήματα με τα οποία ασχολείται η φιλοσοφία. Μάλιστα από την λύση του προβλήματος εξαρτάται και η πρακτική δράση των ανθρώπων, η πάλη τους για την αλλαγή της κοινωνίας. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Η δεύτερη πλευρά του κύριου φιλοσοφικού αυτού προβλήματος είναι η γνωσιολογική, η οποία μας επιβάλλει να λύσουμε το πρόβλημα της γνωσιμότητας του κόσμου, της αντικειμενικής πραγματικότητας². Αν η ανθρώπινη νόηση είναι ικανή να

¹Προτσές: Συνήθως την λέξη αυτή τη συναντάμε σε φιλοσοφικά κείμενα και σημαίνει διαδικασία, η πορεία ανάπτυξης ενός φαινομένου (κυρίως όταν αναφερόμαστε σε κοινωνικοπολιτικά φαινόμενα).

²Η αντικειμενική πραγματικότητα υποδηλώνει οτιδήποτε υπάρχει γύρω μας στον εξωτερικό κόσμο είτε το αντιλαμβάνεται η ανθρώπινη συνείδηση είτε όχι.

γνωρίσει την αντικειμενική πραγματικότητα, το γύρω μας κόσμο. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Ύλη όπως την ορίζει ο Λένιν στο έργο του *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός* είναι φιλοσοφική κατηγορία που χρησιμεύει για να υποδηλώνει την αντικειμενική πραγματικότητα που έχει δοθεί στον άνθρωπο από τα αισθήματά του και που αντιγράφεται, φωτογραφίζεται, απεικονίζεται από τα αισθήματά μας, ενώ υπάρχει ανεξάρτητα από αυτά. (Β. Ι. Λένιν, Άπαντα, τόμ. 18: 134).

Με λίγα λόγια ύλη είναι ό,τι υπάρχει αντικειμενικά και ανεξάρτητα από το αν ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται και συνειδητοποιεί την ύπαρξή του. Από την πέτρα μέχρι την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, το φως δηλαδή. Η έννοια της ύλης είναι μια νοητική αφαίρεση από τις ποιοτικές διαφορές των αντικειμένων. Οι έννοιες ύλη, αντικειμενική πραγματικότητα, σύμπαν, κόσμος έχουν το ίδιο περιεχόμενο. (*Διαλεκτική-Υλιστική ψυχολογία δύο προσεγγίσεις*, άρθρο Ριζοσπάστη, 2013).

Ανάλογα λοιπόν με την απάντηση στο βασικό φιλοσοφικό πρόβλημα που αναφέραμε παραπάνω, οι φιλοσοφικές θεωρίες χωρίζονται σε δύο ρεύματα: τον υλισμό και τον ιδεαλισμό. Οι φιλόσοφοι που πιστεύουν ότι η ύλη προηγείται από τη νόηση λέγονται υλιστές ενώ οι φιλόσοφοι που πιστεύουν το αντίθετο λέγονται ιδεαλιστές. Οι υλιστές πιστεύουν ότι η ύλη είναι το πρωτεύον και το πνεύμα το παράγωγο, τονίζοντας ταυτόχρονα την ενότητά τους. Ακόμη θεωρούν ότι ο κόσμος είναι αδημιούργητος, είναι άπειρος στο χώρο και στο χρόνο, ότι υπάρχει αιώνια και ότι είναι γνώσιμος από την ανθρώπινη συνείδηση. Οι υλιστές δεν προσφεύγουν σε υπερφυσικές δυνάμεις ώστε να εξηγήσουν τον κόσμο. Οι ιδεαλιστές αντίθετα θεωρούν αρχή όλων το πνεύμα και την ύλη σαν παράγωγο του. Ισχυρίζονται πως το πνεύμα υπήρχε πριν από την φύση κι ανεξάρτητα από αυτήν. Ο ιδεαλισμός όπως και η θρησκεία παραδέχεται τη δημιουργία του κόσμου από κάποια "άνωτερη" υπερφυσική δύναμη και μιλάει για το πεπερασμένο του κόσμου στο χώρο και το χρόνο. Υποστηρίζουν το μη γνώσιμο του κόσμου από τον άνθρωπο.¹ Ενώ υπάρχουν διάφορες ιδεολογικές σχολές με διαφορές στις απόψεις τους για την γνώση, όλες αυτές αρνούνται να δουν στα αισθήματα του ανθρώπου όπως και στις ιδέες και στις έννοιες του, την αντανάκλαση των πραγμάτων και ότι πηγή γνώσης είναι ο αντικειμενικός κόσμος. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Οι υποκειμενικοί ιδεαλιστές υποστηρίζουν την συνταύτιση του κάθε πραγματικού, αντικειμενικού, φυσικού με τα αισθήματα, την αναγωγή των πάντων στα αισθήματα: τα αισθήματα του υποκειμένου θεωρούνται σαν τα μόνα που υπάρχουν. Υποστηρίζουν πως τάχα όλα τα πράγματα του κόσμου μας είναι συνδυασμοί ή συμπλέγματα αισθημάτων, πως αντικειμενικό είναι εκείνο που αποτελεί κάτι σταθερό στα αισθήματα των ανθρώπων ή εκείνο που είναι κοινό στα αισθήματα πολλών

¹Ο Giordano Bruno (1548-1600) υποστήριξε ότι το Σύμπαν είναι άπειρο και έχει άπειρους ήλιους, με συνέπεια να καεί στην πυρά της χριστιανικής εκκλησίας.

ανθρώπων που έχει «καθολική ισχύ». (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Οι αντικειμενικοί ιδεαλιστές έρχονται σε αντίθεση με τους υποκειμενικούς ιδεαλιστές οι οποίοι πιστεύουν ότι η Γη, η φύση, ο φυσικός κόσμος δεν υπάρχουν ανεξάρτητα από τον άνθρωπο, από τα ατομικά του αισθήματα. Όμως θεωρούν όλο τον κόσμο, τη φύση σαν πλήρως εξαρτημένη από κάποια «απόλυτη ιδέα», από το πνεύμα κτλ. Σαν κάτι που παράγει την φύση. Όμως αυτά (το πνεύμα, η απόλυτη ιδέα) δεν είναι παρά τα ίδια τα αισθήματα του ανθρώπου, η σκέψη του, η συνείδησή του, αποσπασμένα από τον άνθρωπο και μεταμορφωμένα σε φανταστική αφαίρεση. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Η κάθε κοσμοθεωρία ξεκινώντας αποδέχεται αναγκαστικά την προτεραιότητα μιας αρχής είτε είναι της ύλης είτε είναι της συνείδησης. Μια τέτοια κοσμοθεωρία λέγεται μονιστική (από την ελληνική λέξη μόνος). Υπήρξαν ιστορικά φιλόσοφοι όμως που θεωρούσαν ότι και οι δύο αυτές αρχές είναι πρωταρχικές αλλά και ανεξάρτητες μεταξύ τους. Οι φιλόσοφοι αυτοί λέγονται δυϊστές (ντουαλιστές από την λατινική λέξη duo, δύο). Ο δυϊσμός είναι μια «νοθευμένη» μορφή του ιδεαλισμού και προκύπτει από προσπάθειες συμβιβασμού του υλισμού και του ιδεαλισμού. Για αυτό όσον αφορά στην εξήγηση φαινομένων του κόσμου μπλέκεται σε άλυτες αντιθέσεις και αναγκάζεται να περνάει είτε σε θέσεις του υλισμού, είτε σε θέσεις του ιδεαλισμού. Αποτελεί έκφραση φιλοσοφικής ασυνέπειας, δεν αποτελεί καινούργια άποψη αρχής. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Ιστορικά αναπτύχθηκαν δυο αντίθετες μέθοδοι σκέψης, η μεταφυσική και η διαλεκτική. Η μεταφυσική είναι ο τρόπος μελέτης που βλέπει τα αντικείμενα, τα φαινόμενα της φύσης αμετάβλητα και ανεξάρτητα μεταξύ τους, βλέπει την ανάπτυξη ως ποσοτική και όχι ποιοτική μεταβολή, δημιουργεί έτσι ένα στατικό κοσμοείδωλο. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η διαλεκτική μέθοδος γνώσης είναι αυτή που εξετάζει τα πράγματα, τα φαινόμενα και τις νοητικές τους αντανάκλασεις, τις έννοιες, στην αμοιβαία τους σύνδεση, στην κίνηση, στην γέννηση, στην αντιφατική ανάπτυξη και εξαφάνισή τους. Η επιστημονική διαλεκτική μέθοδος γνώσεως είναι επαναστατική, διότι αναγνωρίζει το γεγονός ότι τα πάντα αλλάζουν κι εξελίσσονται και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι είναι αναπότρεπτη η εξαφάνιση οτιδήποτε εμποδίζει την ιστορική πρόοδο. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012: 44).

Άρα γίνεται φανερό ότι η μαρξιστική φιλοσοφία έχει ένα σπουδαίο χαρακτηριστικό, ότι όχι μόνο αναγνωρίζει την υλικότητα του κόσμου αλλά και ότι η ύλη βρίσκεται σε παντοτινή, αδιάκοπη και νομοτελειακή αλλαγή και ανάπτυξη. Αυτή η ανάπτυξη διέπεται από κάποιους νόμους. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Αυτοί οι νόμοι του αντικειμενικού κόσμου είναι οι νόμοι της κίνησης, της ανάπτυξης. Όλα τα αντικείμενα και τα φαινόμενα μπορούμε να τα κατανοήσουμε με σωστό τρόπο εξετάζοντας το προσές της κίνησης και της ανάπτυξής τους. Όμως δεν φτάνει

μόνο να αναγνωρίσει κανείς την αρχή της ανάπτυξης, αλλά να κατανοήσει την πηγή και τον χαρακτήρα της κάθε ανάπτυξης καθώς και τους γενικούς εκείνους νόμους κατά τους οποίους συντελείται κάθε ανάπτυξη. Γιατί μπορεί κάποιος να αναγνωρίσει την κίνηση όμως παρόλα αυτά να παραμείνει μεταφυσικός. Είναι αλλιώς να κατανοείς την ανάπτυξη ως ένα προτσές που απλά επιφέρει κάποιες ορισμένες καθαρά ποσοτικές αλλαγές στην υπάρχουσα πραγματικότητα και αλλιώς να κατανοείς την ανάπτυξη ως ένα σύνθετο προτσές όπου στην υπάρχουσα πραγματικότητα να γίνονται όχι μόνο ποσοτικές αλλά και πιο βαθιές ποιοτικές αλλαγές και μετατροπές, από τις οποίες οι παλαιότερες και ξεπερασμένες μορφές με τον καιρό γηράζουν και εξαφανίζονται, δίνοντας την θέση τους σε νέες ανώτερες μορφές. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Η πρώτη θεωρία δηλαδή αρνείται τις αντιφάσεις που υπάρχουν στο εσωτερικό όλων των αντικειμένων και των φαινομένων, την πάλη των αντιθέτων σαν πηγή για την ανάπτυξη. Αρνείται δηλαδή τα ποιοτικά άλματα¹ που συντελούνται σε ένα στάδιο της ανάπτυξης και την βλέπει σαν ομαλή και βαθμιαία ποσοτική διαδικασία. Η δεύτερη θεωρία είναι διαλεκτική και είναι επιστημονική διότι εννοεί την ανάπτυξη σαν αντικατάσταση του ξεπερασμένου από το νέο, το προοδευτικό και αποκαλύπτει τις αντιφάσεις στο εσωτερικό των αντικειμένων βλέποντας στο ζεύγλιγμα και στην λύση των αντιφάσεων αυτών την βασική και κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012: 338).

Αν λοιπόν η ανάπτυξη είναι το προτσές της εμφάνισης του νέου και της εξαφάνισης του ξεπερασμένου, τότε η επιστήμη έχει ως καθήκον της την έρευνα της ίδιας φύσης, της ύλης στην κίνησή της, την μετατροπή της από τις κατώτερες στις ανώτερες μορφές της, από τις απλές στις σύνθετες, δημιουργώντας όλη την πολυμορφία του αντικειμενικού κόσμου που μας περιβάλλει. Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο εξήγησης των φαινομένων η επιστήμη κατάφερε σπουδαίες επιτυχίες στην μελέτη της φύσης. (Βασικές Αρχές Μαρξιστικής Φιλοσοφίας, 2012).

Από τα παραπάνω βασικοί νόμοι της διαλεκτικής μεθόδου γνώσης είναι: ο νόμος του περάσματος των ποσοτικών αλλαγών σε ποιοτικές αλλαγές, ο νόμος της ενότητας και της πάλης των αντιθέτων, ο νόμος της άρνησης της άρνησης.

Η διαλεκτική ως επιστήμη και μεθοδολογία, έχει μεγάλη ιστορία και εδώ μπορούμε μέσα σε κάποια πλαίσια μόνο να την εξηγήσουμε σε ένα εισαγωγικό κομμάτι. Εδώ μπορούμε να επισημάνουμε ότι η έρευνα της αντικειμενικής πραγματικότητας από τον άνθρωπο έχει κι αυτή μια ιστορική εξέλιξη. Ο άνθρωπος πρώτα αναγνώρισε τις πιο απλές και φανερές σχέσεις των πραγμάτων και των φαινομένων και τα σχετικά σταθερά χαρακτηριστικά τους, κι έπειτα προχώρησε στο να μελετάει την αλλαγή

¹Το ποιοτικό άλμα είναι η διακοπή της συνέχειας που έρχεται ως αποτέλεσμα των ποσοτικών αλλαγών που προηγήθηκαν. Η έννοια αυτή δεν έχει απαραίτητα σχέση με τον ρυθμό αλλαγής της ποιότητας. Μεθοδολογικά διακρίνουμε τα απότομα άλματα, την απότομη αλλαγή της παλιάς ποιότητας (π.χ. μετατροπή στοιχειώδους σωματίου σε άλλα, κοινωνική επανάσταση), και τα βαθμιαία άλματα, όταν υφίστανται επί μέρους αλλαγές στο αντικείμενο ή φαινόμενο μέχρι να μετασχηματιστεί τελικά ως σύνολο (π.χ. εξέλιξη των ειδών).

τους, την ανάπτυξη των υλικών αυτών συστημάτων. Έδωσε στατικό και απόλυτο χαρακτήρα στις έννοιες αυτές και η σκέψη του δομήθηκε αρχικά στη βάση της ταυτότητας των πραγμάτων όπως για παράδειγμα ο σπόρος είναι σπόρος και τίποτα παραπάνω. Μετά από πολύ καιρό άρχισε να κατανοεί στις έννοιες αυτές τις αντιφάσεις τους και τις μεταβολές τους, που αντανάκλουν την ανάπτυξη των πραγμάτων και των φαινομένων όπως για παράδειγμα ότι ο σπόρος μέσα του κρύβει την δυνατότητα να μετασχηματιστεί σε φυτό. Κατάλαβε ότι τα πράγματα δεν είναι μόνο ίδια με τον εαυτό τους αλλά και διαφορετικά από αυτόν (τα φωτόνια άλλες φορές εκδηλώνουν σωματιακές ιδιότητες και άλλες φορές κυματικές, δηλαδή τα κυματοσώματα). (Μ. Κουβελάς, 2007).

Μάλιστα είναι γνωστό ότι και αρκετοί υλιστές ακολούθησαν τον μεταφυσικό τρόπο σκέψης (απλοϊκός υλισμός) εκτός από τους ιδεαλιστές. Αλλά και η διαλεκτική που αποτελεί την επιστημονική μέθοδο του σύγχρονου υλισμού, ακολουθήθηκε και αναπτύχθηκε και από ιδεαλιστές όπως ο Πλάτωνας, ο Leibnitz και με τελευταίο και πιο σπουδαίο τον Hegel (1770-1831). (Μ. Κουβελάς, 2007).

Ο υλισμός από τα αρχαία χρόνια βασίζεται στις επιστήμες και εξελίσσεται μαζί με αυτές, το οποίο αντανάκλαται στα στάδια της ιστορικής του πορείας. Όμως μετά από αιώνες εξέλιξης απαγκιστρώθηκε από την μεταφυσική αντιμετώπιση των ψυχικών και των κοινωνικών φαινομένων και να συνδυαστεί με την διαλεκτική. Ο διαλεκτικός υλισμός λοιπόν είναι το σύγχρονο στάδιο εξέλιξης του υλισμού, και εξετάζει τους πιο γενικούς νόμους που διέπουν την ανάπτυξη της φύσης, της κοινωνίας και της νόησης. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Όπως και στη φιλοσοφία έτσι και στην ψυχολογία αντίστοιχα με τα φιλοσοφικά ρεύματα, οι ψυχολογικές σχολές χωρίζονται σε αυτές που οικοδομούνται είτε πάνω σε ιδεαλιστικές βάσεις είτε σε υλιστικές. Στη ψυχολογία μάλιστα καθόρισε την εξέλιξή της, το πρόβλημα της σχέσης του ψυχικού και του φυσικού που ήταν κύριο μέτωπο διαπάλης ανάμεσα στον υλισμό και τον ιδεαλισμό.¹ Την ψυχή η ιδεαλιστική φιλοσοφία και ψυχολογία αλλά και η θρησκεία την θεωρούν μία άυλη οντότητα που είναι ανεξάρτητη από το σώμα. Ενώ αντίθετα οι υλιστές την βλέπουν ως εκδήλωση συγκεκριμένων λειτουργιών του σώματος του ανθρώπου. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Οι σύγχρονοι συνεπείς υλιστές ερευνούν τα φαινόμενα με βάση την διαλεκτική μέθοδο γνώσης, εξετάζοντάς τα στην πορεία της γέννησης και ανάπτυξής τους, ενώ αντίθετα χωρίς να το καταλαβαίνουν, οι μεταφυσικοί υλιστές κάνουν υποχωρήσεις στον ιδεαλισμό και αναγάγουν τα ψυχικά φαινόμενα του ανθρώπου σε νευρολογικά. Ενώ πολλές φορές ξεκινάνε να αντιμετωπίζουν τα φαινόμενα που μελετάνε με υλιστικό προσανατολισμό δεν διασφαλίζεται μέχρι τέλους η υλιστική αντιμετώπισή τους γιατί το επιτρέπει αυτό στον ιδεαλισμό η μεταφυσική μέθοδος. (Μ. Κουβελάς, 2007).

¹Οι επιστήμονες πολλές φορές δεν το συνειδητοποιούν αυτό. Για παράδειγμα, ο ιδεαλιστής Wundt θεωρούσε ότι είναι έξω από αυτήν την αντιπαράθεση υλισμού - ιδεαλισμού, η πειραματική ψυχολογία.

Στην σύγχρονη εποχή στο πεδίο της ψυχολογίας, η πάλι των δύο βασικών φιλοσοφικών ρευμάτων εκδηλώνεται ως αντιπαράθεση ανάμεσα στην Διαλεκτική Ψυχολογία και τις διάφορες σχολές της αστικής ψυχολογίας, οι οποίες αν και πολλές φορές έχουν διαφορές μεταξύ τους, βασίζονται είτε άμεσα είτε έμμεσα στον ιδεαλισμό με γέφυρα τον μεταφυσικό υλισμό. Η Διαλεκτική Ψυχολογία διαφέρει από τις αστικές ψυχολογικές σχολές, τόσο στην αντίληψη για τη φύση του ανθρώπου, όσο και στους σκοπούς της έρευνας. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Ο διαλεκτικός υλισμός έκανε την εμφάνισή του στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ενώ επέδρασε στην ανάπτυξη της ψυχολογίας τον επόμενο αιώνα μετά από την σοσιαλιστική επανάσταση στη Ρωσία. Χρειαζόταν άλλες κοινωνικές συνθήκες, διότι δεν μπορούσε να γεννηθεί και να αναπτυχθεί στα αστικά επιστημονικά ιδρύματα που υπήρχαν. Η Διαλεκτική Ψυχολογία είναι η διαλεκτική συνέχεια της αστικής ψυχολογίας, εννοώντας ότι γεννήθηκε από αυτή αλλά αποτελεί και την άρνησή της ταυτόχρονα. Αποτελεί για την ανάπτυξη της ψυχολογικής σκέψης ένα ποιοτικά νέο στάδιο. Παρά την αντιπαράθεση που υπάρχει στις αρχές, στις μεθόδους και ερμηνείες των φαινομένων, δεν απορρίπτει τις συγκεκριμένες ανακαλύψεις της αστικής επιστήμης. Αντιθέτως η Διαλεκτική Ψυχολογία τις αξιοποιεί και τις τοποθετεί σε νέα θεωρητική και μεθοδολογική βάση. Η αστική ψυχολογία, αναγνωρίζει και αξιοποιεί μερικές φορές τις επιτυχίες της Διαλεκτικής Ψυχολογίας, όμως προσπαθεί να τις αποκόψει από την θεωρητική τους βάση, το διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η επιστημονική έρευνα έχει ως μεθοδολογικό εργαλείο της, τις κατηγορίες από κάθε πεδίο γνώσης, δηλαδή τις πιο γενικές της έννοιες. Αυτές προκύπτουν από τις αντικειμενικές σχέσεις που υπάρχουν στη φύση, την κοινωνία και τη νόηση, δεν αποτελούν δηλαδή αυθαίρετες επινοήσεις. Πάνω σε αυτό το σύστημα επιστημονικών κατηγοριών εστιάζει η κύρια αντιπαράθεση μεταξύ των ψυχολογικών σχολών. Τα κύρια ζητήματα στα οποία γίνεται κυρίως η αντιπαράθεση της Διαλεκτικής Ψυχολογίας και της αστικής ψυχολογίας είναι:

- η έννοια της «ψυχής»
- η σχέση βιολογικού - ψυχικού
- η σχέση κοινωνικού - ατομικού
- η έννοια της προσωπικότητας
- οι αρχές και οι μέθοδοι της επιστημονικής έρευνας

Ο Κ. Marx με την θεωρία του έφερε μέσα στις κοινωνικές επιστήμες της φιλοσοφίας, της πολιτικής οικονομίας, της θεωρίας του σοσιαλισμού, ριζικές αλλαγές. Όπως προείπαμε η ψυχολογία έμεινε έξω από την επίδραση του μαρξισμού για πάρα πολλά χρόνια. Από το 1920, όπου γεννήθηκε η Διαλεκτική Ψυχολογία, οι σοβιετικοί επιστήμονες έκαναν γνωστό τον Marx στην ψυχολογία παγκόσμια επιχειρώντας για πρώτη φορά να δομήσουν την ψυχολογία με βάση τον μαρξισμό. Ο L. Vygotsky ήταν

αυτός που έβαλε τις βάσεις ώστε να αναπτυχθεί η Διαλεκτική Ψυχολογία και θεωρείται ως πατέρας της. Από την γέννησή της μάλιστα η Διαλεκτική Ψυχολογία ήρθε αντιμέτωπη με την αστική ψυχολογία πράγμα το οποίο αντανακλά από την μία τις διαφορετικές θεωρητικές και μεθοδολογικές αρχές και από την άλλη το γεγονός ότι «στο σύγχρονο κόσμο η ψυχολογία εκπληρώνει μια ιδεολογική λειτουργία, και υπηρετεί ταξικά συμφέροντα» (Leontiev, χ.χ.: 19).

Η διαφορά ανάμεσα σε Διαλεκτική και αστική ψυχολογία δεν είναι μόνο στο ζήτημα της μεθοδολογίας. Ο σκοπός της ψυχολογίας αφορά και την κοινωνική πρακτική, συνδέεται μαζί της, δεν είναι μόνο γνωσιακός. Από την γέννησή της η Διαλεκτική Ψυχολογία έχει συνδεθεί με την διαμόρφωση της σοσιαλιστικής κοινωνίας. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Βασικές φιλοσοφικές έννοιες

Η ύλη είναι άπειρη στον χώρο και στον χρόνο και είναι σε διαρκή κίνηση. Ο χώρος, ο χρόνος και η κίνηση κατανοούνται ως μορφές ύπαρξης της ύλης. Ύλη, χώρος, χρόνος και κίνηση είναι αδιάσπαστα διότι δεν γίνεται να υπάρξει κάποιο από αυτά χωρίς όλα τα υπόλοιπα. Η έννοια της κίνησης δεν μπορεί να περιοριστεί στην μηχανική μετατόπιση αλλά αφορά κάθε αλλαγή γενικά. Η αλληλεπίδραση των υλικών συστημάτων εκφράζει τις αλληλένδετες σχέσεις τους (π.χ. παγκόσμια έλξη, χημικές αντιδράσεις, κοινωνική δραστηριότητα). Η αλληλεπίδραση δεν είναι κάτι εξωτερικό από την ύλη, δεν προηγούνται τα υλικά συστήματα από την αλληλεπίδραση. Είναι αδιαχώριστες οι κατηγορίες «αντικείμενα» και «σχέσεις ανάμεσα στα αντικείμενα» και η αλληλεπίδραση της ύλης εκδηλώνεται στην κίνησή της. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η ύλη αναπτύσσεται και οργανώνεται σε μια ατελείωτη ποικιλία υλικών ενοτήτων, που τις λέμε υλικά συστήματα. Τα υλικά συστήματα μπορεί να είναι διακριτές οντότητες (άτομα, μόρια, μικροσκοπικά σώματα), ή πεδία (βαρυτικό, ηλεκτρομαγνητικό κλπ). Τα υλικά συστήματα διαφέρουν στην πολυπλοκότητά τους και στον τρόπο που αλληλεπιδρούν. Το πώς δομείτε ένα υλικό σύστημα εξαρτάτε από την εσωτερική του οργάνωση, δηλαδή από το πώς συνδέονται και αλληλεπιδρούν τα μέρη του όλου, οι σχέσεις μεταξύ των στοιχείων ενός συστήματος, αλλά και οι νόμοι που διέπουν αυτές τις σχέσεις (π.χ. βιολογικοί). Η δομή ενός υλικού συστήματος είναι πιο σταθερή από τις επιμέρους ιδιότητές του. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Όπως είπαμε παραπάνω με βάση την διαλεκτική μέθοδο γνώσης, η πηγή της κίνησης είναι οι αντιθέσεις που υπάρχουν στο εσωτερικό των υλικών συστημάτων. Η αντίθεση θεωρείται η ενότητα ανάμεσα στις αντίθετες πλευρές όλων των αντικειμένων και των φαινομένων όπως για παράδειγμα σταθερό-μεταβαλλόμενο, ταυτότητα-διαφορά, ηρεμία-αλλαγή και πολλά άλλα. Δεν γίνεται να υπάρχει η μια πλευρά χωρίς την άλλη, ούτε να υπάρχει και το όλο χωρίς την σύνθεση των δύο αυτών πλευρών. Κάθε πλευρά της αντίθεσης καθορίζει και το αντίθετό της, και με αυτόν τον τρόπο η μία περιβάλλει την άλλη, ως ένα άλλο του εαυτού της. Μόνο εξετάζοντας στην ενότητά τους τις αντιφατικές πλευρές μπορούμε να κατανοήσουμε

την κίνηση. Αυτός είναι ο νόμος της ενότητας και της πάλης των αντιθέτων, εκφράζοντας με ποιο τρόπο αναπτύσσεται ο κόσμος. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Με βάση αυτό, εξετάζοντας τις μορφές κίνησης της ύλης (φυσική, χημική, βιολογική, κοινωνική, σκέψη) μπορούμε να κατανοήσουμε τις αντίστοιχες μορφές οργάνωσης της ύλης και να τις ιεραρχήσουμε από τις πιο απλές στις πιο σύνθετες (π.χ. πέτρα – σκουλήκι ή πίθηκος – άνθρωπος). Υπάρχουν κάποιες σχέσεις αντικειμενικά που προσδιορίζουν την οργάνωση των υλικών συστημάτων, και τις διατυπώνουμε ως νόμους κίνησης της ύλης όπως βιολογικούς, κοινωνικούς, νόμους της νόησης κτλ. Την νομοτέλεια την κατανοούμε ως σύνδεση αιτίας και αποτελέσματος και όχι ως κάτι υπερφυσικό και αναπόφευκτο σαν την μοίρα όπως στην τελεολογία. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Όσο πιο πολύπλοκη είναι η οργάνωση της ύλης στην εξέλιξή της, το ίδιο είναι η μορφή της κίνησης που την χαρακτηρίζει. Τα επίπεδα οργάνωσης της ύλης τα κατανοούμε από τις ποιοτικές αλλαγές που πραγματοποιούνται στις σχέσεις των υλικών συστημάτων από τα πιο απλά στα πιο σύνθετα. Το κάθε επίπεδο οργάνωσης της ύλης χαρακτηρίζεται από μια μορφή κίνησης της ύλης η οποία ξεχωρίζει την συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης από τις υπόλοιπες. Όταν λοιπόν πάνω στην βάση των μορφών οργάνωσης της ύλης που υπάρχουν, εμφανιστεί κάποια νέα μορφή οργάνωσης, τότε την ίδια στιγμή μαζί τους εμφανίζονται και ποιοτικά νέες σχέσεις, νέοι νόμοι κίνησης της ύλης. Η εμφάνιση των έμβιων όντων, για παράδειγμα, έγινε ταυτόχρονα και μαζί με την εμφάνιση των βιολογικών νόμων. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η έννοια της αντανάκλασης είναι θεμελιακή φιλοσοφική έννοια για την ιδιότητα της ύλης. Δεν είναι σταθερό το περιεχόμενό της αλλά αναπτύσσεται και εμπλουτίζεται ανάλογα με την πρόοδο των επιστημών της φύσης, της κοινωνίας και του ανθρώπου. Υπάρχουν διάφορες βαθμίδες και μορφές αντανάκλασης ανάλογα με το επίπεδο οργάνωσης της ύλης. Η αντανάκλαση είναι αυτή που εκφράζει ανάλογα με το επίπεδο οργάνωσης της ύλης, το πόσο ικανό είναι ένα υλικό σύστημα να ανασχηματίζεται εσωτερικά κάτω από την επίδραση εξωτερικών παραγόντων και να αντιδράσει σε αυτές. Παθητική αντανάκλαση είναι αυτή που δεν προσαρμόζεται κάποιο υλικό σύστημα στην εξωτερική επίδραση που δέχεται ώστε να διατηρήσει την εσωτερική του οργάνωση. Αντίθετα ενεργητική είναι η αντανάκλαση όταν το υλικό σύστημα προσαρμόζεται πάνω στην εξωτερική επίδραση που δέχεται από το περιβάλλον, είτε αλλάζει ακόμη το περιβάλλον ώστε να διατηρήσει την ύπαρξή του. Για παράδειγμα η πέτρα αντανάκλα παθητικά το περιβάλλον και φθείρεται. Αντίθετα τα φυτά αντανάκλα ενεργητικά το περιβάλλον και προσαρμόζονται για να επιβιώσουν. Όσο ανεβαίνουμε κλίμακα ανάπτυξης των ζωντανών οργανισμών βλέπουμε ανώτερες μορφές ενεργητικής αντανάκλασης, τα εξαρτημένα αντανάκλαστικά των ζώων και το ανώτερο η ανθρώπινη συνείδηση. (Κουβελάς, 2007: 10).

Μια μορφή ενεργητικής αντανάκλασης του κόσμου στον εγκέφαλο των ανώτερων ζώων και του ανθρώπου είναι η ψυχική δραστηριότητα η οποία ως προϊόν της οργάνωσης της ύλης δημιουργήθηκε σε κάποιο στάδιο εξέλιξής της. Ο ψυχισμός,

είναι προϊόν ανάπτυξης της ύλης, είναι λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου και αποτελεί μορφή ενεργητικής αντανάκλασης του κόσμου σε αυτόν. Η αντανάκλαση γίνεται μέσω της δραστηριότητας του ανθρώπου. Ο ψυχισμός είναι εξίσου γνώσιμος από τον άνθρωπο όπως και όλα τα άλλα φαινόμενα που υπάρχουν. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η Διαλεκτική ψυχολογία με βάση τα παραπάνω εξετάζει τα ψυχικά φαινόμενα στην ενότητα υλικού και πνευματικού. Η κοινωνική πρακτική δραστηριότητα θεωρείται από αυτήν ότι είναι η δύναμη που κινεί την ανάπτυξη της ανθρώπινης ψυχικής αντανάκλασης. Αυτή η δραστηριότητα είναι ένα σύστημα συνεχούς αλληλεπίδρασης του υποκειμένου με τον κόσμο που το περιβάλλει κι έχει σκοπό την αλλαγή του. Η έννοια αυτή της κοινωνικής πρακτικής δραστηριότητας, του συνόλου της ανθρώπινης πρακτικής και όχι της ατομικής, είναι βασική στη διαφοροποίηση της Διαλεκτικής Ψυχολογίας με τις σχολές της αστικής ψυχολογίας. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Όπως κάθε φαινόμενο έτσι και τα ψυχικά φαινόμενα εξετάζονται από την Διαλεκτική Ψυχολογία, στις αντιθέσεις που το γεννούν και το αναπτύσσουν, με βάση τις αρχές της αιτιότητας και της ιστορικότητας. Οι σχέσεις δηλαδή ανάμεσα στα ψυχικά φαινόμενα εξετάζονται στην αλλαγή τους, για παράδειγμα στην ανάπτυξη του ανθρώπου σε όλη τη πορεία της ζωής του και στην ιστορική εξέλιξη της κοινωνίας. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Για να κατανοήσουμε από που προέρχεται η συνειδητή συμπεριφορά του ατόμου πρέπει να δούμε τις κοινωνικές σχέσεις του. Δεν είναι όπως θεωρεί η αστική ψυχολογία την κοινωνία σε αντιπαράθεση με το άτομο, δηλαδή βλέπει ξεχωριστά το ένα άτομο από τους υπόλοιπους ανθρώπους. Αντίθετα πρέπει να περιλαμβάνεται κάθε ψυχολογική ενέργεια του ατόμου, στο σύστημα κοινών δραστηριοτήτων του με άλλους ανθρώπους. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Βάση και Εποικοδόμημα

Επειδή αναφερόμαστε σε κοινωνικές επιστήμες, σε ιδεολογίες, φιλοσοφίες και άλλες μορφές κοινωνικής συνείδησης, γενικά με πράγματα που αφορούν την κοινωνία, πρέπει να αναφέρουμε πάνω σε τι έδαφος διαμορφώνονται όλα αυτά.

Η μαρξιστική κοσμοθεωρία του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού έδειξε για πρώτη φορά την σημασία της δράσης των λαών για την ιστορία της κοινωνίας και την ανάπτυξη της ανθρώπινης γνώσης. Με βάση την υλιστική διαλεκτική μέθοδο γνώσης μπόρεσε ο Μαρξ να ερμηνεύσει σωστά την κοινωνία στην ιστορική της εξέλιξη, τους νόμους ανάπτυξής της. Η γνώση του ανθρώπου αντανάκλα την φύση, την εξελισσόμενη ύλη δηλαδή, και η κοινωνική γνώση του ανθρώπου, όπως αντιλήψεις, διδασκαλίες και άλλα, αντανάκλα το οικονομικό καθεστώς της κοινωνίας στην οποία ζει. Από το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων ξεχώρισε τις παραγωγικές σχέσεις ως βάση όλων των άλλων σχέσεων, θεσμών και ιδεών. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Σημαντική είναι η αναφορά του Μαρξ στον πρόλογο του βιβλίου του, *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, «το σύνολο των παραγωγικών σχέσεων αποτελεί την οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας, την υλική βάση, στην οποία οικοδομείται το πολιτικό και νομικό εποικοδόμημα και στην οποία αντιστοιχούν ορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης».

Σε αυτήν την βάση το σύνολο των πνευματικών φαινομένων του ανθρώπου (ιδέες, θεωρίες συναισθήματα κτλ.) και οι θεσμοί και οργανισμοί του (πολιτικοί, θρησκευτικοί, νομικοί κτλ.), αποτελούν το ιδεολογικό εποικοδόμημα και αλλάζει όταν αλλάξει και η βάση (σχέσεις παραγωγής). (Μ. Κουβελάς, 2007).

Οι άνθρωποι σε κάθε κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό¹ δημιουργούν ανάμεσά τους κάποιες σχέσεις, είτε ηθελημένα, είτε δίχως να το επιδιώκουν και άλλες φορές χωρίς να το συνειδητοποιούν (σχέσεις ιδιοκτησίας, παραγωγής, και διανομής του κοινωνικού προϊόντος). Γράφει ο Μαρξ στην *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* "Στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους οι άνθρωποι έρχονται σε καθορισμένες, αναγκαίες, ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, σχέσεις παραγωγής που αντιστοιχούν σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων". Συνολικά οι παραγωγικές δυνάμεις και οι σχέσεις παραγωγής στη διαλεκτική τους ενότητα και αλληλεξάρτηση, καθορίζουν τον τρόπο παραγωγής της κοινωνίας.

Ο άνθρωπος πρώτα άρχισε να ασχολείται με την παραγωγή και αναπαραγωγή των υλικών αγαθών, αφού είναι ζωτικής σημασίας για τον ίδιο αλλά και για την κοινωνία αφού δεν γίνεται δίχως αυτές να υπάρξει κοινωνική ζωή και ανάπτυξη, και ύστερα άρχισε πάνω σε αυτό να διαμορφώνει αντιλήψεις, ιδέες κτλ. Δεν διαφέρουν τα διάφορα στάδια ανάπτυξης της κοινωνίας από το τι παράγουν οι άνθρωποι αλλά με ποιον τρόπο παράγουν, δηλαδή με τι επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και σε τι σχέσεις παραγωγής. Σε τελευταία ανάλυση ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει την κοινωνική, πολιτική, πνευματική πορεία. Η πνευματική ζωή αντανάκλαται από την υλική. Σκεφτόμαστε όπως ζούμε και όχι το αντίστροφο. (*Η υλιστική αντίληψη της κοινωνίας*, άρθρο Ριζοσπάστη, 1999).

Ο μαρξισμός δεν καταλήγει όπως λένε κάποιοι στον οικονομισμό απολυτοποιώντας τον ρόλο του οικονομικού παράγοντα και μειώνοντας τον ρόλο της συνείδησης, της επιστήμης, της τέχνης κτλ. Εξηγεί την προέλευση και την ανάπτυξη της πνευματικής ζωής της κοινωνίας και όχι τον ρόλο της λέγοντας ότι είναι δευτερεύον, αντανάκλαση του κοινωνικού είναι. Ο Μαρξ έλεγε άλλωστε ότι όταν κατακτηθούν από τις μάζες οι ιδέες γίνονται υλική δύναμη. (*Η υλιστική αντίληψη της κοινωνίας*, άρθρο Ριζοσπάστη, 1999).

¹Σύμφωνα με την ιστορική εξέλιξη της κοινωνίας, προέκυψαν οι εξής κοινωνικοοικονομικοί σχηματισμοί: πρωτόγονος κοινοτικός, δουλοκτητικός, φεουδαρχικός, καπιταλιστικός, σοσιαλιστικός-κομμουνιστικός. Κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός είναι η κοινωνία σε μια καθορισμένη βαθμίδα της ιστορικής της ανάπτυξης και καθορίζεται από συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής που τον χαρακτηρίζουν συγκεκριμένες σχέσεις παραγωγής και μορφής ιδιοκτησίας πάνω στα μέσα παραγωγής και οι διάφορες μορφές κοινωνικών σχέσεων και ιδεών.

Τον εκάστοτε κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό τον χαρακτηρίζουν όπως και κάθε άλλο αντικείμενο και φαινόμενο οι γενικοί νόμοι της διαλεκτικής και της ιστορίας που διέπουν την ανθρώπινη κοινωνία, αλλά υπάρχουν και πιο ειδικές νομοτέλειες στα πλαίσια του κάθε κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού. Κάθε σύστημα παραγωγικών σχέσεων, γράφει ο Λένιν, αποτελεί έναν ιδιόμορφο κοινωνικό οργανισμό που διέπεται από ιδιαίτερους νόμους γέννησης, λειτουργίας και περάσματος σε μια ανώτερη μορφή, σε έναν άλλο κοινωνικό οργανισμό. (Β. Ι. Λένιν, «Άπαντα», τ.1: 65).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

1.1 Αρχαιότητα

Για πρώτη φορά η έννοια της “ψυχής” εμφανίστηκε στην αρχαιότητα μέσα από τις ανιμιστικές¹ δοξασίες στους πρωτόγονους ανθρώπους. Αυτό προέκυψε από την αυθόρμητα υλιστική² ερμηνεία των φαινομένων της ζωής και της συνείδησης των ανθρώπων όπως ο θάνατος, ο ύπνος και άλλα. Θεωρούσαν οτιδήποτε βλέπουν ότι είναι και πραγματικότητα, αφού τα φαινόμενα δεν κατανοούσαν ότι δεν ταυτίζονται με την ουσία τους. Για παράδειγμα ο άνθρωπος στον ύπνο του βλέπει όνειρα, σε αυτά βρίσκεται κάπου αλλού ενώ το σώμα του παραμένει στην θέση του. Ακόμη βλέπει κάποιους γνωστούς του που έχουν πεθάνει. Έτσι ο άνθρωπος μπορούσε να υποθέσει ότι κάτι που βρίσκεται στο σώμα του μπορεί να διαχωριστεί από αυτό ή ότι αυτό μπορεί να υπάρχει και μετά από τον θάνατο. Έτσι πίστευαν στην αρχαιότητα ότι τα όνειρα που έβλεπαν ήταν εντυπώσεις της ψυχής εγκαταλείποντας το σώμα τους κατά την διάρκεια του ύπνου και περιφερόταν στον κόσμο. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Ο θάνατος θεωρούταν από τον πρωτόγονο άνθρωπο σαν ένα είδος ύπνου και όχι σαν τέλος της ζωής του, φεύγοντας το πνεύμα του μακριά από το νεκρό σώμα. Η ψυχή του, το πνεύμα του ήταν για αυτόν ένα άυλο αντίγραφο του από τότε που ήταν ζωντανός, έχοντας ίδιες ανάγκες, συνήθειες και συνθήκες ζωής. Για παράδειγμα τότε αλλά και τα μετέπειτα χρόνια συνήθιζαν να θάβουν τους νεκρούς με προσωπικά τους αντικείμενα που θεωρούσαν σημαντικά και για την άλλη ζωή (π.χ. αν ήταν κυνηγός τον έθαβαν με το δόρυ του για να κυνηγάει θηράματα και στην άλλη ζωή). (Μ. Κουβελάς, 2018).

Αυτές είναι και ιστορικά οι ρίζες της ιδεαλιστικής άποψης για την ψυχή, και η πίστη αυτή στα πνεύματα και στις ψυχές αντανάκλούσε την υποταγή τότε των ανθρώπων στη φύση και την αδυναμία κατανόησης της κατασκευής και λειτουργίας του ανθρώπινου σώματος. Έτσι γεννήθηκε η λατρεία της ψυχής σαν αρχική μορφή θρησκείας, όπου τα αισθήματα, οι σκέψεις, τα όνειρα ήταν λειτουργίες μιας υπερφυσικής ουσίας, της ψυχής η οποία εισχωρεί στο σώμα του ανθρώπου όταν γεννιέται και αποχωρεί από αυτό με τον θάνατό του ή και στην διάρκεια του ύπνου. (*Ψυχολογία*, Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, 1956).

¹ Ανιμισμός είναι η μυθολογική πίστη κατά τα αρχαία χρόνια σε ψυχές και πνεύματα σαν υπερφυσικές δυνάμεις που θεωρούνταν ότι επηρεάζουν τους ανθρώπους στη ζωή τους αλλά και επιδρώντας στα γύρω του αντικείμενα και φαινόμενα του κόσμου. Οι ανιμιστικές εικόνες ήταν υποτίθεται πνεύματα των νεκρών τους, προσωποποίηση των δυνάμεων της φύσης κτλ.

² Ο αυθόρμητος υλισμός εκπορεύεται από την πραχτική δραστηριότητα των ανθρώπων οδηγώντας τους στο να πιστεύουν για τον εξωτερικό κόσμο ότι υπάρχει αντικειμενικά.

Με την εργασία ο άνθρωπος εξελίχθηκε όπως και η κοινωνία. Με την εργασία και την εργασιακή πείρα που απέκτησε από αυτήν ανέπτυξε τα εργαλεία του (τα τότε μέσα παραγωγής) και τις ικανότητές του. Κατάφερε ο άνθρωπος να αλλάζει την φύση, το περιβάλλον του με την ανακάλυψη και την ανάπτυξη της γεωργίας, της κτηνοτροφίας κτλ. Μειώθηκε η εξάρτησή του από τις φυσικές δυνάμεις κι έτσι και από τις μυθικές θεότητες που τις χαρακτήριζαν. Αυτό αντανάκλαστηκε και στο τρόπο που ερμήνευαν πλέον τον κόσμο. (άρθρο Ριζοσπάστη, *Η εμφάνιση των τάξεων*, 2000).

Η ανάπτυξη αυτή της κοινωνίας οδήγησε στον καταμερισμό της εργασίας και στην άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας με αποτέλεσμα να εμφανίζονται τα πρώτα πλεονάσματα στα προϊόντα τους τα οποία η ομάδα που τα παράγει έχει την δυνατότητα να τα ιδιοποιηθεί και μπορεί να τα ανταλλάξει. Με τα παραπάνω δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την εμφάνιση της ατομικής ιδιοκτησίας και της δουλείας, αρχίζοντας δηλαδή η αποσύνθεση του πρωτόγονου αυτού κοινοτικού συστήματος και ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε τάξεις. Εμφανίζεται ο πρώτος κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός που είναι ταξικός, η δουλοκτητική κοινωνία, περίπου τη 3^η με 4^η χιλιετηρίδα π.Χ. (άρθρο Ριζοσπάστη, *Η εμφάνιση των τάξεων*, 2000).

1.2 Δουλοκτητική Κοινωνία

Για πρώτη φορά στους αρχαίους πολιτισμούς της Ελλάδας, της Κίνας, της Αιγύπτου και της Ινδίας εμφανίζονται στοιχεία επιστημονικής σκέψης σχετικά με την ψυχική δραστηριότητα του ανθρώπου.

Στην Ελλάδα τον 6^ο αιώνα π.Χ. πρώτα στις ακτές της Μικράς Ασίας υπήρξαν κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές δημιουργώντας προϋποθέσεις για ορθολογική σκέψη. Οι άνθρωποι όπως και ο θεσμός της οικογένειας αλλά και η κοινωνία τους εμφανίζουν αλλαγές σε κάθε στάδιο της ιστορικής τους ανάπτυξης. Ο άνθρωπος που ως τότε ζούσε σε κοινότητες των φυλών άρχισε να δημιουργεί τις πόλεις-κράτη¹. Αυτές έγιναν κέντρα βιοτεχνίας, εμπορίου και πολιτισμού φέρνοντας με αυτόν τον τρόπο σε επαφή τους λαούς με αποτέλεσμα να έρθουν σε επαφή με νέες τεχνικές, γνώσεις και μεθόδους που τις αφομοίωσαν στη χώρα τους αναπτύσσοντάς τις παραπέρα. Αυτές οι νέες κοινωνικοοικονομικές σχέσεις επέφεραν αλλαγές και στο ιδεολογικό εποικοδόμημα. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Νέες φιλοσοφικές σχολές άρχισαν να ασχολούνται με τα βασικά ερωτήματα της ανθρώπινης ύπαρξης και τη στάση του ανθρώπου προς τον κόσμο σύμφωνα με τις νέες ιδεολογικές απαιτήσεις. Οι διανοούμενοι της εποχής σύμφωνα με όρους Φυσικής Φιλοσοφίας έκαναν προσπάθειες για να ερμηνεύσουν την έννοια της ψυχής. Ο αυθόρμητος υλισμός εκδηλώθηκε πάνω στις ερμηνείες αυτές περί ψυχής θεωρώντας πως η ψυχή είναι κάποια υλική οντότητα από κάποια βασική ουσία από την οποία

¹Το κράτος έχει ταξικό χαρακτήρα και εμφανίζεται στις ταξικές κοινωνίες. Η πόλη-κράτος προέκυψε κάτω από διάφορες ανάγκες όπως να σταθεροποιείται η ταξική διαφοροποίηση, εξασφαλίζοντας την υποταγή των δούλων και των φτωχών πολιτών προς την κυρίαρχη τάξη, να ρυθμίζονται οι οικονομικές σχέσεις, να καθιερώσει κοινό εναλλακτικό μέσο και να οργανώνει τις πολεμικές επιθέσεις.

αποτελείται ο κόσμος. Ο Ηράκλειτος¹ θεωρούσε σαν ουσία τη φωτιά, ο Θαλής² το νερό, ο Αναξίμενης τον αέρα, ο Αναξίμανδρος το άπειρο κτλ. (Κουβελάς, 2018).

Κατάλαβαν οι διανοούμενοι της εποχής ότι η ψυχή είναι συνδεδεμένη με τη ζωή του σώματος (παράδειγμα ο κινέζος Fan Zheng (Μ. Κουβελάς, 2007) 5^{ος} – 6^{ος} αιώνας π.Χ.) και διατύπωσαν θεωρίες για την συνείδηση η οποία συνδέεται με την λειτουργία κάποιου βασικού οργάνου. Για παράδειγμα στην Κίνα (τον 8^ο αιώνα π.Χ.), θεωρίες έλεγαν ότι η σκέψη προέρχεται από την καρδιά ενώ τα συναισθήματα από το συκώτι. Ο Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης³ ανακάλυψε ότι η πνευματική ζωή του ανθρώπου προκύπτει ως λειτουργία του εγκεφάλου μελετώντας ανθρώπους με τραύματα στο κεφάλι. Τον 3^ο αιώνα π.Χ. βλέπουμε πάλι να συνδέουν τα ψυχικά φαινόμενα του ανθρώπου με τον εγκέφαλο και να ανακαλύπτουν τα νεύρα (Ηρόφιλος και Ερασίστρατος). Στο ενδιάμεσο είχε ξεχαστεί η άποψη του Αλκμαίου και υπήρξαν διαφορετικές απόψεις όπως του Εμπεδοκλή που θεωρούσε το αίμα ως πηγή της σκέψης του ανθρώπου. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Οι αρχαίοι ατομικοί⁴ Δημόκριτος (460-370 π.Χ.), Επίκουρος (341-270 π.Χ.) και Λουκρήτιος Κάρος (99-55 π. Χ.), πίστευαν ότι η ψυχή ήταν κάτι το υλικό και ρυθμίζεται από το πνεύμα ή το λογικό που ήταν μια υλική αρχή. Και τα δύο εξέφραζαν ένα σωματικό όργανο και αποτελούνταν από σφαιρικά άτομα. Η φιλοσοφία τότε έκανε σημαντικά βήματα με την θεωρία αυτή ανακαλύπτοντας ότι οι ιδιότητες των ζωντανών οργανισμών ήταν ιδιότητες της ύλης. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Σε πρώιμα στάδια κατανοήθηκαν τα διαφορετικά επίπεδα της πνευματικής ζωής από τον Ηράκλειτο όπως και τα επίπεδα οργάνωσης της ύλης από τον Αναξαγόρα, η σημασία της ομιλίας για τον άνθρωπο από τον Παρμενίδη όπως και η σύνδεση των αντικειμενικών συνθηκών με τις αισθήσεις του υποκειμένου από τους Πυθαγόρειους φιλοσόφους⁵ και άλλα. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Όμως επειδή εκείνη την εποχή οι υλιστές φιλόσοφοι είχαν ανεπαρκή στοιχεία για τις ιδιότητες της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αυτή η ελλιπή γνώση άφησε ανοιχτό πεδίο για την ανάπτυξη ιδεαλιστικών θεωριών για τον νου. (Μ. Κουβελάς, 2018).

¹Ηράκλειτος της Εφέσου (544-484 π.Χ.), ήταν υλιστής και διαλεκτικός φιλόσοφος. Σύμφωνα με τον Ηράκλειτο (*πάντα ρεῖ, πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει*) ο κόσμος είναι σε συνεχή κίνηση και σε κύκλο αλλαγής όπου τα πάντα μετατρέπονται στο αντίθετό τους. Παραδεχόταν την νομοτελειακή μεταβολή των πραγμάτων.

²Θαλής (624-547 π.Χ.), Αναξίμενης (585-528 π.Χ.), Αναξίμανδρος (610-546 π.Χ.) ήταν αυθόρμητα υλιστές. Ήταν φιλόσοφοι της σχολής της Μιλήτου.

³Αλκμαίων (6^{ος} αιώνας π.Χ.) φυσικός φιλόσοφος και ιατρός επίσης μελετούσε αστρολογία και μετεωρολογία.

⁴Ατομική θεωρία για τη διακριτή δομή της ύλης, προσπαθώντας να εξηγήσουν την λειτουργία του κόσμου και της φύσης.

⁵Οι πυθαγόρειοι φιλόσοφοι ήταν της φιλοσοφικής, πολιτικής και θρησκευτικής σχολής που ίδρυσε ο Πυθαγόρας στον Κρότωνα της κάτω Ιταλίας τον 6^ο αιώνα π.Χ.

Τον 5^ο αιώνα π.Χ. οι τότε κοινωνικές συνθήκες με την διακυβέρνηση του Δήμου αντανακλούνται και στο ιδεολογικό εποικοδόμημα της εποχής και οι Σοφιστές¹ θεώρησαν το άτομο ότι έχει ανεξάρτητη υπόσταση αγνοώντας τελείως ότι η πνευματική δραστηριότητα του ατόμου έχει κοινωνική προέλευση. Γεννήθηκε λοιπόν ο υποκειμενισμός για την ερμηνεία της ανθρώπινης ψυχής. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η διδασκαλία του Πλάτωνα (427-347 π.Χ.) έλεγε ότι η ψυχή του ανθρώπου απαρτίζεται από τρεις δυνάμεις, το λογικό, το θυμικό και το επιθυμητικό που το καθένα έχει ως αφετηρία κάποιο μέρος του σώματος. Το λογικό το κεφάλι, το θυμικό το στήθος και το επιθυμητικό το στομάχι. Ανάλογα με το ποια από αυτές υπερίσχυε καθοριζόταν και η κοινωνική θέση του κάθε ανθρώπου. Για αυτόν τον λόγο οι χειρώνακτες πολίτες (δημιουργοί) ακριβώς επειδή εξαρτιόνταν από τις επιθυμίες τους αναγκαστικά υπηρετούν αιώνια την αριστοκρατία και τους φιλοσόφους, στους οποίους επικρατούσε η λογική πλευρά της ψυχής τους. Αυτές οι απόψεις του Πλάτωνα, όπως και κάθε θεωρία, είχε ταξική βάση και εξέφραζε ταξικά συμφέροντα. Ο Πλάτωνας εξέφραζε τα συμφέροντα της αριστοκρατίας των αγροτών και αυτά τα ταξικά συμφέροντα αντανακλούνται στις ιδέες του. Εξαιτίας της κρίσης που βίωνε στην οικονομία της αρχαίας Αθήνα, η αγροτική αριστοκρατία επιθυμούσε καθεστώς όπως εκείνο που υπήρχε στις ιεραρχημένες κοινωνίες της Αιγύπτου και της Ασίας. Οι πολιτικοί του σχεδιασμοί όμως απέτυχαν διότι τάχθηκε με μια ιστορικά καταδικασμένη μερίδα της κυρίαρχης τάξης. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Ο Πλάτωνας μέσα και από το έργο του *Πολιτεία* αναφέρει τις ιδέες ως αιώνιες και αναλλοίωτες οντότητες και υπάρχουν στον κόσμο της απόλυτης αλήθειας. Διαχωρίζει την ψυχή από το σώμα του ανθρώπου η οποία προέρχεται από τον κόσμο των ιδεών και μπαίνει σε κάποιο θνητό σώμα, αρχίζοντας έτσι να υπενθυμίζει τις ιδέες από τον άλλον κόσμο τις οποίες είχε συναντήσει. Και η γνώση που αποκτά ο άνθρωπος καθορίζεται από το πόσο έντονες είναι αυτές οι ιδέες. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Ο Πλάτωνας ακόμη χαρακτηρίζεται από την τελεολογία² στις ιδέες του βάζοντας στην άκρη την αιτιοκρατία³. Τέλος ο Πλάτωνας στην διδασκαλία του για την ψυχολογία χαρακτηρίζεται από τον δυϊσμό αφού θεωρεί τις δύο πρώτες βασικές αρχές, ύλη-νόηση, σώμα-ψυχή, σαν ανεξάρτητες μεταξύ τους. (Μ. Κουβελάς, 2007).

¹Εκπρόσωποι της σοφιστικής κίνησης που εκδηλώθηκε τον 5^ο αιώνα π.Χ. στην αρχαία Ελλάδα και κυρίως στην Αθήνα τον καιρό του Περικλή κάτω από την οικονομική, πολιτική και πνευματική ανάπτυξη της αρχαίας Αθήνας.

²Φιλοσοφική και θρησκευτική ιδέα που θεωρεί ότι τα πάντα έχουν κάποιους προκαθορισμένους σκοπούς οι οποίοι είναι ανεξάρτητοι από τον άνθρωπο καθώς προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιου δημιουργού.

³Αιτιοκρατία (ντετερμινισμός) ή αιτιακός προσδιορισμός είναι φιλοσοφική αντίληψη για την αιτιότητα. Είναι μια από τις μορφές της νομοτελειακής σύνδεσης όλων των φαινομένων. Η επιστημονική μελέτη όλων των φαινομένων από την εμφάνισή του, την ανάπτυξη και μετασχηματισμό του μέχρι και το τέλος του, αναζητά και ερευνά τις αιτίες όλων αυτών. Εκείνο που προκύπτει από την αιτία είναι το αποτέλεσμα. Αιτία και αποτέλεσμα σαν έννοιες έχουν αμοιβαία σχέση. Μέσα από την κοινωνική πρακτική δραστηριότητα του ανθρώπου σχηματίστηκαν αυτές οι έννοιες. Το αντίθετο είναι η αναιτιοκρατία ή αυταρχία (ιντετερμινισμός).

Η πρώτη συστηματική ανάπτυξη της ψυχολογίας έγινε από τον Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.) στο έργο του *Περί Ψυχής* ξεχωρίζοντας την ψυχολογία από τα υπόλοιπα πεδία της γνώσης. Υποστήριξε ξανά την ενότητα σώματος και ψυχής και ότι η ψυχή είναι δραστηριότητα των ζωντανών όντων καθώς αυτή φανεωνόταν μέσα από τις λειτουργίες της θρέψης, αίσθησης, κίνησης και του λογικού. Η κάθε λειτουργία αντιπροσώπευε ως χαρακτηριστικό τους τα ζωντανά όντα. Η θρέψη τα φυτά, η αίσθηση και η κίνηση τα ζώα και το λογικό τον άνθρωπο. Η διδασκαλία του για την ανάπτυξη αποτέλεσε επιστημονική πρόοδο καθώς μέσα από τον άνθρωπο βλέπει την ανάπτυξη ζωής και νόησης ως συνδυασμό των επιπέδων ανάπτυξης, από το κατώτερο στο ανώτερο. Ακόμη ο Αριστοτέλης ένωσε την Ψυχολογική σκέψη με τις επιστήμες της Βιολογίας και της Ιατρικής. Υποστήριξε την πειραματική μέθοδο έρευνας για τις ψυχικές δραστηριότητες. Ο Αριστοτέλης ταλαντευόταν ανάμεσα στον υλισμό και στον ιδεαλισμό και οι απόψεις του χαρακτηρίζονταν πολλές φορές από δυϊσμό. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Οι διδασκαλίες της Ελληνιστικής περιόδου έβλεπαν το υποκείμενο δραστήριο προς τις εξωτερικές διαδικασίες αλλά και προς εσωτερικές και ψυχικές διαδικασίες. Μπήκαν οι βάσεις για την μετέπειτα ανάπτυξη της ψυχολογικής σκέψης και σιγά σιγά εκεί που έβλεπαν στην έννοια ψυχή όλες τις εκδηλώσεις της ζωής του ανθρώπου, την περιόρισαν στην ψυχή ή νου από τα οποία προέκυψε η έννοια της συνείδησης η οποία υπάρχει στον άνθρωπο σαν ειδική μορφή δραστηριότητας. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η έννοια της συνείδησης άρχισε να γεννιέται σε μια φάση εμφυλίων πολέμων και εξεγέρσεων των δούλων στην παρακμή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Με την πτώση της Ρώμης να συνοδεύει μια διακοπή στην ανάπτυξη της ψυχοφυσιολογίας που υπήρχε, μέχρι να ξεκινήσει να αναπτύσσεται συστηματικά ύστερα από 1500 χρόνια. (Μ. Κουβελάς, 2007).

1.3 Φεουδαρχία

Ενώ κυριάρχησαν οι νέες φεουδαρχικές σχέσεις παραγωγής, στον νέο αυτό φεουδαρχικό κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό, κυριαρχούσε μια παρακμή στη μόρφωση και στον πολιτισμό. Πολλοί φεουδάρχες μάλιστα για παράδειγμα ήταν αγράμματοι. Πλέον στην πνευματική ζωή κυριαρχούσε η χριστιανική εκκλησία και η θρησκεία με την ιδεολογία της ήταν εχθρική προς τον πραγματικό υλικό κόσμο. Ο μυστικισμός δέσποζε εκείνη την εποχή και η θρησκεία με την ιδεολογία της αντικατέστησε τα επιστημονικά γεγονότα κι ερμηνείες.

Η ψυχολογία δεν στηριζόταν πλέον στην εμπειρική γνώση και έπαψε να μετράει βήματα. Η ψυχή θεωρήθηκε άυλη και καθαρή δραστηριότητα που εκφράζεται σαν αυτοσυνείδηση αφού η γνώση για αυτή είναι από εσωτερική εμπειρία, διαφορετική

από αυτή που προέρχεται από τα αισθητήρια όργανα. Αυτήν την έννοια για την ψυχή είχε βάση η ενδοσκοπική ψυχολογία¹.

Ο διαχωρισμός σώματος και ψυχής αποκορυφώθηκε όπως και η ανατικοκρατία. Ο σχολαστικισμός² ως φιλοσοφία της χριστιανικής εκκλησίας από τον 13^ο αιώνα στηρίχθηκε στον Νεοπλατωνισμό. Σύμφωνα με τον Νεοπλατωνισμό του Πλωτίνου (205-270) και του Αυγουστίνου (354-430), η ψυχή θεωρούταν κυρίως η νόηση και η θέληση αντίστοιχα (Μ. Κουβελάς, 2007). Ο δεύτερος θεωρούσε ότι η γνώση υπάρχει στην ψυχή κι εκδηλώνεται εξαιτίας της θέλησης καθώς και η ψυχή δεν έχει κάποια εξάρτηση από το σώμα του ανθρώπου απλά το χρησιμοποιεί σαν εργαλείο της. Ο Θωμάς Ακινάτης³ ένας από τους κύριους εκφραστές του σχολαστικισμού, με την διδασκαλία του τον Θωμισμό, πήρε και προσάρμοσε στις ανάγκες του δόγματός του και της θρησκείας, την διδασκαλία του Αριστοτέλη παραποιώντας την προς τον ιδεαλισμό. Ένα από αυτά που θεωρούσε ήταν ότι οι εικόνες που αποκτάμε από τις αισθήσεις δεν έχουν υλική προέλευση αλλά είναι «καθαρά» ψυχικά φαινόμενα και δημιουργούνται από μια ειδική λειτουργία της συνείδησης, την πρόθεση. Με τον Νέο-Θωμισμό συναντάμε αυτήν την αντίληψη μετά από αιώνες στη Νέο-Θωμιστική ψυχολογία⁴ και στην φαινομενολογία⁵ του Brentano και του Husserl ως «προθετικότητα» (intentionality). (Μ. Κουβελάς, 2007).

Μετά από τις κατακτήσεις των αράβων, στις χώρες αυτές επήλθε μια άνοδος της παραγωγής, της ναυσιπλοΐας και του εμπορίου. Αυτό επέφερε και ανάπτυξη σε αυτές τις χώρες της επιστήμης και του πολιτισμού. Οι νέες αυτές κοινωνικοοικονομικές ανάγκες έκαναν του άραβες επιστήμονες να μελετήσουν έργα της αρχαιότητας. Ακόμη μελέτησαν με πειράματα τα ανθρώπινα συναισθήματα, τα στάδια ηλικίας του ανθρώπου, το μάτι ως οπτικό εργαλείο του, αλλά έδωσαν σημασία και στην εκπαίδευση για να κατανοήσουν τον ψυχισμό στη διαμόρφωσή του. Μπήκε η αιτιακή εξήγηση ξανά στην ψυχολογία εξηγώντας τα ψυχικά φαινόμενα με τους φυσικούς νόμους μελετώντας τα μαθηματικά και πειραματικά και όχι από τις «δυνάμεις» της ψυχής. (Μ. Κουβελάς, 2007).

¹Η ενδοσκοπική ψυχολογία με την ενδοσκόπηση θεωρούσε ως μέθοδο μελέτης και παρατήρησης της συνείδησης του υποκειμένου από το ίδιο. Η ψυχολογία αυτή περιέλαβε διάφορα ρεύματα του ιδεαλισμού και του υποκειμενισμού. Κύριοι εκπρόσωποι της ήταν ο Wundt, ο Brentano και οι οπαδοί τους, η σχολή του Wurzburg και η μορφολογική ψυχολογία.

²Φιλοσοφικό ρεύμα που αποσκοπούσε στην συμφιλίωση της φιλοσοφίας και διάφορων γνώσεων των αρχαίων φιλοσόφων ερμηνεύοντας τα με βάση τις χριστιανικές αρχές. Η χριστιανική θρησκεία δηλαδή προσάρμοζε ανάλογα με τις ανάγκες του θρησκευτικού δόγματός της αυτές τις φιλοσοφίες αρχαίων φιλοσόφων όπως του Αριστοτέλη, του Πλάτωνα κτλ.

³Γνωστός ως Θωμάς του Ακουΐνο, 1225-1274, ιταλός ιερέας μοναχός της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας στο θρησκευτικό τάγμα των Δομινικανών. Η διδασκαλία του για αρκετό καιρό αποτέλεσε την κύρια φιλοσοφική προσέγγιση της Καθολικής εκκλησίας.

⁴Νέο-Θωμισμός ή νεοσχολαστικισμός είναι το κύριο δόγμα της καθολικής εκκλησίας από το 1879 μέχρι τον πρώτο 20^ο αιώνα όπου από το 1965 καθιερώθηκε μια νέα πολιτική και η καθολική εκκλησία προσπαθεί να συνδέσει τον Θωμισμό με θέσεις του υπαρξισμού, της φαινομενολογίας και άλλων τάσεων με τις οποίες εκφράζεται ο σύγχρονος ιδεαλισμός.

⁵Φιλοσοφική τάση του υποκειμενικού ιδεαλισμού και βάση του υπαρξισμού με κύριους εκφραστές τον Sartre και Heidegger και θεωρεί ότι δεν υπάρχει αντικείμενο χωρίς υποκείμενο.

Με την ανάπτυξη του εμπορίου οι λαοί ήρθαν σε επαφή μεταξύ τους και νέες ιδέες εμφανίστηκαν στην Ευρώπη. Στην Αγγλία όπου αναπτυσσόταν το εμπόριο και οι πόλεις, εκτιμήθηκε η υλική παραγωγή και με αυτήν και η επιστημονική γνώση. Για παράδειγμα ο Roger Bacon¹ (Μ. Κουβελάς, 2007) θεωρούσε τα μαθηματικά βάση των επιστημών και το πείραμα ως όρος για την γνώση. Θαύμαζε τον Αριστοτέλη και βασίστηκε στις διδασκαλίες του.

1.4 Αναγέννηση και καπιταλισμός

Οι πρώτες μορφές του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που εμφανίστηκαν κυρίως πρώτα σε πόλεις στην δυτική Μεσόγειο (15^ο αιώνα περίπου) κάτω από την ανάπτυξη της παραγωγής και της βιοτεχνίας επέφεραν πολλές αλλαγές στην οικονομία και στην κοινωνία συνολικότερα. Άρχισε να κυριαρχεί η μισθωτή εργασία, έγινε μεγάλος καταμερισμός της εργασίας, όπως και μεγάλες γεωγραφικές ανακαλύψεις και ανάπτυξη του εμπορίου (π.χ. Κολόμβος-Αμερική, Ντα Γκάμα-Ινδία μέσω θαλάσσης κτλ.), ακολούθησαν πολιτικές αναταραχές όπου η προοδευτική τότε αστική τάξη συγκρούεται με την φεουδαρχική. Σε όλη αυτήν τη περίοδο μετάβασης της φεουδαρχίας προς τον καπιταλισμό η συνείδηση του ανθρώπου ξέφυγε από τα φεουδαρχικά δεσμά όσον αφορά την αντίληψη για την ψυχή. Τονώθηκε η μελέτη για την φύση και τον άνθρωπο. Η αλλαγή αυτή του τρόπου σκέψης του ανθρώπου αντανάκλασε στις νέες ανάγκες της κοινωνίας. Από τον σχολαστικισμό στράφηκαν στις εμπειρικές μελέτες στον τομέα της επιστήμης. Στην αρχή γινόταν όμως βασισμένοι οι μελετητές σε διδασκαλίες των αρχαίων διότι η επιστημονική σκέψη ήταν αδύναμη εκείνη την εποχή. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Τον 16^ο αιώνα στην Ισπανία με την ανάπτυξη της οικονομίας και των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, αναπτύχθηκε η επιστήμη. Η εμπειρική γνώση για την ψυχολογία υποστηρίχθηκε από τον Vives (1492-1540) έχοντας αντικείμενο ανάλυσης τα πραγματικά φαινόμενα με επαγωγική μέθοδο. Ο Pereira (1500-1560) υποστήριξε ότι το περιβάλλον επιδρά και ρυθμίζει την συμπεριφορά των ζώων κάνοντας έτσι μια πρόοδο για την έννοια του αντανάκλαστικού. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Όλες αυτές οι έρευνες της εποχής εκείνης οι οποίες αφορούσαν τα φαινόμενα φύσης, κοινωνίας και ψυχικής δραστηριότητας έγιναν με κατεύθυνση την νέα ιδεολογία της ανερχόμενης αστικής τάξης βοηθώντας την ανάπτυξη των νέων κοινωνικών σχέσεων.

Τον 17^ο αιώνα υπήρξε ραγδαία άνοδος του πολιτισμού, της φιλοσοφίας και της επιστήμης πρώτα όπως είπαμε από την Μεσόγειο, κυρίως από την Ιταλία και μετά και σε άλλες χώρες που αναπτύσσονταν γρήγορα. Αυτό κάτω από τις σημαντικές αλλαγές στο επίπεδο ζωής τόσο πολιτικά όσο και κοινωνικά στους ευρωπαϊκούς λαούς. (Μ. Κουβελάς, 2007).

¹Θεολόγος και φιλόσοφος του Μεσαίωνα (1220-1292), ανήκε στο τάγμα των Φραγκισκανών καθώς ύστερα από κατακρίσεις προς τον κλήρο και τους μοναχούς οι οποίοι ήταν καταχρηστικοί, εξορίστηκε και θεωρήθηκε αιρετικός για τις απόψεις του καθώς και για τα επιστημονικά του πειράματα τα οποία θεωρήθηκαν μαγεία.

Η αστική τάξη ως προοδευτική τάξη ηγούταν πλέον όλων των δυνάμεων εκείνων της κοινωνίας οι οποίες αντιστέκονταν στην εξουσία των φεουδαρχών. Η αντιπαράθεση που γινόταν εκφράστηκε και στο ιδεολογικό κομμάτι με την αστική αντίληψη για τον άνθρωπο ως παιδί της φύσης. Η τάση για επιβίωση και για κάλυψη των αναγκών ήταν αυτή που καθόριζε την συμπεριφορά του ατόμου, θεωρήθηκε από την ιδεολογία.

Επεκτάθηκαν οι φυσικές επιστήμες, όπως παράδειγμα η βιολογία η οποία αναπτύχθηκε αρκετά εκείνη την περίοδο, στην μελέτη του ανθρώπου και εμφανίστηκαν πολλές έννοιες σημαντικές για την ψυχολογία των επόμενων αιώνων. Οι αισθήσεις ως ίχνη από εξωτερικά ερεθίσματα, τα αντανακλαστικά, ο συνειρμός, τα συναισθήματα. Οι μηχανιστικές απόψεις για την ψυχή που εμφανίστηκαν ήταν αναγκαστικές ώστε να περάσει η επιστημονική σκέψη σε ανώτερα επίπεδα με την αιτιακή ανάλυση.

Δημιουργήθηκαν στην φιλοσοφική σκέψη δύο αντίθετες τάσεις, ο εμπειρισμός¹ και ο ρασιοναλισμός². Η πρώτη αυτή τάση εκφράστηκε κυρίως στην Αγγλία από τον Bacon, τον Hobbes και τον Locke ενώ η δεύτερη στην ηπειρωτική Ευρώπη από τον Descartes, Malebranche, Leibnitz και τον Spinoza. Σε αντίθεση όμως με τους υπόλοιπους ο Spinoza απέδιδε την νόηση του ανθρώπου στη φυσική του οργάνωση και όχι σε κάποιον θεό. Ο ίδιος δεν κατανοούσε λόγω και της εποχής που ζούσε, ότι κατά την φυλογένεση³ οι πρώτες μορφές νόησης προήλθαν στον άνθρωπο ως αποτέλεσμα της εργασιακής του δραστηριότητας, δεν του τις είχε δώσει η φύση. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Οι φιλόσοφοι πέρασαν στην συνείδηση από την «θεική» ψυχή, όμως στο μηχανιστικό μοντέλο που είχανε εξαίρεσαν το εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου δίνοντας πρωταρχική θέση στο άτομο. Έτσι θεώρησαν ότι η γνώση για την συνείδηση του ανθρώπου μπορούσε να αποκτηθεί αποκλειστικά από το υποκείμενο το οποίο παρατηρεί τις εσωτερικές του ενέργειες που δεν είναι προσιτές από άλλους πέρα από αυτό. Μετά από καιρό αυτή η ενδοσκοπική ερμηνεία για την συνείδηση με την ενδοσκοπική ψυχολογία έφερε κρίση στην ψυχολογία. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η επιστημονική σκέψη λοιπόν αντιμετώπιζε το ψυχοφυσικό πρόβλημα διότι διαχωριζόταν η συνείδηση από τον υπόλοιπο οργανισμό του ανθρώπου. Δημιουργήθηκαν λοιπόν τρεις θεωρίες πάνω σε αυτό.

Η πρώτη ήταν του Καρτέσιου (Descartes, 1596-1650) η οποία ήταν δυϊστική καθώς υπάρχουν δύο ουσίες, η ύλη που έχει έκταση αλλά δεν σκέφτεται, και η ψυχή, η

¹Η θεωρία του εμπειρισμού υποστηρίζει ότι η πηγή της ανθρώπινης γνώσης προέρχεται μόνο από τις αισθήσεις, την αισθητηριακή εμπειρία. Η εμπειρική ψυχολογία τον 18^ο αιώνα χωριζόταν σε υλιστική κι εκφραζόταν από τους Γάλλους υλιστές της εποχής, και σε ιδεαλιστική με εκφραστές τους Berkeley και Hume.

²Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι η γενικότητα και η αναγκαιότητα δεν μπορούν να συλλεχθούν από την εμπειρία και την συγκέντρωσή της αλλά από το νου, από έμφυτες ιδέες.

³Η εξελικτική διαδικασία των ειδών.

οποία δεν έχει έκταση αλλά σκέφτεται. Ο Καρτέσιος προσπάθησε να εξηγήσει ότι αυτά αλληλεπιδρούν, δηλαδή το υλικό και το άυλο, καθώς μάλιστα και ότι η σκέψη μπορεί να αντανακλά σωστά την πραγματικότητα όμως στην εξήγησή του αυτή κατέφυγε στον θεό που παρεμβαίνει. Παρόλα αυτά όμως ανακάλυψε την φύση της αντανάκλασης στην συμπεριφορά του ανθρώπου. Η έννοια του αντανακλαστικού θεωρήθηκε σαν κανονική απάντηση του οργανισμού σε κάποιο εξωτερικό ερέθισμα. Υπήρξε γενικά πηγή της αιτιοκρατική ψυχολογίας χαρίζοντας επιστημονικές θεωρίες όπως η αιτιακή θεωρία της αντίληψης, η θεωρία του συνειρμού η οποία αναπτύχθηκε τους μετέπειτα αιώνες, η θεωρία του σωματικού προσδιορισμού των συναισθημάτων. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η δεύτερη ήταν του Leibnitz¹ (1646-1716) η οποία ήταν εξίσου δυϊστική θεωρία για τον ψυχοφυσικό παραλληλισμό. Αυτή δημιουργήθηκε στην Γερμανία στην οποία ακόμη κυριαρχούσε η θρησκευτική ιδεολογία. Άρα για αυτόν το σώμα και η ψυχή είναι ξεχωριστές οντότητες οι οποίες ρυθμίζονται από την θεία δύναμη. Σύμφωνα με την προκαθορισμένη αρμονία δημιουργείται μία κατάσταση στην μία οντότητα και η θεία δύναμη δημιουργεί την αντίστοιχη κατάσταση και στη άλλη οντότητα. Ο Leibnitz αποτέλεσε αρνητική πείρα για μεταγενέστερους ψυχολόγους. Όμως είχε και κάποιες θετικές ιδέες επειδή είχε μια διαλεκτική σκέψη. Κάποιες από αυτές είναι ότι η ψυχική ζωή έχει ενεργητική φύση και αναπτύσσεται διαρκώς, η δυναμική της ποιότητα, η σχέση ανάμεσα σε συνειδητό και ασυνείδητο, καθώς και η μεθοδολογική σημασία της σύνθεσης. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η θεωρία του Spinoza² για τον υλιστικό μονισμό ήταν η τρίτη (Μ. Κουβελάς, 2007). Ήταν υποστηρικτής της ενότητας σώματος και ψυχής και κατανόησε ότι το πρόβλημα της σχέσης υλικού-πνευματικού, όπως το διατύπωσε ο Καρτέσιος, δεν έχει λυθεί γιατί έχει μπει σε λάθος βάση. Θεώρησε λοιπόν ότι σώμα και ψυχή δεν είναι χωρισμένα, ότι είναι χαρακτηριστικά της ίδιας ουσίας και ότι είναι ένα το αντικείμενο της έρευνας, ο πραγματικός άνθρωπος. Ακόμη όσον αφορά την θέληση και τη νόηση, θεωρούσε ότι είναι το ίδιο και απέδωσε την αυταπάτη για ελεύθερη θέληση στην άγνοια των αιτιών της. Ο Spinoza όπως και ο Καρτέσιος ήταν υποστηρικτής του αιτιακού προσδιορισμού (ντετερμινισμού).

Η γέννηση του προοδευτικού κοινωνικού και οικονομικού κινήματος, του Διαφωτισμού, έγινε στην Αγγλία κάτω από τις νέες συνθήκες σταθεροποίησης των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Αυτό το κίνημα απλώθηκε στην υπόλοιπη Ευρώπη επηρεάζοντας σημαντικά την ψυχολογία τον επόμενο αιώνα. Η «Ένδοξη Επανάσταση» ή Επανάσταση του 1688³ στην Αγγλία, όπως είναι γνωστή,

¹Γερμανός φιλόσοφος και επιστήμονας, μηχανιστικός υλιστής που πέρασε στον αντικειμενικό ιδεαλισμό.

²Ολλανδός υλιστής φιλόσοφος (1632-1677). Ήταν ιδρυτής της γεωμετρικής μεθόδου στην φιλοσοφία. Τα βιβλία του μαζί με αυτά του Hobbes ήταν στα απαγορευμένα βιβλία για την Καθολική εκκλησία. Σε πολλά σύγχρονα αστικά βιβλία για την ιστορία της ψυχολογίας ή σε ψυχολογικά λεξικά δεν αναφέρεται καθόλου το όνομά του.

³Η αγγλική αστική επανάσταση που έγινε το 1688.

σηματοδοτεί μπορούμε να πούμε την σταθεροποίηση αυτών των αστικών σχέσεων παραγωγής και την γέννηση του κινήματος του Διαφωτισμού. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Ο Locke¹ (1632-1704) με την θεωρία του εξέφραζε τον συμβιβασμό των αστών της Αγγλίας με τους ευγενείς, συνδυάζοντας στον αισθητηριασμό² με την ενδοσκοπήση. Όμως ο Locke ανέπτυξε την υλιστική ψυχολογία με τον εμπειρισμό του και θεωρείται πατέρας της εμπειρικής ψυχολογίας. Σύμφωνα λοιπόν με τον Locke η εμπειρία χωρίζεται σε εξωτερική και εσωτερική. Η πρώτη έχει πηγή την δραστηριότητα των αισθητήριων οργάνων, και η δεύτερη έχει για πηγή τη δραστηριότητα του νου η οποία αντανακλά την ίδια του τη λειτουργία. Η ψυχή του ανθρώπου είναι μια άγραφη επιφάνεια (tabula rasa), ο άνθρωπος γεννήθηκε χωρίς καθόλου ιδέες και αποκτάει ιδέες μέσα από την εμπειρία. Γεννιούνται απλές ιδέες οι οποίες παράγουν σύνθετες ιδέες εάν συνδυαστούν. Αυτές οι ιδέες προκύπτουν από τις αισθήσεις ή από την εσωτερική αντανάκλαση. Για την εσωτερική αντανάκλαση η θεωρία του Locke δεν πρέπει να συγχέεται με την έννοια του αντανακλαστικού. Σύμφωνα με αυτήν την εσωτερική αντανάκλαση, ο νους του ανθρώπου κλείνεται στον εαυτό του και αντανακλά τους χειρισμούς του. Για τον Locke η έννοια αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι για τα ψυχολογικά γεγονότα του ανθρώπου μπορούμε να αντλήσουμε γνώση ενδοσκοπικά. Ο Locke έκανε κριτική στην θεωρία των έμφυτων ιδεών αλλά η θεωρία του για την συνείδηση είναι παρόμοια με αυτήν του Καρτέσιου. Και οι δύο πίστευαν ότι η γνώση για τον κόσμο πηγάζει από τις ιδέες αγνοώντας την πρακτική αλληλεπίδραση του ανθρώπου με τα υλικά αντικείμενα. Και οι δύο την συνείδηση την κατανοούσαν ενδοσκοπικά δηλαδή το καθεαυτό υποκείμενο να αντιλαμβάνεται το τι συμβαίνει στον νου του. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η διδασκαλία του Locke έχοντας έναν δυϊστικό χαρακτήρα βοήθησε να αναπτυχθεί και η υλιστική και η ιδεαλιστική προσέγγιση. Η πρώτη έγινε με κύριους εκπροσώπους τους Hartley, Diderot και Radischev³, έχοντας αφετηρία την έννοια της εξωτερικής εμπειρίας έβγαλαν το συμπέρασμα ότι το εσωτερικό περιεχόμενο του ανθρώπου προκύπτει από τον γύρω του κόσμο που έχει σχέση. Η δεύτερη με τον Berkeley⁴ υποστηρίζει ότι το εσωτερικό περιεχόμενο του ανθρώπου είναι το πρωταρχικό και ανεξάρτητο από κάθε εξωτερική επίδραση. (Μ. Κουβελάς, 2018).

¹Άγγλος υλιστής φιλόσοφος που ανέπτυξε τη θεωρία της γνώσης του υλιστικού εμπειρισμού.

²Η αισθησιοκρατία ή σενσουαλισμός βασίζεται στην αρχή ότι οι αισθητηριακές εντυπώσεις είναι η βάση της ψυχικής δραστηριότητας. Έχει ρίζες τις αρχαίες φιλοσοφικές σχολές των Επικουριών, Στωϊκών, Κυρηναϊκών και επηρέασε τους Locke και Condillac. Επηρέασε ακόμη την ανάπτυξη της συνειρμικής ψυχολογίας και τις πειραματικές ψυχολογικές μελέτες στην αρχή. Τα θεωρητικά όριά του προέρχονται από την αδυναμία κατανόησης της ιστορικής φύσης της ανθρώπινης γνώσης και της σύνδεσής της με την κοινωνική πρακτική.

³Ο Hartley (1705-1757) ήταν άγγλος υλιστής φιλόσοφος και ιατρός. Θεμελιωτής της συνειρμικής ψυχολογίας. Ο Diderot (1713-1784) ήταν γάλλος μηχανιστικός υλιστής φιλόσοφος, Διαφωτιστής και ηγέτης της προσπάθειας για τη συγγραφή της Εγκυκλοπαίδειας. Ο Radischev (1749-1802) ήταν ρώσος συγγραφέας και υλιστής φιλόσοφος. Θεμελίωσε τον ριζοσπαστισμό στην λογοτεχνία στη Ρωσία.

⁴Ο Berkeley (1685-1753) ήταν αγγλο-ιρλανδός φιλόσοφος, εκπρόσωπος του υποκειμενικού ιδεαλισμού, μαθηματικός και επίσκοπος της αγγλικανικής εκκλησίας.

Ο συνειρμισμός κυριάρχησε σαν τάση στην ψυχολογική σκέψη διότι για μεγάλο χρονικό διάστημα τα ψυχικά φαινόμενα ερμηνεύονταν με βάση τους συνειρμούς. Στην τάση αυτή μάχονταν ο υλισμός και ο ιδεαλισμός κυρίως όσον αφορά την έννοια του νου.

Ο Hartley βασιζόταν στην αρχή της αιτιότητας όσον αφορά την διδασκαλία του. Βασίστηκε μάλιστα στις αρχές της Φυσικής του Newton και στις επιτυχίες της Φυσιολογίας και της Ιατρικής, συνδυάζοντας έτσι το αντανάκλαστικό σαν έννοια με την έννοια του συνειρμού. Έβλεπε τις εξωτερικές επιδράσεις στο νευρικό σύστημα ως αυτές από τις οποίες προκύπτουν τα ψυχικά φαινόμενα. Αυτές οι εξωτερικές επιδράσεις διαβιβάζονται από τα αισθητήρια όργανα στους μυς μέσω του εγκεφάλου. Η διδασκαλία του Hartley επηρέασε τη βιολογία, την αισθητική, την ηθική, την λογική και την παιδαγωγική. Με τον νόμο του συνειρμού έγινε προσπάθεια να εξηγηθεί κάθε ψυχικό φαινόμενο. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η αντίθετη θεωρία από αυτή του Hartley ήταν η ψυχολογία των ικανοτήτων του Wolff και του Reid¹ (Μ. Κουβελάς, 2018). Θεωρούσαν ότι η ψυχή περιέχει κάποιες έμφυτες δυνάμεις οι οποίες όταν εκδηλώνονται φαίνονται σαν γνώση και επιθυμία. Δεν εξήγησαν τις αιτίες για αυτές τις δυνάμεις απλά τις αποδέχονταν σαν απόλυτες και πρωταρχικές.

Η έρευνα του νευρικού συστήματος προχώρησε τον 18^ο αιώνα κυρίως από τους Haller και Prochaska² (Μ. Κουβελάς, 2018: 53). Έκαναν ένα βήμα στην ερμηνεία του νου ως λειτουργία του εγκεφάλου. Πίστευαν ότι πρέπει να κατανοούμε τον νου ως μια ζωτική λειτουργία του οργανισμού και όχι να προσπαθούμε να τον ερμηνεύσουμε με όρους μηχανικής κίνησης.

Οι γάλλοι υλιστές τον ίδιο αιώνα υποστηρίζοντας αυτήν τη διδασκαλία, την προώθησαν παραπέρα και διατύπωσαν ότι από τις εξωτερικές εντυπώσεις που δημιουργούνται ξεκινάει η διαδικασία της σκέψης, τελειώνοντας με την έκφραση της σκέψης που γίνεται με μια λέξη ή χειρονομία. Ακόμη κάποιες άγνωστες νευρικές διαδικασίες γίνονται στον εγκέφαλο ενδιάμεσα σε αυτήν την διαδικασία.

Τον 19^ο αιώνα κυριάρχησε η άποψη ότι οι κινήσεις του οργανισμού χωρίζονται σε δυο κατηγορίες. Η πρώτη αφορά τις συνειδητές κινήσεις και η δεύτερη αφορά τις ασυνειδητές, αθέλητες (αντανάκλαστικές). Αυτή η άποψη έγινε θεμέλιο στα ευρήματα της Φυσιολογίας. Ύστερα ο Bell και ο Magendie³ ανακάλυψαν την διαφοροποίηση των αισθητήριων και κινητήριων νεύρων. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η θεωρία του ερεθισμού του άκρου του αισθητηριακού νεύρου δημιουργεί και μεταδίδει έναν νευρικό παλμό στο νευρικό κέντρο της σπονδυλικής στήλης και έπειτα

¹Ο Wolff (1679-1754) ήταν Γερμανός ιδεαλιστής φιλόσοφος. Ο Reid (1710-1796) ήταν Σκωτσέζος πανεπιστημιακός καθηγητής και ιδρυτής της σχολής της ψυχολογίας στην Σκωτία.

²Ο Haller (1708-1777) ήταν Ελβετός επιστήμονας και πατέρας της σύγχρονης φυσιολογίας. Ο Prochaska (1749-1820) ήταν φυσιολόγος από την Τσεχία.

³Ο Bell (1774-1842) ήταν Σκωτσέζος ιατρός. Ο Magendie (1783-1855) ήταν Γάλλος βιολόγος.

στο κινητήριο νεύρο και στον μυ. Αυτή η πορεία του ερεθίσματος είναι γνωστή ως αντανακλαστικό τόξο. Με αυτόν τον μηχανισμό μπορούσαν να ερμηνεύσουν μόνο τις απλές μορφές κινητικών αντιδράσεων. Ο Pflüger δεν μπορούσε με τα πειράματά του να ερμηνεύσει τη έννοια του αντανακλαστικού στην συμπεριφορά των ζώων τα οποία μπορούν να προσαρμοστούν ενεργητικά στις συνθήκες του περιβάλλοντος, ούτε φυσικά την πολυπλοκότερη συμπεριφορά του ανθρώπου. Όμως το σημαντικό για το αντανακλαστικό σαν έννοια είναι ότι περιείχε την ιδέα ότι η δραστηριότητα του οργανισμού προσδιορίζεται από υλική επίδραση σε ένα υλικό όργανο. Εάν δεν δεχόντουσαν την ιδέα αυτή τότε επέστρεφαν στην παλιά έννοια για την ψυχή που την θεωρούσε σαν κινητήρια δύναμη του σώματος. Τότε η ψυχολογία βρέθηκε σε αδιέξοδο διότι αν επέλεγε την θεωρία του αντανακλαστικού, δεν μπορούσε να εξηγήσει την δραστηριότητα των ζωντανών οργανισμών, όπως έδηξε η παρατήρηση. Αν δεν την επέλεγε πάλι βρισκόταν σε αδιέξοδο διότι δεν μπορούσε μετά να εξηγήσει αιτιακά την δραστηριότητα αυτή. (Μ. Κουβελάς, 2018).

1.5 Η θεωρία του Sechenov

Ο Sechenov¹ (Μ. Κουβελάς, 2018) τότε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με μια θεωρία έδωσε λύση στο πρόβλημα αυτό. Διατύπωσε την ιδέα ότι όλες οι ενέργειες, και της συνειδητής και της ασυνειδητής ζωής, έχουν αντανακλαστική προέλευση. Πίστευε ότι το ψυχικό φαινόμενο, η ενέργεια δηλαδή της συνείδησης έχει αρχή, πορεία και τέλος. Δεν ήταν δηλαδή ιδιότητα κάποιας άυλης ψυχής αλλά μοιάζει με το αντανακλαστικό στην δομή και στη λειτουργία, περιέχει το αποτέλεσμα από το εξωτερικό ερέθισμα και την κινητική αντίδραση προς αυτό. Ο Sechenov υποστήριζε ότι το ψυχικό φαινόμενο είναι μια αδιάσπαστη αντανακλαστική ενέργεια απορρίπτοντας την ιδέα ότι στην συνείδηση αρχίζουν και τελειώνουν όλες οι ψυχικές διαδικασίες. Η αρχή δηλαδή του αντανακλαστικού, το ερέθισμα του αισθητήριου οργάνου, αλλά και η αντίδραση ως το τέλος του δεν πρέπει να διακρίνονται ξεχωριστά από το ενδο-εγκεφαλικό τμήμα του. Η συνείδηση να μην διαχωρίζεται από το αντικείμενο. Οι εικόνες, οι σκέψεις, τα συναισθήματα και άλλα, που με αυτήν την μορφή εμφανίζονται οι ψυχικές καταστάσεις στη συνείδηση ήταν μέχρι προηγουμένως το αντικείμενο της ψυχολογίας το οποίο το περιόριζαν έτσι οι ψυχολογικές θεωρίες. Ο Sechenov διαπίστωσε όμως ότι αυτά είναι απλά κάποιο τμήμα ολοκληρωμένων ψυχικών διαδικασιών, οι οποίες εκφράζουν μια συγκεκριμένη μορφή αλληλεπίδρασης του οργανισμού με το περιβάλλον. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Το «σχήμα» του Sechenov για τα αντανακλαστικά του κυρίως εγκεφάλου χωρίζεται σε τρεις κρίκους: 1) στον αρχικό, δηλαδή η αρχή που είναι το εξωτερικό ερέθισμα του αισθητήριου οργάνου μετατρέποντάς το σε λειτουργία νευρικού ερεθισμού μεταδίδοντάς το στον εγκέφαλο, 2) στον μεσαίο, δηλαδή στην λειτουργία της διέγερσης και της αναστολής στον εγκέφαλο κατά την οποία εμφανίζονται ψυχικές καταστάσεις όπως τα αισθήματα, τα συναισθήματα, οι σκέψεις και άλλα, 3) στον τελικό, δηλαδή την αντίδραση, τις εξωτερικές κινήσεις. Ο μεσαίος κρίκος δεν μπορεί

¹Βιολόγος ο οποίος θεμελίωσε την ρωσική ψυχολογία (1829-1905).

να διαχωρίζεται από τους υπόλοιπους διότι αποτελεί μέρος όλης της αντανάκλαστικής λειτουργίας. (Ψυχολογία της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Ο Sechenov έβγαλε το συμπέρασμα, με βάση την αντανάκλαστική αρχή της ψυχικής λειτουργίας, για την αιτιότητα που ήταν σημαντικό για την ψυχολογία. Δηλαδή ότι όλες οι πράξεις και οι ενέργειες του ανθρώπου έχουν καθοριστική αιτία τις εξωτερικές επιδράσεις. «Η πρωταρχική αιτία κάθε συμπεριφοράς οφείλεται πάντα σε εξωτερικό ερεθισμό που προκαλεί αίσθημα, γιατί χωρίς αυτόν καμία σκέψη δεν είναι δυνατή» (Sechenov, 1947: 157).

Όσον αφορά την αλληλεπίδραση του οργανισμού και του περιβάλλοντος που αναφέραμε πιο πάνω σύμφωνα με τον Sechenov, η λειτουργία της σηματοδότησης¹ και της ρύθμισης των ψυχικών διαδικασιών, είναι αυτή που αντιστοιχίζει την ενέργεια με τις συνθήκες του περιβάλλοντος που μεταβάλλονται και εξασφαλίζοντας έτσι την προσαρμοστικότητα.² Ο νους λοιπόν θεωρείται για αυτόν το λόγο ότι ρυθμίζει την αντίδραση, σαν λειτουργία του εγκεφάλου στα αντίστοιχα τμήματά του τα οποία λαμβάνουν τα δεδομένα από τον εξωτερικό κόσμο, τα αποθηκεύουν και τα επεξεργάζονται. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Ο άνθρωπος στην αντανάκλαστική του ενέργεια περιλαμβάνει όλη την ατομική του πείρα που έχει αποκτήσει από τον γύρω του κόσμο, όπως τις γνώσεις και τις έννοιες. Όλα τα ψυχικά φαινόμενα είναι αντίδραση του εγκεφάλου σε ερεθίσματα από το εξωτερικό περιβάλλον και σε εσωτερικά ερεθίσματα δηλαδή η κατάσταση του οργανισμού ως ψυχολογικό σύστημα. Η δραστηριότητα του ανθρώπου ρυθμίζεται από τα ψυχικά φαινόμενα καθώς ανταποκρίνονται σε κάποιες εξωτερικές επιδράσεις-ερεθίσματα που δέχεται ο οργανισμός τη δοσμένη στιγμή (αισθήσεις, αντιλήψεις) ή δέχθηκε σε προηγούμενη εμπειρία του (μνήμη). Μάλιστα μπορούν να ενισχύσουν, να εντείνουν ή όχι τη δραστηριότητα αναλόγως με τις εξωτερικές επιδράσεις, όπως με τα συναισθήματα ή την θέληση, με βάση βέβαια και τις ατομικές διαφορές της συμπεριφοράς, όπως την ιδιοσυγκρασία, τον χαρακτήρα κτλ. (Μ. Κουβελάς 2018).

1.6 Η Θεωρία του Pavlov

Ο Pavlov³ και η σχολή του επιβεβαίωσαν πειραματικά τις θεωρητικές προτάσεις του Sechenov για την αντανάκλαστική αρχή της λειτουργίας του εγκεφάλου και της ψυχικής ρύθμισης της δραστηριότητας και τις προχώρησαν παραπέρα ανακαλύπτοντας τους νόμους της ρύθμισης από τον εγκέφαλο της αλληλεπίδρασης

¹Το σήμα (signal) πραγματοποιείται από όλα τα ζωντανά είδη με έμφυτο τρόπο, ενώ το σημείο (sign) αφορά μόνο τον άνθρωπο. Το σημείο είναι φορέας συγκεκριμένου νοήματος. (Κουβελάς, 2018).

²Όπως και στα άλλα ζωντανά είδη έτσι και στον άνθρωπο εκδηλώνονται αντιδράσεις προσαρμογής προς το περιβάλλον με τη μορφή ανεξάρτητων αντανάκλαστικών (π.χ. η συστολή της κόρης του ματιού σε έντονο φωτισμό, το γρήγορο και αυτόματο τράβηγμα του χεριού που ακουμπάει τυχαία αντικείμενο υψηλής θερμότητας). Όμως την ανθρώπινη δραστηριότητα την χαρακτηρίζει η συνειδητή προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του περιβάλλοντος και ακόμη σημαντικό είναι ότι με την εργασία του ο άνθρωπος αλλάζει τον περιβάλλον προσαρμόζοντάς το με βάση τις ανάγκες του.

³Pavlov (1849-1936) ήταν Ρώσος και μετέπειτα Σοβιετικός φυσιολόγος.

ανάμεσα στα ζώα, καθώς και τον άνθρωπο, και το εξωτερικό περιβάλλον τους. (Μ. Κουβελάς, 2018: 57-58).

Ο Ρανλον ασχολήθηκε πάνω σε αυτούς τους νόμους κι έμεινε γνωστή η διδασκαλία του για τα δύο συστήματα σήμανσης. Το ανεξάρτητο αντανακλαστικό είναι αυτό το οποίο προκαλείται στο ζώο ως αντανακλαστική αντίδραση κάτω από ένα ερέθισμα από το εξωτερικό περιβάλλον, είτε είναι αυτό ακουστικό, είτε οσφρητικό κτλ. Για παράδειγμα το ζώο με την όσφρηση μιας τροφικής οσμής αντιδράει με μια ερευνητική αντίδραση προσανατολισμού, ακόμη ο άνθρωπος απομακρύνει αυτόματα το χέρι του αγγίζοντας τυχαία ένα αντικείμενο με υψηλή θερμοκρασία. Τα ανεξάρτητα αντανακλαστικά είναι εγγενή, όμως η μορφή τους δεν είναι ομοιογενής, στερεοτυπική αλλά δυναμική, μεταβαλλόμενη. Μπορεί να διαφέρουν τα ανεξάρτητα αντανακλαστικά, ακόμη και τα πιο απλά, αρκετά στην ένταση, στη διάρκεια και στη μορφή ανάλογα με τις συνθήκες είτε τις εσωτερικές, είτε τις εξωτερικές. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Στην εξελικτική πορεία των ειδών, τα ανεξάρτητα αντανακλαστικά τους όσο πιο σύνθετα γίνονται τόσο περισσότερο αυξάνεται η αστάθεια¹ και η δυναμική τους. Η δυνατότητα προσαρμογής του οργανισμού αυξάνεται από την διαφοροποίηση των αντανακλαστικών.

Το εξαρτημένο αντανακλαστικό είναι αυτό που εμφανίζεται κάτω από ορισμένους όρους, αποκτάται κατά τη διάρκεια της ζωής του συγκεκριμένου οργανισμού λειτουργώντας σαν μηχανισμός προσαρμογής του οργανισμού στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του περιβάλλοντος. Στα ζώα όπως και στον άνθρωπο σε όλη την πορεία της ζωής δημιουργούνται εξαρτημένα αντανακλαστικά. Στα μικρά ζώα η δυνατότητα της «εκπαίδευσης» από τα μεγαλύτερα ζώα-γονείς τους βασίζεται στο να δημιουργούνται τέτοια εξαρτημένα αντανακλαστικά. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Συγκλίνοντας με χρονική επανάληψη την δράση ενός εξαρτημένου ερεθίσματος, όπως το κουδούνισμα που χρησιμοποίησε ο Ρανλον σε σκύλους, με τη δράση ενός ανεξάρτητου ερεθίσματος, όπως η τροφή που είναι ζωτικής σημασίας, το οποίο προκαλεί από μόνο του ένα ανεξάρτητο αντανακλαστικό στην προκειμένη περίπτωση την έκκριση σάλιου, δημιουργείται έτσι ένα εξαρτημένο αντανακλαστικό.

Τα ανεξάρτητα ερεθίσματα μερικές φορές μπορεί να γίνουν εξαρτημένα ερεθίσματα κάποιας άλλης δραστηριότητας. Κάποια εξωτερικά ουδέτερα ερεθίσματα εάν περιληφθούν στην λειτουργία των ζωτικών για το ζώο δραστηριοτήτων του οργανισμού του τότε μπορούν να επιδράσουν σημαντικά. Για παράδειγμα υπάρχουν

¹Ο Ρώσος ψυχολόγος Vedensky (1852-1922) χρησιμοποίησε αυτόν τον όρο με τη σημασία του μέγιστου αριθμού νευρικών ώσεων που μπορεί να διαβιβάσει στη μονάδα του χρόνου ένας νευρώνας ή μια λειτουργική δομή χωρίς όμως να παραμορφώνεται το σήμα. Ο όρος αυτός στην διαφορική Νευροψυχολογία είναι η βασική ιδιότητα του νευρικού συστήματος που χαρακτηρίζει την ταχύτητα εμφάνισης και παύσης των νευρικών διαδικασιών. Όσον αφορά τα ανεξάρτητα αντανακλαστικά ο ρόλος της αστάθειας συνίσταται κυρίως στο να ολοκληρώνει την εσωτερική ζωή του οργανισμού με τους σχετικά σταθερούς εσωτερικούς παράγοντες. (Κουβελάς, 2018).

κάποια φαινόμενα, όπως κάποιος ήχος από κλαδιά για τον λαγό, τα οποία προκαλούν εξαρτημένα αντανάκλαστικά. Χρειάζονται όμως οι επαναλήψεις ώστε να φτάσει στο σημείο ο οργανισμός του ζώου να μπορέσει να προσδιορίσει ότι τα δύο ερεθίσματα δεν συμπίπτουν την ίδια χρονική στιγμή τυχαία. Για να σχηματιστεί ένα εξαρτημένο αντανάκλαστικό χρειάζεται ο ερεθισμός (π.χ. οπτικός, ακουστικός) τον οποίο επεξεργάζεται το ζώο για να δημιουργηθεί το εξαρτημένο αντανάκλαστικό, χρονικά να συμπέσει με την ενέργεια του ανεξάρτητου ερεθίσματος ή καλύτερα να προηγηθεί όπως στο πείραμα του Ρανλον. Έτσι στον εγκέφαλο του ζώου προσωρινά συνδέονται νευρικά δύο κέντρα (π.χ. το ακουστικό και το πεπτικό), και με αυτόν τον τρόπο δύο διαφορετικά είδη λειτουργιών του συνδυάζονται και αποτελούν ένα όλο. Με αυτόν τον τρόπο, όπως στο πείραμα του Ρανλον στους σκύλους, αρκεί ο ήχος-κουδούνισμα που έχει μετατραπεί σε σήμα για την παροχή της τροφής του ζώου, για να ξεκινήσει να εκκρίνει σάλιο. Η έκκριση σάλιου από το ζώο, στην συγκεκριμένη περίπτωση από τον σκύλο είναι εξαρτημένη τροφική αντίδραση. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Στα ζώα λοιπόν η συμπεριφορά τους ρυθμίζεται από τα σήματα του πρώτου συστήματος σήμανσης και παραμένει σε αυτό το σημείο η ψυχική τους δραστηριότητα και δεν πάει παρά πέρα από αυτό το επίπεδο. Αυτό είναι το πρώτο σύστημα σήμανσης που περιλαμβάνει όλους τους ερεθισμούς που επιδρούν άμεσα στο ζώο, δηλαδή τα αντικείμενα του εξωτερικού του κόσμου και τα γνωρίσματά τους, και αυτό το πρώτο σύστημα σήμανσης είναι κοινό για ζώα και άνθρωπο.

Το δεύτερο σύστημα σήμανσης το οποίο το έχει μόνο ο άνθρωπος είναι η ομιλία. Υποκαθιστώντας τα σήματα-εικόνες του πρώτου συστήματος σήμανσης και γενικεύοντας τα με τις λέξεις, είναι δυνατόν να προκληθούν οι ίδιες ενέργειες με τα άμεσα σήματα. Ο Ρανλον με αυτήν την έννοια ονόμαζε τη λέξη «σήμα του σήματος» διότι η λέξη μπορεί να σημαίνει τους ερεθισμούς που είναι οι ίδιοι σοβαρά σήματα για την επίδραση της πραγματικότητας. Η λέξη μπορεί να σημαίνει ένα αντικείμενο ή κάποιο φαινόμενο αλλά ακόμη επιτρέπει να αφαιρέσουμε τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά του και να τα γενικεύσουμε. Για παράδειγμα με την λέξη ρολόι υποδηλώνεται οποιοδήποτε αντικείμενο, άσχετα με το σχήμα και τη μορφή που έχει, το οποίο έχει σαν γενικό χαρακτηριστικό ότι είναι μηχανισμός που δείχνει την ώρα. Η αφαίρεση των ουσιαστικών χαρακτηριστικών ενός αντικειμένου και η γενίκευσή τους αποτελούν ουσιαστική ιδιορρυθμία της ομιλίας ως νέα μορφή εξαρτημένων σημάτων, τα οποία διακρίνονται από τα άμεσα σήματα της πραγματικότητας. (Ψυχολογία της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Οι λέξεις δίνουν την σημασία για κάποιο αντικείμενο που αντιλαμβανόμαστε άμεσα αλλά πολύ σημαντικό είναι ότι χάρη στον λόγο μεταδίδονται στον άνθρωπο γνώσεις για τα διάφορα πράγματα και για πράγματα που ακόμη μπορεί να μην έχει δει. Με την ομιλία μεταδίδεται η πείρα ολόκληρης της ανθρωπότητας. Η ομιλία, ο λόγος έχει τεράστια σημασία, διότι πλαταίνει απερίοριστα στον άνθρωπο την απόκτηση νέας πείρας, βοηθώντας στην γνώση της αντικειμενικής πραγματικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η «ΚΡΙΣΗ» ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

2.1 Η κρίση της Ψυχολογίας και η εμφάνιση της Διαλεκτικής Ψυχολογίας

Η ψυχολογία η οποία είχε διαμορφωθεί και χρησιμοποιούταν παραδοσιακά τον 19^ο αιώνα αντιμετώπιζε δυσκολία να εξηγήσει επιστημονικά διάφορα φαινόμενα που αφορούν την επιστήμη της ψυχολογίας. Η παραδοσιακή ιδεαλιστική προσέγγιση της ψυχολογίας ήταν αυτή που δεν μπορούσε να δώσει λύση και απαντήσεις στα διάφορα φαινόμενα. Υπήρξε αντίθεση ανάμεσα στην ιδεαλιστική θεωρία στην ψυχολογία που βασιζόταν στον υποκειμενισμό και στις πειραματικές μεθόδους έρευνας του αυθόρμητου υλισμού, η οποία οδήγησε τελικά σε κρίση. Οι αιτίες μάλιστα της κρίσης αντανακλούν τις κοινωνικές συνθήκες πάνω στις οποίες η επιστήμη της ψυχολογίας αναπτύχθηκε και διαμορφώθηκαν λαθεμένες διάφορες έννοιες όπως αυτή της συνείδησης και της ψυχής. (Leontiev, 2005).

Η αστική τάξη ως προοδευτική τάξη ανατρέποντας την τάξη των φεουδαρχών πήγε ενάντια στην Καθολική Εκκλησία η οποία ήταν ένα όπλο για την ιδεολογία και την διαιώνιση της κυριαρχίας της τάξης των φεουδαρχών ώστε να υποτάσσει τις λαϊκές μάζες που ήταν μάλιστα αμόρφωτες. Νέες ανάγκες για τις επιστήμες όμως διαμορφώθηκαν μετά την ανατροπή της φεουδαρχίας και την ανάπτυξη της καπιταλιστικής παραγωγής. Η επιστήμη λοιπόν της ψυχολογίας έπρεπε να αντιμετωπίσει διάφορα νέα προβλήματα που αφορούν την οικονομική ζωή των ανθρώπων όπως η επαγγελματική επιλογή και η ατομική εξειδίκευση του καθενός, η εντατικοποίηση της εργασίας διαμορφώνοντας τις απαραίτητες συνθήκες και άλλα. Βιομήχανοι και άλλοι που αφορούν την αστική τάξη ενδιαφέρθηκαν άμεσα για να αναπτυχθούν έρευνες της ψυχολογίας που θα βοηθήσουν στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους και αυτό το έδειξαν μάλιστα χρηματοδοτώντας διάφορα ερευνητικά ιδρύματα ψυχολογίας. (Διαλεκτική-Υλιστική ψυχολογία δύο προσεγγίσεις, άρθρο Ριζοσπάστη, 2013).

Οι περισσότεροι ψυχολόγοι της εποχής λοιπόν, απέρριψαν την παλιά μη προοδευτική ψυχολογία αλλά δεν κατάφεραν να διαμορφώσουν μια νέα ψυχολογία. Κατόπιν υπήρξε ένας διαχωρισμός στις αρχές του 20^{ου} αιώνα που αφορούσε αντιμαχόμενες ψυχολογικές σχολές και τάσεις που κάθε μια θεωρούσε τον εαυτό της αλάθητο, όμως αυτές είτε είχαν ως βάση τον ιδεαλισμό είτε τον μεταφυσικό υλισμό και αυτό φαινόταν μετέπειτα στις θεωρητικές τους θέσεις. Ως αποτέλεσμα αυτό είχε να μην καταφέρει καμιά τους να εξηγήσει αποτελεσματικά και επιστημονικά και με κάποια ερμηνευτική αρχή, τα αποτελέσματα των διάφορων ερευνών. Η ουσία δηλαδή της κρίσης αυτής ήταν ότι δεν ήταν δυνατό να αναπτυχθεί παραπέρα η ψυχολογική σκέψη με βάση τις αντιλήψεις που επικρατούσαν οι οποίες ήταν είτε του ιδεαλισμού είτε του απλοϊκού-μηχανιστικού υλισμού. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Ο Vygotsky¹ κατάλαβε ότι η διαμάχη ανάμεσα στις διάφορες αυτές ψυχολογικές σχολές δεν ήταν για να συμφιλιωθούν οι απόψεις τους για ένα κοινό σκοπό, αλλά ούτε για κάτι άλλο πέρα από πάλι διαφορετικών ψυχολογιών που η κάθε μια από αυτές ήθελε να υποτάξει τις υπόλοιπες. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η παραδοσιακή ψυχολογία της ενδοσκόπησης θεωρούσε τα ψυχολογικά φαινόμενα αυτά τα οποία δεν έχουν υλικότητα και μπορούν να αντιληφθούν μόνο από το ίδιο το υποκείμενο. Η αντανάκλασιολογία² θεωρούσε όλα τα ψυχικά φαινόμενα αντανάκλαστικά, γεγονότα συμπεριφοράς. Για την ψυχανάλυση όλα τα ψυχικά φαινόμενα έχουν ως αφετηρία το ασυνείδητο. Για τη μορφολογική (gestalt) ψυχολογία βάση τους ήταν η λειτουργική δομή. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Σε κάθε επιστήμη υπάρχουν διάφοροι ειδικοί κλάδοι οι οποίοι ασχολούνται με πιο εξειδικευμένα φαινόμενα της εκάστοτε επιστήμης, όμως διαμορφώνεται, γενικεύοντας τις μελέτες και ανακαλύψεις των ειδικών αυτών κλάδων, μια γενική επιστήμη. Έτσι λοιπόν η κάθε ψυχολογική σχολή επιδίωξε να παίξει τον ρόλο της Γενικής Ψυχολογίας η οποία απουσίαζε. Την κάθε ανακάλυψη που είχε η κάθε σχολή σε διαφορετικό μάλιστα πεδίο της ψυχολογικής έρευνας, την γενίκευσαν και βγήκαν από τα συγκεκριμένα όρια του πεδίου της ψυχολογίας με το οποίο ασχολούνταν και επιδίωξαν αυτό που μόλις αναφέραμε. Η κάθε σχολή να έχει τον ρόλο της Γενικής Ψυχολογίας. Η έλλειψη μεθοδολογικής βάσης (Γενικής Ψυχολογίας) ήταν αυτή που ωθούσε τους εκπροσώπους της κάθε σχολής σε αυτήν τη διεκδίκηση. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Όμως όλες αυτές οι σχολές είχαν κοινό, τον ατομικισμό³, ότι το άτομο έρχεται σε αντίθεση με την κοινωνία, το έβλεπαν ως αυτόνομο και όχι ότι ζει και αναπτύσσεται μέσα σε ένα σύνολο όπως αυτό της κοινωνίας στην οποία ζει. Ακόμη ότι η ανθρώπινη ψυχή είναι ειδική ουσία ξεκομμένη από την δραστηριότητα του ανθρώπου στην συλλογική παραγωγή η οποία συμβάλει πραγματικά στην ανάπτυξη του ψυχισμού του ανθρώπου.

Η δημιουργία μιας Γενικής Ψυχολογίας ήταν αναγκαστική και αυτό το κατανοούσαν αρκετοί από τους εκπροσώπους της κάθε ψυχολογικής σχολής. Όμως αυτό που δεν κατανοούσαν ήταν η ουσία της που αυτό ήταν το σημαντικό. Για να δοθεί λύση σε αυτήν τη κρίση χρειαζόταν ένα νέο φιλοσοφικό και θεωρητικό πλαίσιο. Και την λύση την έδωσε τελικά η ανάπτυξη της Διαλεκτικής-Υλιστικής Ψυχολογίας το 1920 με

¹Ο Lev Vygotsky (1896-1934) ήταν σοβιετικός ψυχολόγος και πρωτοστάτησε στο να διαμορφωθεί και να αναπτυχθεί η μαρξιστική ψυχολογία.

²Η αντανάκλασιολογία είναι συνδυασμός μηχανιστικού υλισμού και ιδεαλισμού που εκδηλώθηκε στη Ρωσική ψυχολογία το 1900-1930. Αυτή βασιζόταν κυρίως στις φυσικές επιστήμες ανάγοντας την πνευματική δραστηριότητα του ανθρώπου στη φυσιολογία καθώς απέρριπτε την έννοια της συνείδησης θεωρώντας την μεταφυσική.

³Ο ατομικισμός εκφράστηκε κυρίως στην μικροαστική φιλοσοφία του Stirner (1806-1856) και μετέπειτα στο ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού τον ιμπεριαλισμό, από τον Nietzsche (1844-1900) του οποίου η διδασκαλία (π.χ. εκλεκτούς, υπεράνθρωπος) χρησιμοποιήθηκε στην «φιλοσοφία» του φασισμού.

1930 στη Σοβιετική Ένωση. Ο Vygotsky ήταν από τους πρωτεργάτες σοβιετικούς ψυχολόγους. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Όμως όπως και σε κάθε άλλη επιστήμη έτσι και στην ψυχολογία υπάρχει ταξική προσέγγιση και η κάθε θεωρία εξυπηρετεί ταξικά συμφέροντα. Η επαναστατική αλλαγή που έγινε στην επιστημονική σκέψη και ειδικότερα στην επιστήμη της ψυχολογίας δεν έγινε για αυτόν τον λόγο γενικά αποδεκτή. Η αστική τάξη δεν μπορούσε να δεχτεί την Διαλεκτική Ψυχολογία που βασίζεται στον Διαλεκτικό Υλισμό που δεν υπηρετεί τα δικά της ταξικά συμφέροντα. Έτσι παρέμεινε στη ψυχολογία που είναι βασισμένη στον ιδεαλισμό και στον μηχανιστικό υλισμό. Έκαναν την εμφάνισή τους διάφορες ψυχολογικές σχολές τον 20^ο αιώνα οι οποίες όμως απέτυχαν να εκπληρώσουν τα προγράμματά τους προσπαθώντας μάλιστα να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα της επιστήμης την εποχή αυτή, χωρίς ωστόσο να θίγουν την φιλοσοφική τους βάση (φροϋδισμός-νεοφροϋδισμός, συμπεριφορισμός-νεοσυμπεριφορισμός κτλ.). (Διαλεκτική-Υλιστική ψυχολογία δύο προσεγγίσεις, άρθρο Ριζοσπάστη, 2013).

Η «αστική» ψυχολογία προσπαθώντας να αντιμετωπίσει προβλήματα ψυχολογίας σε σύγκρουση με τον διαλεκτικό υλισμό την οδήγησαν σε αδιέξοδα που αντιμετώπιζε και παλαιότερα. Η θεωρητικές-φιλοσοφικές βάσεις που ακολουθεί οδηγούν σε ανολοκλήρωτες προτάσεις οι οποίες αντιφάσκουν μεταξύ τους. Η κάθε σχολή οικοδομεί διαφορετική θεωρία διότι έχει διαφορετική βάση πάνω στην οποία πατάει. Αυτό που βλέπουμε λοιπόν είναι να απολυτοποιούνται ορισμένες πλευρές στα ψυχικά φαινόμενα, να θεωρείται γενικό το μερικό και η θεωρητική έρευνα να αντικαθίσταται από αποσπασματικές πραχτικές εφαρμογές. Όσον αφορά το πείραμα, συσσωρεύονται αποτελέσματα βγάζοντας συνεχώς δεδομένα τα οποία όμως δεν ερμηνεύονται επιστημονικά. Η «αστική» ψυχολογία αντιμετωπίζει δυσκολία και στο να ορίσει σωστά κατηγορίες της ψυχολογίας που χρησιμοποιεί όπως συνείδηση, προσωπικότητα και άλλα, όπως ακόμη και το αντικείμενο της Ψυχολογίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχει επιστημονική μεθοδολογία. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Βασικό για την «αστική» ψυχολογία είναι ότι βλέπει ξεκομμένα τον άνθρωπο και την κοινωνία, σαν να είναι έξω από αυτήν και δεν επιδρά ενεργητικά σε αυτήν, κι έτσι τον εξετάζει. Η κοινωνία όμως είναι ένα σύνολο ανθρώπινων σχέσεων που διαμορφώνονται πάνω σε συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής. Αλλά αντιμετωπίζεται λάθος θεωρώντας την ένα αφηρημένο σύνολο ανθρώπων. Ακόμη κυριαρχεί η αντίληψη (ανθρωπολογική-πολιτισμική) για την προσωπικότητα του ανθρώπου με βάση την μεταφυσική μέθοδο γνώσης, που θεωρεί ότι αυτή καθορίζεται από την κληρονομικότητα και το κοινωνικό περίγυρο. Απόψεις όπως των θετικιστών οι οποίοι θεωρούν ότι ο άνθρωπος, όπως τα ζώα που προσαρμόζονται στη φύση, πρέπει να προσαρμοστεί κι αυτός στην κοινωνία ή όπως των φροϋδιστών που θεωρούν την προσωπικότητα του ανθρώπου σε σύγκρουση με την κοινωνία, και τις αποδίδουν τις απόψεις αυτές στη «φύση του ανθρώπου» μια αντιεπιστημονική στερεοτυπική άποψη. (Leontiev, χ.χ.:27).

Όσον αφορά την ψυχολογική έρευνα, οι σκοποί της καθορίζονται ανάλογα την κοινωνία στην οποία γίνεται. Κατευθύνεται ανάλογα με τον σκοπό της κοινωνικής παραγωγής και από αυτό εξαρτώνται και τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν αλλά και οι στόχοι φυσικά της έρευνας. Από την στιγμή που μιλάμε για ψυχολογική έρευνα στον καπιταλισμό που στόχος της παραγωγής είναι το μέγιστο καπιταλιστικό κέρδος, οι έρευνες αυτές καθορίζονται από τις ανάγκες της αστικής τάξης. Βλέπουμε για παράδειγμα έρευνες που αφορούν με ποιον τρόπο πιο αποτελεσματικά θα επηρεαστούν καταναλωτές, ψηφοφόροι και άλλα, οι οποίες μάλιστα χρηματοδοτούνται με τεράστια ποσά. Ακόμη παρατηρούμε, για παράδειγμα στην Αμερική, την χορήγηση ψυχοφαρμάκων για οτιδήποτε. Αυτό γίνεται για να εξασφαλίσουν κέρδη οι βιομηχανίες και εταιρίες φαρμάκων αλλά και γιατί θεωρείται ότι τα ψυχικά φαινόμενα ερμηνεύονται βιολογικά. Άλλο παράδειγμα είναι έρευνες οι οποίες είναι ουσιαστικά ανούσιες διότι δεν οδηγούν πουθενά αφού γίνονται πάνω σε λαθεμένες βασικές παραδοχές (προσπάθειες να κάνουν τους πιθήκους να μιλήσουν, τηλεκίνηση, τηλεπάθεια, κ.λπ.). (Διαλεκτική-Υλιστική ψυχολογία δύο προσεγγίσεις, άρθρο Ριζοσπάστη, 2013).

2.2 Η σύγχρονη (αστική) ψυχολογία και οι κύριες τάσεις της

Με τον όρο αστική ψυχολογία εννοούμε την προσέγγιση και την κατανόηση των ψυχικών φαινομένων και των ζητημάτων της Ψυχολογίας από την σκοπιά της αστικής ιδεολογίας, καθορίζοντάς τα δηλαδή από την κοσμοαντίληψη που χρησιμοποιείται και την φιλοσοφική βάση που έχει η κάθε προσέγγιση αυτών των ζητημάτων. Αναφέραμε και εισαγωγικά σε ποια ζητήματα κυρίως υπάρχει αντιπαράθεση ανάμεσα στην Διαλεκτική-Υλιστική προσέγγιση της Ψυχολογίας και στην αστική προσέγγιση. Δηλαδή κυρίως στο αντικείμενο, στα καθήκοντα της Ψυχολογίας και στην ουσία του ψυχισμού.

Στην «αστική» Ψυχολογία υπάρχουν κάποιες κύριες τάσεις οι οποίες έκαναν την εμφάνισή τους τον 20^ο αιώνα που βέβαια έχουν υποστεί κάποιες αλλαγές στην πορεία εξέλιξής τους. Αυτές που κυριαρχούν είναι ο συμπεριφορισμός και ο φροϋδισμός με την θεωρία της ψυχανάλυσης. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Πατώντας πάνω στις μελέτες κυρίως του Watson (1878-1958) και του Thorndike (1874-1949) αλλά και άλλων ερευνητών της ζωής και συμπεριφοράς των ζώων, γεννήθηκε στις ΗΠΑ ο συμπεριφορισμός (Μ. Κουβελάς, 2018). Στον συμπεριφορισμό η συνείδηση του ανθρώπου δεν θεωρείται και δεν εξετάζεται σαν αντικείμενο ψυχολογικής έρευνας αλλά προκύπτει από ερεθίσματα στον οργανισμό του ανθρώπου και θεωρεί την συνείδηση μηχανικές αντιδράσεις ως αποτέλεσμα αυτών των ερεθισμάτων. Ο συμπεριφορισμός δίνει έμφαση μόνο στην μεταξύ σχέση της συμπεριφοράς του υποκειμένου με το περιβάλλον και προσπαθεί να προβλέψει την αντίδραση του υποκειμένου σε κάποιο ερέθισμα. Αυτό θεωρείται στον συμπεριφορισμό ότι πρέπει να είναι η βασική ενασχόληση της ψυχολογίας. Η συμπεριφορά να είναι το βασικό αντικείμενο που ασχολείται η ψυχολογία και όχι η φύση του ψυχισμού, που πραγματικά είναι το αντικείμενο της ψυχολογίας.

Θεωρώντας ότι δεν έχει σχέση η συμπεριφορά με τη φύση του ψυχισμού συγκαλύπτεται η αντίθεση του υλισμού με τον ιδεαλισμό. Το ζώο που πάνω σε αυτό κυρίως έκαναν τα πειράματά τους οι συμπεριφοριστές αλλά και ο άνθρωπος θεωρούνται ως ένας μηχανισμός που αντιδράει παθητικά στις επιδράσεις του εξωτερικού κόσμου ασχέτως ικανότητας νόησης. Η σχέση ερεθίσματος και αντίδρασης (E→A) γίνεται στερεοτυπική και δίνεται βάρος μόνο σε αυτά τα δύο χωρίς να εξετάζεται το ενδιάμεσο, η διαδικασία στον εγκέφαλο, μιας και αυτή είναι μη παρατηρήσιμη («μαύρο κουτί» όπως ανέφεραν οι κλασσικοί συμπεριφοριστές). (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η θεωρία της ψυχανάλυσης-φροϋδισμού είναι ψυχολογική τάση με πολύ μεγάλη επιρροή στην αστική ψυχολογία. Ο Freud¹ πίστευε ότι ο άνθρωπος βρίσκεται σε σύγκρουση με την κοινωνία μιας και τον έβλεπε σαν μια α-κοινωνική οντότητα της οποίας η συμπεριφορά είναι καθορισμένη από το ασυνείδητο. Το ασυνείδητο θεωρήθηκε ότι είναι τα απραγματοποίητα ένστικτα τα οποία έχει αποθήσει στη σφαίρα του ασυνείδητου η συνείδηση ως αποτέλεσμα της αντιπαράθεσής τους δηλαδή ανάμεσα στην σεξουαλική ορμή (λίμπιντο) και τις απαιτήσεις της κοινωνίας την οποία θεωρεί ασυμβίβαστη με τους κοινωνικούς κανόνες και καταπιέζει αυτά τα σεξουαλικά ένστικτα. Λαθεμένα διαχωρίζεται στην θεωρία της ψυχανάλυσης το ασυνείδητο με την αλληλεπίδραση του ατόμου με το περιβάλλον και πως και το ασυνείδητο όπως και η συνείδηση καθορίζονται από κοινωνικο-ιστορικούς παράγοντες. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Προβλήματα σχετικά με το ασυνείδητο, ασυνείδητων κινήτρων, ψυχολογικής άμυνας, το πώς επηρεάζουν τραυματικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας στη συμπεριφορά ενός ενήλικα και άλλα ήταν μια συνεισφορά του Freud. Παρόλα αυτά όμως κατέληξε σε λαθεμένες ερμηνείες καθώς θεώρησε ότι το ασυνείδητο βρίσκεται σε σύγκρουση με τη συνείδηση και ότι η συμπεριφορά του ατόμου καθορίζεται από τις σεξουαλικές ορμές του οι οποίες όμως καταπιέζονται από τη συνείδηση. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η ανθρώπινη δραστηριότητα είναι η ερμηνευτική αρχή στη Διαλεκτική Ψυχολογία και ο Vygotsky πρώτος μάλιστα ανέφερε ότι πρέπει να διαχωριστεί μεθοδολογικά το αντικείμενο έρευνας από την ερμηνευτική αρχή. Για τους φροϋδιστές όμως λαθεμένα το αντικείμενο της έρευνάς τους χρησιμοποιείται ως ερμηνευτική αρχή δηλαδή προσπαθούν να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα του ασυνείδητου με το ίδιο το ασυνείδητο. Για αυτό και η ψυχανάλυση είναι θεωρητικά φαύλος κύκλος. (Μ. Κουβελάς, 2018: 175-176).

2.3 Σύγχρονοι κλάδοι της ψυχολογίας

Αναφορικά παραθέτουμε τους κλάδους που απασχολούν την σύγχρονη ψυχολογία ανάλογα με τα πεδία της δραστηριότητας του ατόμου. (Μ. Κουβελάς, 2018).

- Παιδαγωγική Ψυχολογία

¹S. Freud (1856-1936) Αυστριακός ψυχίατρος.

- Αναπτυξιακή Ψυχολογία
- Εργασιακή Ψυχολογία
- Δικανική Ψυχολογία
- Ιατρική Ψυχολογία
- Κλινική Ψυχολογία
- Κοινωνική Ψυχολογία
- Συγκριτική Ψυχολογία

2.4 Η Διαλεκτική Ψυχολογία

Όπως αναφέραμε ήδη και εισαγωγικά, από τον 19^ο αιώνα υπήρξε νέα φιλοσοφική βάση για να δημιουργηθεί η Διαλεκτική Ψυχολογία, με τη συνεισφορά του Διαλεκτικού Υλισμού, του Marx-Engels-Lenin. Η Μαρξιστική-Λενινιστική κοσμοθεωρία όμως άργησε να επιδράσει στην επιστήμη της Ψυχολογίας. Οι προϋποθέσεις για την δημιουργία μιας Διαλεκτικής Ψυχολογίας δεν ήταν μόνο γνωσιακές αλλά και κοινωνικές. Δεν μπορούσε να γίνει εφικτή στα πλαίσια του καπιταλισμού μια ψυχολογία που είναι βασισμένη σε φιλοσοφική βάση η οποία είναι αντίθετη στον ίδιο τον καπιταλιστικό κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό. Όπως αναφέρει ο Leontiev¹ «έπρεπε πρώτα να καταστραφεί η πολιτική μηχανή που την υποστήριζε» όσον αφορά τα ιδεολογικά θεμέλια της ψυχολογίας (Leontiev στο Levitin, 1988: 115).

Μετά την σοσιαλιστική επανάσταση στη Ρωσία το 1917 υπήρξαν οι κοινωνικές αυτές συνθήκες που απαιτούσαν να αλλάξει κατεύθυνση η ψυχολογία. Ο Luria² (Luria, 1994:17) αναφέρει: «Ολόκληρη η γενιά μου ήταν γεμάτη από την ενέργεια που νοιώθουν οι άνθρωποι, όταν αποτελούν μέρος μιας κοινωνίας που είναι ικανή να πραγματοποιήσει τεράστια πρόοδο σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα». Η ανάπτυξη μιας μαρξιστικής όμως ψυχολογίας δεν ήταν εύκολο ζήτημα και χρειάστηκε αρκετά χρόνια ώστε να μπου οι βάσεις της. Στις αρχές της δεκαετίας του 1920 στο πρώτο συνέδριο Ψυχονευρολογίας όλης της Ρωσίας έγινε απαραίτητη η δημιουργία μιας μαρξιστικής ψυχολογίας. Χρειάστηκε ώστε να δημιουργηθεί η μεθοδολογική βάση της Διαλεκτικής Ψυχολογίας μεγάλη μελέτη του Διαλεκτικού Υλισμού και πολύχρονη αντιπαράθεση απόψεων ανάμεσα στους διαλεκτικούς ψυχολόγους ώστε στο τέλος της δεκαετίας του 1930 να καταφέρει αυτή να οριστικοποιηθεί. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Όμως δεν γινόταν απλά να μεταφέρεις μηχανιστικά κομμάτια από τα έργα του Marx για να απαντήσεις στα ζητήματα της ψυχολογίας. Ο Διαλεκτικός Υλισμός προσφέρει την μεθοδολογία μόνο στην ψυχολογία και αυτό το κατανόησε ο Vygotsky αναφέροντας «Δεν θέλω να ανακαλύψω τη φύση της νόησης συρράπτοντας ένα σωρό

¹ Leontiev (1903-1979) καθηγητής ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Μόσχας.

² Luria (1902-1977) Σοβιετικός νευροψυχολόγος.

παραπομπές. Θέλω να βρω πώς πρέπει να χτιστεί η επιστήμη και να προσεγγίσω τη μελέτη της νόησης, έχοντας πρώτα μάθει ολόκληρη τη μέθοδο του Μαρξ». Έπρεπε δηλαδή να κατανοηθούν οι αρχές του Διαλεκτικού Υλισμού και να εφαρμοστούν στην επιστήμη της Ψυχολογίας. (Vygotsky, 1997: 30).

Χρειάστηκε να δημιουργηθεί μια Γενική Ψυχολογία για να εφαρμοστεί ο Διαλεκτικός Υλισμός στην ψυχολογία. Ανάμεσα στην φιλοσοφία και στους πιο ειδικούς κλάδους της Ψυχολογικής επιστήμης έπρεπε να υπάρχει αυτή η Γενική Ψυχολογία η οποία μελετά τους πιο γενικούς νόμους και θεωρητικές αρχές των ψυχικών φαινομένων, την ουσία τους και τους νόμους οι οποίοι τα αλλάζουν καθώς και επιστημονικές έννοιες της ψυχολογίας αλλά και σωστές μεθόδους έρευνας και άλλα. Η θεωρία της αντανάκλασης του Lenin έδωσε πάτημα στο να γίνει αναδιάρθρωση πάνω σε αυτήν όλων των κλάδων της ψυχολογίας. Ακόμη η εφαρμοσμένη έρευνα κατάφερε να βασίζεται σε κοινές αρχές σε όλους τους κλάδους της ψυχολογίας. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η επιστήμη της ψυχολογίας μετά την σοσιαλιστική επανάσταση στη Ρωσία σταμάτησε να στοιχίζεται πίσω από τις ανάγκες και τα συμφέροντα της αστικής τάξης. Σκοπός πλέον της Διαλεκτικής Ψυχολογίας ήταν η διαμόρφωση της ανθρώπινης προσωπικότητας νέου τύπου μέσα από την ενεργή συμμετοχή του στη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Ο βασικός νόμος του κομμουνιστικού τρόπου παραγωγής ισχύει αν και δεν έχουν επικρατήσει πλήρως οι κομμουνιστικές σχέσεις παραγωγής στον σοσιαλισμό, δηλαδή η παραγωγή γίνεται με βάση την ικανοποίηση των ολοένα και διευρυνόμενων κοινωνικών αναγκών.

Άρα η ψυχολογία έπρεπε, για να εκπληρώσει τους στόχους της, να μελετήσει τον άνθρωπο κατανοώντας τους αντικειμενικούς νόμους της ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Ένα μεγάλο ζήτημα που έπρεπε να αντιμετωπιστεί ήταν ο μεγάλος αναλφαβητισμός που υπήρχε από το τσαρικό καθεστώς της προεπαναστατικής Ρωσίας, το οποίο έπρεπε να εξαλειφτεί. Ήταν κοινωνικό καθήκον να δοθεί βάρος στην εκπαίδευση για να λυθεί αυτό το πρόβλημα αφού τρεις στους τέσσερεις δεν ήξεραν ανάγνωση και γραφή. Ακόμη πολλές εθνότητες που ζούσαν στη Σοβιετική Ένωση δεν είχαν δικιά τους γραφή (ποσοστά των εγγράμματων στους Κιργίζιους 0,6%, στους Τουρκμένιους 0,7%, στους Ουζμπέκους 1,6% και τους Καζάχους 2%). (Ριζοσπάστης, 28-10-2009, άρθρο για τα 90 χρόνια από την καμπάνια κατά του αναλφαβητισμού).

Η Σοβιετική κυβέρνηση πήρε απόφαση ότι όλοι οι κάτοικοι 8-50 χρονών που δεν ήξεραν να γράφουν και να διαβάζουν ήταν υποχρεωμένοι να μάθουν και ασκούταν ποινική δίωξη μάλιστα σε όσους το απέφευγαν ή σε όσους τους εμπόδιζαν να πάνε στο σχολείο. Σε αυτήν την προσπάθεια συμμετείχαν χιλιάδες δάσκαλοι, υπάλληλοι, φοιτητές, μορφωμένοι εργάτες και αγρότες κτλ. Εθνότητες απέκτησαν δικιά τους γραφή. Τις δεκαετίες 1920-1940 60 εκατομμύρια άνθρωποι μορφώθηκαν. Η απογραφή το 1939 έδειξε ότι οι εγγράμματοι ηλικίας 9-49 έφταναν το ποσοστό 87,4%

και το 1959 είχε πλέον εξαλειφτεί πλήρως ο αναλφαβητισμός. (*Ριζοσπάστης*, 28-10-2009, άρθρο για τα 90 χρόνια από την καμπάνια κατά του αναλφαβητισμού).

Χρειάστηκε να γίνει για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα αυτό τεράστια αλλαγή στον προσανατολισμό της ψυχολογίας και δόθηκε μεγάλο βάρος στην παιδική ψυχολογία ώστε να αναπτυχθούν και να καλλιεργηθούν οι νέες γενιές με σοσιαλιστική συνείδηση και κομμουνιστική στάση ζωής απέναντι στην εργασία, στην ιδιοκτησία κτλ.

2.5 Ψυχολογική Έρευνα και οι μέθοδοι έρευνας

Η ψυχολογική έρευνα καθορίζεται ανάλογα με την κοινωνία στην οποία γίνεται. Αν και είναι μέχρι ένα σημείο ανεξάρτητη η επιστημονική σκέψη, ο σκοπός της ψυχολογικής έρευνας όπως και η κατεύθυνσή της καθορίζεται από τον εκάστοτε κοινωνικό τρόπο παραγωγής. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Για αυτόν τον λόγο οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί η ψυχολογική έρευνα καθορίζονται από τις μεθοδολογικές και θεωρητικές αρχές που καθορίζουν την ίδια την Ψυχολογία και από ποια καθήκοντα και στόχους αυτή η Ψυχολογία έχει.

Στην Διαλεκτική Ψυχολογία η ψυχολογική έρευνα είναι βασισμένη στην λενινιστική θεωρία της αντανάκλασης. Δηλαδή στη μελέτη ανάπτυξης του ανθρώπινου ψυχισμού, με ποιον τρόπο γίνεται η αντανάκλαση της αντικειμενική πραγματικότητας στον ανθρώπινο εγκέφαλο και πώς καθορίζεται από αυτό η προσωπικότητά του και η δραστηριότητά του. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Η Διαλεκτική Ψυχολογία στηρίζεται σε αντικειμενικές μεθόδους έρευνας όπως και στις άλλες επιστήμες. Βασική τους αρχή είναι η ενότητα που υπάρχει ανάμεσα στη δραστηριότητα του ατόμου και στη συνείδηση και μελετώντας αυτή τη δραστηριότητα έχοντας στο μυαλό κάτω από ποιες συνθήκες αυτή πραγματοποιείται, τότε μόνο γίνεται δυνατό να βγουν σωστά συμπεράσματα για τις ψυχικές διαδικασίες.

Μεγάλη υποστήριξη από τους ιδεαλιστές ψυχολόγους έχει η ενδοσκόπηση-αυτοπαρατήρηση. Πιστεύοντας στην ενδοσκόπηση ως τη μοναδική μέθοδο έρευνας και μέθοδο γνώσης των ψυχικών φαινομένων του ανθρώπου είχε ως αποτέλεσμα να θεωρείται η ψυχή του ατόμου ένας κλειστός εσωτερικός κόσμος ανεξάρτητος και αποκομμένος από τον εξωτερικό κόσμο και ότι αυτός δεν είναι παρατηρήσιμος και προσιτός παρά μόνο από το ίδιο το υποκείμενο με την εσωτερική του όραση. Είναι μη επιστημονικά τα στοιχεία τα οποία συλλέγονται αποκλειστικά από την ενδοσκόπηση σαν υποκειμενική μέθοδο έρευνας. Το άτομο για να κατανοήσει την «ψυχή» του, τις ψυχικές διαδικασίες πρέπει δει έξω από αυτόν βλέποντας την αντικειμενική πραγματικότητα που αντανακλάται στον εγκέφαλό του. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Παρόλα αυτά γενικά η αυτοπαρατήρηση, όχι σαν μέθοδος έρευνας της ψυχής, έχει κάποια αξία για παράδειγμα δείχνει την ψυχική κατάσταση του ατόμου λέγοντας προφορικά το τι βλέπει, ακούει αισθάνεται και άλλα, όμως όλα αυτά λαμβάνοντας

υπόψη και τα εξωτερικά δεδομένα. Δεν αποτελεί μέθοδο ψυχολογικής έρευνας αλλά αντικείμενο έρευνας.

Οι δύο μέθοδοι ψυχολογικής έρευνας είναι **η παρατήρηση και το πείραμα**.

Η μέθοδος της παρατήρησης έχει ως αντικείμενο μελέτης, ενέργειες και διηγήσεις του υποκειμένου σε διάφορες συνθήκες της ζωής του όπως για παράδειγμα στην εργασία ή την εκπαίδευση ή και στις παιδικές ηλικίες το παιχνίδι. Φαίνεται από μια πρώτη ματιά ότι ασχολούμαστε με τα προϊόντα της δραστηριότητας του υποκειμένου, όμως στην πραγματικότητα ερευνάμε τις ψυχικές του διαδικασίες μέσα από τα αποτελέσματα αυτής της δραστηριότητάς του. Για παράδειγμα παρατηρώντας τις ζωγραφιές ενός παιδιού. Με την μέθοδο της παρατήρησης δεν μένουμε μόνο στην περιγραφή αυτών των εξωτερικών εκδηλώσεων των ψυχικών λειτουργιών του υποκειμένου αλλά επιδιώκουμε να υποθέσουμε τις αιτίες αυτών των ψυχικών φαινομένων έχοντας τις μετέπειτα παρατηρήσεις ως εργαλείο για να επιβεβαιώσουμε ή όχι την υπόθεση αυτή που κάναμε. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η ψυχολογική παρατήρηση χρειάζεται την καταγραφή των αποτελεσμάτων της χρησιμοποιώντας για παράδειγμα ειδικό ημερολόγιο καθώς επίσης συνοδευτικά για τα αποτελέσματα χρησιμοποιούνται διάφορες τεχνικές όπως η χρήση κάποιου φιλμ, φωτογραφίας, ηχογράφησης κτλ. Δεν θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή η παρατήρηση από το υποκείμενο για να παραμένει ακέραιη και φυσική η συμπεριφορά του. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Με τις συστηματικές παρατηρήσεις για ένα μεγάλο διάστημα της ζωής του υποκειμένου μπορούμε να μελετήσουμε τον σχηματισμό του χαρακτήρα του, τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητές του, όπως και διάφορα άλλα, καθώς μάλιστα και τις αλλαγές που αυτά δέχθηκαν κάτω από την επίδραση διάφορων γεγονότων στην ζωή του.

Παρόλα αυτά η μέθοδος αυτή μπορεί να έχει την αδυναμία ότι οι παρατηρήσεις από μόνες τους δεν μας επιτρέπουν να καταλάβουμε ποια είναι τυχαία γεγονότα και ποια νομοτελειακά. Ακόμη ότι μπορεί να γίνει υποκειμενική ερμηνεία των αποτελεσμάτων της παρατήρησης. Για αυτόν τον λόγο χρειάζεται το ειδικά οργανωμένο ψυχολογικό πείραμα μέσα από το οποίο ο ερευνητής έχοντας σχέδιο από πριν προκαλεί με κάποιον τρόπο αλλαγή στις συνθήκες οι οποίες επηρεάζουν το υποκείμενο παρατήρησης. Μπορούμε δηλαδή να καθορίσουμε τις αιτίες με αυτόν τον τρόπο, οι οποίες προκαλούν τα ψυχικά φαινόμενα του υποκειμένου και να προσπαθήσουμε για την αλλαγή τους. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Η δεύτερη μέθοδος της ψυχολογικής έρευνας είναι το πείραμα που διακρίνεται σε **εργαστηριακό ή φυσικό πείραμα**.

Το εργαστηριακό πείραμα μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τις εξωτερικές επιδράσεις του υποκειμένου τις οποίες μελετάμε όπως για παράδειγμα την ένταση ή την διάρκεια τους, καθώς ακόμη και τις απαντητικές αντιδράσεις του σε αυτούς τους ερεθισμούς

όπως παράδειγμα κάποια γλωσσική ή κινητική αντίδραση. Το εργαστηριακό πείραμα πραγματοποιείται σε ελεγχόμενες συνθήκες και χώρο συνήθως (πειραματικό-ψυχολογικό εργαστήριο) χρησιμοποιώντας ο ερευνητής ειδικό εξοπλισμό. Το υποκείμενο γνωρίζει ότι συμμετέχει στο πείραμα ακολουθώντας οδηγίες από τον ερευνητή όμως συχνά δεν ξέρει το σκοπό του πειράματος. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Το φυσικό πείραμα αντίθετα πραγματοποιείται στις συνθήκες συνηθισμένου περιβάλλοντος της ζωής του υποκειμένου, όπως για παράδειγμα πάνω στο παιχνίδι του παιδιού ή σε κάποια φυσική-συνηθισμένη ασχολία του υποκειμένου (μάθημα, συνομιλία κτλ). Απαλλάσσεται με αυτόν τον τρόπο το υποκείμενο από την ένταση που μπορεί να έχει από την επίγνωσή του ότι συμμετέχει σε πείραμα. Φυσικά πειράματα για πρώτη φορά πραγματοποιήθηκαν το 1910 από τον Ρώσο ψυχολόγο Lazoursky (1874-1917). (Μ. Κουβελάς, 2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΨΥΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

3.1 Η ανάπτυξη του ψυχισμού στους ζωντανούς οργανισμούς

Μέχρι να διαμορφωθεί ο άνθρωπος σαν κοινωνικό ον και σε ολόκληρη την ιστορική εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών, η ενεργητική αντανάκλαση πέρασε από πολλούς μετασχηματισμούς και πλάι στις πιο απλές μορφές της δημιουργήθηκαν πιο σύνθετες και πολύπλοκες μορφές. Η διεγερσιμότητα ήταν η πρώτη προ-ψυχική, βιολογική μορφή ενεργητικής αντανάκλασης. Αυτή η μορφή είναι που προσδιορίζει την προσαρμογή του οργανισμού στο περιβάλλον με την ικανότητα ανταπόκρισης σε βιολογικά ερεθίσματα τα οποία έχουν ζωτική σημασία για τον οργανισμό. Ο Oparin¹ πάνω στο ζήτημα εμφάνισης οργανικής ύλης από ανόργανη υποστήριξε ότι για την εμφάνισή της χρειάστηκε ο μετασχηματισμός οργανικών χημικών ενώσεων που βάση είχαν τον άνθρακα. Επιβεβαιώθηκε η θεωρία αυτή από την σύγχρονη επιστήμη. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η διεγερσιμότητα εξελίχθηκε στα ζώα με έναν νέο τρόπο την αισθητικότητα αφού εμφανίστηκαν και τα ψυχικά φαινόμενα. Αυτή είναι η ικανότητα του οργανισμού να αποκρίνεται σε αβιοτικά ερεθίσματα δρώντας ως σήματα που προσανατολίζουν τον οργανισμό στο περιβάλλον. Αναπτύχθηκαν λοιπόν τα αισθητήρια όργανα στους οργανισμούς και οι αισθήσεις ήταν η πρώτη μορφή ψυχικής δραστηριότητας των οργανισμών. Οι ιδιότητες των αντικειμένων αναπακλώνονται στον οργανισμό δημιουργώντας τις αισθήσεις και οι ποιότητες των αντικειμένων όπως είναι το σχήμα τους, η οσμή τους και άλλα, λειτουργούν ως σήματα για τις αισθήσεις. Έτσι οι αισθήσεις είναι το πρώτο σύστημα σήμανσης το οποίο υπάρχει και στα ζώα αλλά και στον άνθρωπο.

Ο ψυχισμός λοιπόν είναι μια μορφή ενεργητικής αντανάκλασης της αντικειμενικής πραγματικότητας η οποία γίνεται ενώ το ζώο ή ο άνθρωπος αλληλεπιδρά με τον εξωτερικό του κόσμο, ρυθμίζοντας τη συμπεριφορά του. Κατά την εξελικτική πορεία των ειδών, σε ένα στάδιο της βιολογικής τους ανάπτυξης εμφανίστηκε ο ψυχισμός σαν παράγοντας εξασφάλισης της ολοένα και συνθετότερης προσαρμοστικότητάς τους με το περιβάλλον. Η υλική βάση του ψυχισμού πέρασε και αυτή φυσικά από στάδια εξέλιξης που το πρώτο στάδιο ήταν το νευρικό σύστημα του οργανισμού και μετέπειτα ήταν ο εγκέφαλος το οποίο αποτελεί και το ανώτερο στάδιο. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Τα ζώα και ο άνθρωπος αναπτύξανε τα αντανάκλαστικά τα οποία κάτω από εξωτερικά ερεθίσματα στον οργανισμό τους, το κεντρικό νευρικό τους σύστημα αντιδράει ώστε να προσαρμοστεί ο οργανισμός τους ανάλογα σε αυτά, δηλαδή προς

¹Oparin (1894-1980) Σοβιετικός βιοχημικός.

το εξωτερικό τους περιβάλλον. Λαμβάνοντας το εξωτερικό ερέθισμα με τα αισθητήρια όργανα, το μετασχηματίζει στο νευρικό σύστημα και ο οργανισμός ανταποκρίνεται αναλόγως στο ερέθισμα αυτό με μυϊκή αντίδραση καθώς το αποτέλεσμα των μυϊκών κινήσεων συνεχίζει να πληροφορεί το κεντρικό νευρικό σύστημα του οργανισμού. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Τα αντανακλαστικά χωρίζονται σε ανεξάρτητα και εξαρτημένα σύμφωνα και με τη θεωρία του Pavlov. Τα εξαρτημένα αντανακλαστικά ωστόσο τα οποία δημιουργούνται κάτω από την επαναλαμβανόμενη χρονική σύγκλιση ενός ανεξάρτητου ερεθίσματος ζωτικής σημασίας, όπως η τροφή προκαλώντας ένα ανεξάρτητο αντανακλαστικό για παράδειγμα να εκκρίνει ο οργανισμός σάλιο, και ενός εξαρτημένου ερεθίσματος όπως παράδειγμα το κουδούνισμα. Συνδέοντας αυτά τα δύο ερεθίσματα ο εγκέφαλος, το εξαρτημένο ερέθισμα το μετατρέπει σε σήμα προκαλώντας την ίδια αντίδραση με το ανεξάρτητο ερέθισμα ζωτικής σημασίας. Ενώ τα εξαρτημένα αντανακλαστικά είναι προσωρινά μερικές φορές κάποια από αυτά γίνονται σημαντικά για τον οργανισμό και είναι δυνατό να τα σταθεροποιήσει ο οργανισμός και να τα μεταβιβάσει κληρονομικά. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Με αυτόν τον τρόπο προήλθαν τα ένστικτα τα οποία ενώ έχουν την προέλευσή τους από τα αντανακλαστικά, αυτά ανήκουν σε άλλα επίπεδα οργάνωσης της ύλης. Τα ένστικτα είναι μια σύνθετη μορφή αντίδρασης του οργανισμού σε συγκεκριμένες συνθήκες του εξωτερικού κόσμου, τα οποία είναι κληρονομικά αντανακλαστικά σε ερεθισμούς. Τα ένστικτα λοιπόν είναι σύνθετες αλυσίδες διαδοχικών αντανακλαστικών δημιουργώντας την ενστικτώδη συμπεριφορά του οργανισμού. Αυτή την ενστικτώδη συμπεριφορά την παρατηρούμε στα αρθρόποδα και κυρίως στα έντομα. Η ενστικτώδης συμπεριφορά είναι μια αυτόματη αντίδραση σε κάποιο εξωτερικό ερέθισμα και αυτή δεν αλλάζει ακόμη κι αν αλλάξουν η εξωτερικές συνθήκες του περιβάλλοντος κάνοντάς την αναποτελεσματική. Ένα εξωτερικό ερέθισμα δηλαδή ενεργοποιεί μια αντανακλαστική κίνηση και με την σειρά της αυτή ενεργοποιεί μια άλλη αλυσιδωτά. Αν οι συνθήκες του εξωτερικού περιβάλλοντος αλλαχθούν οι ενέργειες αυτές των ενστικτών δεν είναι πλέον αποτελεσματικές και για αυτόν τον λόγο στα ζώα για να παραμείνουν αποτελεσματικές πρέπει να παραμείνουν σταθερές οι εξωτερικές συνθήκες. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Το νευρικό σύστημα όσο αναπτύσσεται αναπτύσσονται μαζί του και οι λειτουργίες και τα ψυχικά φαινόμενα από τα απλούστερα στα συνθετότερα. Έτσι λοιπόν τα ζώα κατάφεραν να εμφανίσουν μια ικανότητα να αντανακλούν μια ενότητα των ιδιοτήτων του αντικειμένου, την πρόσληψη. Αυτή εμφανίστηκε κάτω από την διαμόρφωση και συντονισμό των δράσεων των αισθητήριων οργάνων των ζώων. Όμως ο ψυχισμός των ζώων έχει συγκεκριμένα όρια και αυτά τα προσδιορίζει η ίδια του η δραστηριότητα.

3.2 Ο ανθρώπινος ψυχισμός και η συνείδηση

Από την υλική λειτουργία του εγκεφάλου υπάρχει ως αποτέλεσμα ο ψυχισμός και αυτό το συμπέρασμα βγαίνει από το γεγονός ότι μόνο οι ζωντανοί οργανισμοί που έχουν σωστή λειτουργία και νευρικό σύστημα εμφανίζουν ψυχικά φαινόμενα. Από την μελέτη λοιπόν της εξελικτικής πορείας του εγκεφάλου των ζώων και της λειτουργίας του συμπεραίνουμε ότι ανάλογα με το πόσο σύνθετη είναι η οργάνωση του σώματος των ζώων που προκύπτει και από το πόσο σύνθετος είναι ο τρόπος ζωής τους, τόσο πιο αποτελεσματικά αντανακλάται από αυτά η αντικειμενική πραγματικότητα-το εξωτερικό τους περιβάλλον. Παρόλα αυτά ακόμη και η πιο τέλεια αναπτυγμένη μορφή αντανάκλασης της αντικειμενικής πραγματικότητας από τα ζώα δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να φτάσει το επίπεδο ενεργητικής αντανάκλασης στον άνθρωπο. Διαφέρει σε μεγάλο βαθμό με την συνείδηση του ανθρώπου, την ανώτερη ποιοτικά μορφή ενεργητικής αντανάκλασης της αντικειμενικής πραγματικότητας. Η συνείδηση στην Διαλεκτική Ψυχολογία θεωρείται συνολικά όλες αυτές οι ψυχικές διαδικασίες για να κατανοηθεί ο κόσμος, η αντικειμενική πραγματικότητα από τον άνθρωπο, καθώς κατανοεί και την ίδια του την ύπαρξη όπως και το αποτέλεσμα όλων αυτών των ψυχικών διαδικασιών. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Αν και η συνείδηση του ανθρώπου σχηματίστηκε σε όλη αυτή την εξελικτική πορεία που αναφέραμε, η εμφάνιση της συνείδησης έγινε κάτω από μια ποιοτική αλλαγή στην εξέλιξη από την ζώδη υπόσταση σε ανθρώπινη. Η ύλη πέρασε σε ανώτερο επίπεδο οργάνωσης, το κοινωνικό, κατά το οποίο έγινε εφικτό να γνωρίσει και να κατανοήσει τον εαυτό της.

Η προέλευση της συνείδησης του ανθρώπου πρέπει να κατανοηθεί μέσα από την εξελικτική του πορεία και τις αναγκαίες αλλαγές που υπήρξαν στις συνθήκες της ζωής του ως απαραίτητες για την επιβίωσή του, οι οποίες οδήγησαν στην εξανθρώπιση των προγενέστερων μορφών εξέλιξης του ανθρώπου (πιθηκόμορφων). Επίσης αυτές η αλλαγές έγιναν περνώντας από την προσαρμοστική ζωή προς το περιβάλλον, προς την κοινωνική ζωή που έχει βάση την εργασία ως κοινωνική λειτουργία του ανθρώπου με την οποία επιδρά ενεργητικά πάνω στο περιβάλλον ώστε να το προσαρμόσει ανάλογα με τις ανάγκες του. Η αναγκαιότητα ανάπτυξης της ανθρώπινης συνείδησης καθορίστηκε από την εργασιακή δραστηριότητα του ανθρώπου, τον παραγωγικό χαρακτήρα που είχε δηλαδή αυτή του η δραστηριότητα. Και ο άνθρωπος για να επιβιώσει έπρεπε να αλλάξει τη φύση, τον εξωτερικό του κόσμο, αλλά για να το καταφέρει αυτό έπρεπε συνάμα να τον γνωρίσει. Σε αυτή την εργασιακή πορεία του ανθρώπου που προσαρμόζει τη φύση με βάση τις ανάγκες του, με την εργασία μεταβάλλεται και ο ίδιος. Αλλάζοντας τη φύση, τον εξωτερικό του κόσμο ο άνθρωπος άλλαξε και την δική του φύση, δηλαδή τον ψυχισμό του, τον τρόπο με τον οποίο αντανακλά την αντικειμενική πραγματικότητα στον εγκέφαλό του. Η εργασιακή δραστηριότητα λοιπόν ήταν ο πρώτος παράγοντας που οδήγησε στην «εξανθρώπιση του πιθήκου» σχηματίζοντας τον άνθρωπο και την συνείδησή του. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Οι πιθηκόμορφοί πρόγονοι του ανθρώπου είχαν αναπτυγμένα τα μπροστά τους άκρα τα οποία τα χρησιμοποιούσαν για ψηλάφηση, αναρρίχηση και άλλα και όσο εξελίσσονταν αυτοί οι πρόγονοι του ανθρώπου χρησιμοποιούσαν όλο και περισσότερο για τέτοιες ανάγκες τα μπροστά τους άκρα και έκανε την εμφάνισή του το όρθιο βάδισμα αφού τα πίσω του άκρα κατέληξαν να έχουν την λειτουργία αυτή του βαδίσματος. Έτσι ελευθερώθηκε το χέρι ώστε να ασχολείται με ενέργειες με αντικείμενα αποκτώντας επιδεξιότητα κίνησης. Άλλαξε και ανατομικά η κατασκευή του χεριού ώστε να εκπληρώνει τέτοιες ενέργειες. Η εξέλιξη του χεριού επέφερε εξέλιξη και σε ολόκληρο τον οργανισμό και ιδιαίτερα στον εγκέφαλο. Το χέρι όπως και τα υπόλοιπα όργανα κινήσεως στέλνοντας σήματα στον εγκέφαλο, επέφεραν ανάπτυξη του φλοιού των ημισφαιρίων του για να αναλύει αποτελεσματικά τα σήματα αυτά που δέχεται. Το χέρι λοιπόν που απασχολείται με τα διάφορα αντικείμενα, έγινε ενεργητικό όργανο του σώματος και εξελίχθηκε και σε όργανο γνώσεως των ιδιοτήτων των αντικειμένων στην πραχτική πορεία του ανθρώπου. Το χέρι αναπτύχθηκε ως όργανο γνώσης της αντικειμενικής πραγματικότητας δηλαδή σε συνδυασμό μάλιστα και με την εξέλιξη του ματιού. Αυτό είχε και μεγάλη σημασία για την αντανακλαστική δραστηριότητα του εγκεφάλου. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Μεγάλη σημασία για την εργασιακή δραστηριότητα δεν είχε μόνο η εργασία με βάση τα αντικείμενα-εργαλεία που χρησιμοποιούνταν αλλά και η εργασία ως λειτουργία για την κατασκευή των ίδιων των εργαλείων. Η παραγωγή των ίδιων των εργαλείων απαιτεί πιο σύνθετες γνώσεις. Έτσι η μετάδοση αυτής της πείρας πέρασε στην διδασκαλία των ενεργειών και συνηθειών που γίνονται στην εργασιακή δραστηριότητα. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Η εργασία είναι συλλογική δραστηριότητα των ανθρώπων και ολόένα και περισσότερο ένωνε και ενώνει τους ανθρώπους που συμμετείχαν σε αυτήν. Ενώ στην αρχή οι πρόγονοι του ανθρώπου ήταν ενωμένοι ως οικογένεια και φυλή με βάση κάποιων κληρονομικών ενστίκτων επιβίωσης όπως για παράδειγμα στην από κοινού απόκτηση τροφής ή προστασία από άγρια ζώα, η ένωσή τους αυτή έγινε τώρα περισσότερο με βάση την εργασία. Η κοινωνία εμφανίστηκε πάνω σε αυτήν τη βάση. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Όλα αυτά πάνω στην από κοινού εργασία γέννησαν την ανάγκη να επικοινωνούν οι άνθρωποι μεταξύ τους, την ανάγκη του λόγου, την επικοινωνία με τη γλώσσα. Μέσα στην εξελικτική πορεία της εργασιακής δραστηριότητας του ανθρώπου αναπτύχθηκε ο λόγος και η γλώσσα του, που ήταν απαραίτητα για την εξέλιξη της συνείδησης. Μόνο στον άνθρωπο έκανε την εμφάνισή του ο λόγος και η γλώσσα, στην κοινωνία των ανθρώπων. Η ομιλία, ο λόγος ήταν ο δεύτερος παράγοντας ο οποίος ήταν βασικός για την ανάπτυξη της συνείδησης του ανθρώπου. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Αν και τα ζώα έχουν την ικανότητα να επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω φωνητικών σημάτων ως απόλυτα αντανακλαστικά σε εξωτερικά και εσωτερικά ερεθίσματα.

Όμως αυτά τα φωνητικά σήματα ως αντιδράσεις στα ερεθίσματα είναι για την προσαρμογή των ζώων στο περιβάλλον, αφού με τα φωνητικά αυτά σήματα επιδρούν στα υπόλοιπα ζώα προκαλώντας κάποια συμπεριφορά η οποία είναι αναγκαία για την ζωή τους (παραδείγμα μια αντιλόπη αντιλαμβάνεται τον κίνδυνο από κάποιο λιοντάρι και προειδοποιεί μέσω φωνητικών μηνυμάτων το υπόλοιπο κοπάδι προκαλώντας σύγχυση και τρέποντας το σε φυγή). Το φωνητικό σήμα αυτό προκαλεί μια αντίδραση σε άλλο ζώο όμως δεν μεταδίδει και το φαινόμενο που προκάλεσε αυτό το φωνητικό σήμα. Δηλαδή το φωνητικό σήμα του ζώου και η απαντητική αντίδραση του άλλου ζώου είναι απόλυτα ή εξαρτημένα αντανακλαστικά σε κάποιο ερέθισμα. Είναι αυτό που αναφέραμε όσον αφορά τα αντανακλαστικά και το πρώτο σύστημα σήμανσης στην θεωρία του Ραβλον. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Μόνο ο άνθρωπος είναι ικανός είτε βλέποντας είτε έχοντας στο μυαλό του κάποιο φαινόμενο, μέσω του λόγου μπορεί να υποδείξει το φαινόμενο αυτό και σε άλλους ανθρώπους που μέσα από τα λόγια αυτά και αυτοί οι ίδιοι μπορούν να το αντιληφθούν. Μέσα στο μυαλό τους μέσω του λόγου γεννιούνται η έννοια, η αντίληψη του ίδιου φαινομένου. Στον άνθρωπο σε αντίθεση με τα ζώα είναι δυνατόν να μεταδοθούν μέσω του λόγου αυτά που εμφανίζονται στο μυαλό, να ανταλλάξουν οι άνθρωποι μεταξύ τους ιδέες. Αυτό είναι και το δεύτερο σύστημα σήμανσης του Ραβλον το οποίο υπάρχει μόνο στον άνθρωπο.

Με την εξέλιξη του λόγου, αναπτύχθηκαν και τελειοποιήθηκαν και τα φωνητικά όργανα του ανθρώπου. Μεγάλωσε η στοματική του κοιλότητα ώστε να επιτρέπει μεγαλύτερη και ευκολότερη κίνηση της γλώσσας, άλλαξε η κάτω σιαγόνα, άλλαξαν οι μύες του προσώπου κτλ. Μαζί με την εξέλιξη του λόγου στον άνθρωπο εξελίχθηκε και η ακοή του. Εξελίχθηκε λοιπόν και ο φλοιός των ημισφαιρίων του εγκεφάλου κι έγινε πιο πολύπλοκος κατασκευαστικά και λειτουργικά. Ο ίδιος ο εγκέφαλος εξελίχθηκε πλάι σε όλα αυτά τα όργανα (χέρι, μάτι κτλ), δηλαδή άλλαξε ποσοτικά αφού μεγάλωσε η μάζα του, αλλά και ποιοτικά αφού μεγιστοποίησε τις λειτουργίες του και αυξήθηκε η πολυπλοκότητά του όπως είπαμε. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

3.3 Ορισμένα βασικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά της συνείδησης

Πρώτο βασικό ψυχολογικό χαρακτηριστικό που υπάρχει στη συνείδηση είναι ότι η ίδια η σημασία της λέξης συνείδηση αφορά την γνώση του κόσμου, της αντικειμενικής πραγματικότητας δηλαδή. Η ανθρώπινη συνείδηση σε αντίθεση με τον ψυχισμό των ζώων είναι αποτέλεσμα κοινωνικών διαδικασιών και διαφέρει αρκετά και στη δομή και στους τρόπους που εκδηλώνεται. Στη δομή της περιλαμβάνονται ορισμένες γνωστικές λειτουργίες με τις οποίες ο άνθρωπος δυναμώνει τις γνώσεις του. Αυτές είναι αρχικά οι αισθήσεις και οι αντιλήψεις μέσω των οποίων αντανακλάται στον εγκέφαλο το αποτέλεσμα των ερεθισμάτων, διαμορφώνοντας την αισθητηριακή απεικόνιση του κόσμου στη συνείδηση του ανθρώπου τη δοσμένη στιγμή. Η προσοχή είναι μια άλλη γνωστική λειτουργία με την οποία γίνεται

επιλεκτική αντανάκλαση της αντικειμενικής πραγματικότητας, διακρίνοντας κάποιο συγκεκριμένο υλικό ή ιδεατό αντικείμενο, γεγονός, συζήτηση και άλλα, και συγκεντρώνοντας την ψυχική δραστηριότητα του ατόμου σε αυτό αποσπώντας ταυτόχρονα την προσοχή από όλα τα υπόλοιπα. Πολλές φορές οι απεικονίσεις αντικειμένων και φαινομένων της αντικειμενικής πραγματικότητας οι οποίες μέσω των αισθημάτων και των αντιλήψεων σχηματίζονται στον εγκέφαλο, όπως επίσης και οι έννοιές τους και τα συναισθήματα που γεννούν, εμφανίζονται ξανά όταν τα αντικείμενα και φαινόμενα της αντικειμενικής πραγματικότητας που τα προκαλούν δεν γίνονται μέσω των αισθητηρίων οργάνων. Γίνεται δηλαδή ανάπλαση αυτών, υπάρχει δηλαδή η ανάμνηση και απαραίτητος όρος είναι να τα έχει διατηρήσει η συνείδηση του ανθρώπου στην μνήμη από την προηγούμενη εμπειρία που είχε με αυτά και την απόκτησε. Η σκέψη-νόηση κατόπιν είναι η λύση προβλημάτων μέσω των γνώσεων που έχει συσσωρεύσει το άτομο, βγάζοντας αυτά ή εκείνα τα συμπεράσματα. Τέλος, μέσω της φαντασίας ο άνθρωπος είναι ικανός να δημιουργεί εικόνες, παραστάσεις και ιδέες των αντικειμένων τα οποία δεν πραγματοποιούνται τη συγκεκριμένη στιγμή. Είναι ικανός ο άνθρωπος να δημιουργεί εικόνες αντικειμένων στο μυαλό του που δεν έχει έρθει σε επαφή μαζί τους ποτέ, μόνο και μόνο με την περιγραφή αυτών μέσω άλλων ανθρώπων. Η φαντασία είναι κάποια ας πούμε απόσπαση από την πραγματικότητα, φαντάζοντας αυτό που δεν υπάρχει ακόμη στην αντικειμενική πραγματικότητα αλλά και αυτό που δεν μπορεί να υπάρξει. Όμως πηγή της φαντασίας είναι πάντα η αντικειμενική πραγματικότητα, αφού η φαντασία είναι μια μορφή απεικόνισής της. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Αυτές οι γνωστικές λειτουργίες της συνείδησης είναι πολύ σημαντικές και προκαλείται μείωση της συνείδησης αν κάποια από αυτές εμφανίσει κάποια διαταραχή και αποδυναμωθεί.

Άλλο ένα ψυχολογικό χαρακτηριστικό της συνείδησης είναι ότι υπάρχει διάκριση ανάμεσα στο αντικείμενο και στο υποκείμενο, στο Εγώ¹ του ανθρώπου και σε αυτό έξω από αυτό. Ο άνθρωπος είναι ο μοναδικός που κατάφερε να ξεχωρίσει από τον κόσμο δηλαδή να διακρίνει την ύπαρξή του, τον εαυτό του ξεχωριστά από τα άλλα αντικείμενα έξω από αυτόν και να προσπαθεί να αλλάξει τον εξωτερικό του κόσμο αλλά και την ίδια του τη ζωή. Έτσι είναι το μοναδικό ον ικανό για αυτογνωσία, κάνοντας αντικείμενο έρευνας το Εγώ του. (Μ. Κουβελάς, 2018: 150).

Αυτή τη πείρα ο άνθρωπος την αποκτάει στην παιδική του ηλικία. Στο πρώτο στάδιο ζωής του ένα παιδί δεν μπορεί να ρυθμίσει τις ενέργειές του και αυτές ρυθμίζονται από τα ενήλικα άτομα καθώς αυτά δίνουν τις οδηγίες-εντολές. Η ομιλία των ενήλικων ατόμων (ή μεγαλύτερων από το παιδί) ρυθμίζει την δραστηριότητα του παιδιού καθώς όλη αυτή η ρυθμιστική δύναμη έχει μια εξελικτική πορεία διαμόρφωσης και στο παιδί ολοκληρώνεται σε ηλικία 3,5-4 χρόνων. Το παιδί σιγά σιγά καταφέρνει να

¹Το Εγώ του ανθρώπου εννοείται το σώμα που δρα και σκέπτεται, καθώς μάλιστα αντιλαμβάνεται την ιδιαιτερότητά του. Είναι η ταυτότητα της προσωπικότητας στις σχέσεις της με τις άλλες προσωπικότητες. Διαμορφώνεται καθώς συναναστρέφεται και δραστηριοποιείται. Η ουσία του Εγώ είναι οι δραστηριότητες του ανθρώπου και η ιεράρχησή τους. (Μ. Κουβελάς, 2018: 150).

ρυθμίσει μόνο του τις ενέργειές του και αποκτά ιδέα του εαυτού του που από αυτόν δίνονται οδηγίες. (Luria, 1981: 91-96).

Ο άνθρωπος λοιπόν μπορεί να αξιολογήσει τις ενέργειές του μέσα στην κοινωνία και στον εαυτό του και να διαμορφώσει μια στάση ζωής. Στη συνείδησή του περιλαμβάνονται τα συναισθήματά του που σε αυτά αντανακλούνται αντικειμενικές σχέσεις, κυρίως κοινωνικές σχέσεις. Και σε αυτή την περίπτωση (η παθολογία βοηθάει να βγάλουμε συμπεράσματα) υπάρχει η δυνατότητα να αδυνατίσει η συνείδηση ενός ατόμου από κάποια ψυχική ασθένεια και φαίνεται με κάποια διαταραχή στη σφαίρα των συναισθημάτων και των σχέσεών του με άλλα άτομα. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Τέλος άλλο ένα εξίσου σημαντικό ψυχολογικό χαρακτηριστικό της συνείδησης είναι η ανθρώπινη βούληση, να κατευθύνεται η δραστηριότητά του με βάση κάποιους στόχους. Με την βοήθεια της συνείδησης ο άνθρωπος μπορεί να διαμορφώσει στόχους με τους οποίους κατευθύνεται η δραστηριότητά του και σε αυτό περιλαμβάνεται και ανάπτυξη και αξιολόγηση κινήτρων που εμφανίζονται, όπως επίσης μπορεί να ελέγχει τις ενέργειές του οι οποίες έχουν αυτή την κατεύθυνση με βάση την εκπλήρωση των στόχων του και να τις διορθώνει αν χρειάζεται. Αν από κάποια ψυχική ασθένεια ή κάποια άλλη αιτία το άτομο εμφανίσει ψυχική απόκλιση από την κατευθυνόμενη με στόχους δραστηριότητά τότε υπάρχει διαταραχή της συνείδησης και της προσωπικότητά του. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Αυτά τα χαρακτηριστικά υπάρχουν πάντα στην συνείδηση και συχνά με βάση αυτά ψυχολόγοι, ψυχίατροι και άλλοι ειδικοί προσπαθούν να κατανοήσουν αν έχει διαταραχθεί ή απουσιάζει η συνείδηση κάποιου ασθενή ή έχει παραμείνει ακέραιη. Προσπαθούν να κατανοήσουν αν το άτομο αυτό καταλαβαίνει την κατάστασή του και τη συμπεριφορά του και αν έχει γνώση για το που βρίσκεται, τον χώρο, τον χρόνο κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

4.1 Η ανάπτυξη του νευρικού συστήματος και της ανώτερης νευρικής λειτουργίας του παιδιού

Κατά την παιδική ηλικία του ατόμου διαμορφώνονται οι ψυχικές του διαδικασίες και οι ψυχικές του ιδιότητες, τα οποία μεταβάλλονται και τελειοποιούνται σε όλη την πορεία της ζωής του. Η ανάπτυξη της «ψυχής» του ατόμου γίνεται κάτω από την επίδραση των συνθηκών ζωής και αγωγής του αλλά και των συνθηκών που γίνεται η αλληλεπίδρασή του με τον γύρω του κόσμο με την επίδραση των μεγάλων ανθρώπων που τον κατευθύνουν.

Φυσικά όσον αφορά τα παιδιά και την ψυχική τους ανάπτυξη πρέπει να παίρνουμε υπόψη μας την ανάπτυξη του νευρικού τους συστήματος καθώς αυτά συνδέονται άμεσα αφού η «ψυχή» είναι το προϊόν της λειτουργίας του εγκεφάλου. Ακόμη και μέσα στην μήτρα το παιδί αναπτύσσει τα κατώτερα τμήματα του νευρικού του συστήματος καθώς επίσης και τα ημισφαίρια του κυρίως εγκεφάλου. Τα νευρικό σύστημα του παιδιού κατά την γέννησή του είναι αναπτυγμένο σε υψηλό επίπεδο. Από τις πρώτες μέρες κιάλας το νεογέννητο παιδί μπορεί να δει το φως και κατέχει κάποια απόλυτα αντανεκλαστικά τα οποία βοηθάνε στην κανονική λειτουργία των οργάνων του παιδιού και να προσαρμόζεται, σε ένα πρώιμο στάδιο, στο εξωτερικό του περιβάλλον και συνθήκες. Το βάρος του εγκεφάλου του νεογέννητου παιδιού είναι 400 γραμμάρια, ένα κιλό περίπου λιγότερο από αυτό του εγκεφάλου του ενήλικου ανθρώπου. Ο εγκέφαλος του ανθρώπου διαφέρει και ποσοτικά και ποιοτικά σε όλα τα πεδία ανάπτυξής του. Για παράδειγμα το νευρικά κύτταρα του τρίχρονου παιδιού είναι πολύ διαφοροποιημένα από αυτά του νεογέννητου και του οκτάχρονου παιδιού δεν διαφέρουν πολύ από του ενήλικου. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Για την ανάπτυξη του ψυχισμού του ατόμου είναι σημαντικό το επίπεδο ανάπτυξης του νευρικού του συστήματος που έχει γίνει την στιγμή της γέννησής του. Για αυτό παρατηρείται αρκετή δυσκολία στην ανάπτυξη των παιδιών τα οποία έχουν γεννηθεί με κάποια παθολογική βλάβη στον εγκέφαλο. Παρόλα αυτά όμως, αυτό που θα καθορίσει το επίπεδο ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού είναι οι συνθήκες ζωής του και η αγωγή του. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Το παιδί γεννιέται με κάποια απόλυτα αντανεκλαστικά και από τον πρώτο μήνα της ζωής του αρχίζει να δέχεται εξωτερικούς ερεθισμούς, και η επίδρασή τους αυτή ωθεί στον σχηματισμό εξαρτημένων αντανεκλαστικών. Βέβαια αυτόν τον πρώτο μήνα ζωής του παιδιού, ο σχηματισμός αυτός γίνεται αρκετά αργά και πολλές φορές οι σχηματισμοί αυτοί εξαρτημένων αντανεκλαστικών δεν είναι σταθεροί. Μάλιστα χρειάζεται να συνδυαστούν πολλοί απόλυτοι ερεθισμοί και εξαρτημένοι για να

σχηματιστεί ένα εξαρτημένο αντανακλαστικό. Όσο μεγαλώνει το παιδί αυτό μειώνεται και ολοένα και λιγότεροι συνδυασμοί απαιτούνται. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

4.2 Τα στάδια της ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού και οι γενικές τους ιδιορρυθμίες

Η ψυχική ανάπτυξη λοιπόν του παιδιού όπως αναφέρθηκε προηγουμένως γίνεται στην διαδικασία της αγωγής του και της διδασκαλίας του από τους μεγάλους ανθρώπους οι οποίοι οργανώνοντας την ζωή του παιδιού, διαμορφώνουν τις συνθήκες που χρειάζεται για να αναπτυχθεί, μεταδίδοντάς του την κοινωνική πείρα που έχει συσσωρευτεί στην ανθρωπότητα. Από τους μεγάλους ανθρώπους το παιδί δέχεται αυτή την πείρα κατακτώντας με αυτόν τον τρόπο γνώσεις που είχαν κατακτήσει οι προηγούμενες γενεές από αυτό, καθώς επίσης ικανότητες επεξεργασμένες από την κοινωνία και τις μορφές συμπεριφοράς που αντανακλούν στην συγκεκριμένη κοινωνία. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Όλες αυτές οι επιδράσεις των ενήλικων όμως στο παιδί, ακόμη και των παιδαγωγών δεν εξασκούν αρκετή επίδραση στην ανάπτυξή του. Οι γνώσεις αρκετές φορές από το παιδί κατακτώνται σχηματικά, δεν γίνονται κίνητρο για πρακτική δράση, ούτε επιδρούν στην πνευματική ανάπτυξη των παιδιών.

Από το πώς γίνονται οι επιδράσεις αυτές αλλά και σε ποιο έδαφος πραγματοποιούνται, αυτά καθορίζουν το αποτέλεσμα των επιδράσεων της αγωγής και της διδασκαλίας. Εκτός από την πρώτη φάση της ζωής του παιδιού, πάντα το παιδί έχει κάποια πείρα και όσο μεγαλύτερο είναι ηλικιακά τόσο μεγαλύτερη είναι κι αυτή. Δεν αντανακλά ποτέ παθητικά τις επιδράσεις που δέχεται από τον γύρω του κόσμο, αλλά αντίθετα ενεργητικά και δραστήρια. Δεν μειώνεται καθόλου ο ρόλος της αγωγής και διδασκαλίας στην ψυχική ανάπτυξη του παιδιού επειδή δεν αντανακλά αυτόματα οτιδήποτε επιδρά σε αυτό. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Το παιδί παίρνοντας την πείρα των άλλων ανθρώπων αρχίζει να μαθαίνει και την ομιλία, το πώς να μιλάει. Ακόμη τα γύρω του αντικείμενα συνήθως είναι κατασκευασμένα από τον άνθρωπο για να ικανοποιήσουν κάποιες ανάγκες του και χρησιμοποιούνται με ορισμένο επεξεργασμένο τρόπο από τους ανθρώπους. Αν του τα παραχωρούσαμε τα αντικείμενα αυτά χωρίς να διδαχθούν οι τρόποι που χρησιμοποιούνται στο παιδί τότε δεν θα τα χρησιμοποιούσε ποτέ με ανθρώπινο τρόπο. Το παιδί από τους ενήλικους μαθαίνει τους τρόπους που χρησιμοποιούνται αυτά τα αντικείμενα. Μαθαίνει μέσα από τους ενήλικες να τα μεταχειρίζεται μαθαίνοντας έτσι τις αντικειμενικές ιδιότητές τους αλλά και αποκτά την πείρα των ανθρώπων μέχρι τότε για να τα χρησιμοποιεί πρακτικά. Το παιδί άλλωστε από πολύ μικρό έχει την τάση να αντιγράφει την συμπεριφορά των ενήλικων ανθρώπων όπως για παράδειγμα να σφυρίζει με την σφυρίχτρα επειδή το κάνουν οι μεγάλοι ή ακόμη βάζει και βγάζει το κλειδί σε μια κλειδαριά γιατί είδε κάποιον μεγάλο να το κάνει.

Μαζί με τους ενήλικες καταφέρνει να μάθει να δένει τα κορδόνια του, να τρώει με το κουτάλι κτλ. Όπως έχουμε ήδη πει γενικά για τον άνθρωπο το ίδιο ισχύει και τώρα για το παιδί ενεργώντας με τα αντικείμενα. Αποκτάει νέες ικανότητες και βρίσκει νέους τρόπους να τα χρησιμοποιεί με αποτέλεσμα να αναβαίνει και επίπεδο στην ανάπτυξή του. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Σε όλη την διάρκεια της ανάπτυξης του παιδιού συνεχίζεται αυτή η διαδικασία. Μαθαίνοντας γραφή αποκτάει νέες ικανότητες καθώς επίσης αναπτύσσει και την φωνητική ακοή του ή να μπορεί να προσανατολίζεται στους ήχους. Με την γραμματική μαθαίνει κανόνες και νόμους της γλώσσας αλλά και διευρύνει την ικανότητά του για αφηρημένη σκέψη. Μαθαίνει από τους ενήλικες τους ηθικούς κανόνες της κοινωνίας και να συμπεριφέρεται με βάση αυτούς αναπτύσσοντας με αυτόν τον τρόπο την ικανότητα να κατευθύνει τις πράξεις του και να συμπεριφέρεται με βάση την δική του βούληση. Διαμορφώνει τον χαρακτήρα του ο οποίος φαίνεται ως σταθερός συνδυασμός τρόπων που συμπεριφέρεται το παιδί σε σχέση με τους υπόλοιπους ανθρώπους κατά την δραστηριότητά του. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Το παιδί εννοείται δεν είναι ικανό να αποκτήσει την γνώση όλης της κοινωνικής πείρας μία κι έξω διότι αυτή είναι τεράστια. Αρκετά από αυτά που απαιτείται να μάθει χρειάζονται ένα ορισμένο επίπεδο ψυχικής ανάπτυξης που συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη και τελειοποίηση του εγκεφάλου του. Έτσι λοιπόν αυτή η διαδικασία γίνεται βαθμιαία με βάση τις επιδράσεις του εξωτερικού του κόσμου στην διαδικασία της αγωγής και διδασκαλίας του. Οι γνώσεις που κατακτάει το παιδί αποτελούν ένα αρμονικό σύστημα αφού κάθε μέρος από αυτές χρειάζεται για να περάσει στο επόμενο μέρος. Άρα λοιπόν δεν μπορεί να αποκτήσει και κάποιες ικανότητες οι οποίες απαιτούν να προϋπάρχουν ορισμένες άλλες. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Όλα αυτά προκαλούν σημαντικές αλλαγές στη θέση που το παιδί έχει μεταξύ με τους άλλους ανθρώπους γύρω του. Σε όλη την αναπτυξιακή περίοδο πραγματοποιούνται διάφορες μεταβολές στη σχέση του με τους γύρω του ανθρώπους και αυτό είναι σημαντικό για την ψυχική του ανάπτυξη.

Αρχικά το παιδί την πρώτη περίοδο της ζωής του μετά την γέννησή του έχει στενή σύνδεση με τους ανθρώπους που το περιποιούνται άμεσα. Στα πρώτα στάδια της ζωής του λοιπόν απουσιάζουν αυτά που προαναφέραμε, δηλαδή εξαρτάται απόλυτα από τους ενήλικες ανθρώπους για να ικανοποιήσει τις βασικές ανάγκες του, δεν έχει άμεση επαφή με τα αντικείμενα που το περιβάλλουν, δεν μπορεί να επικοινωνήσει μέσω του λόγου, δεν είναι ανεξάρτητο με λίγα λόγια στην δραστηριότητά του. Όμως αν και έχει πολύ στενή σύνδεση με τους ενήλικους που το περιβάλλουν όπως οι γονείς ή οι παιδαγωγοί-δάσκαλοι και εξαρτάται από αυτούς, πραγματοποιούνται αλλαγές στη θέση του με αυτούς μέσα στο περιβάλλον που ζει. Αποκτώντας την ικανότητα να περπατά, να παρατηρεί και να καταλαβαίνει τον λόγο των ενήλικων γύρω του, τους βοηθάει και μέσα από αυτούς έρχεται σε επαφή με τα αντικείμενα που

το περιβάλλον. Και όσο πιο πολύ αναπτύσσεται τόσο πιο ανεξάρτητο γίνεται το παιδί, μαθαίνοντας την γλώσσα για να επικοινωνεί με τους υπόλοιπους ανθρώπους και μαθαίνοντας να ενεργεί με τα αντικείμενα του γύρω του κόσμου. Ενώ τον πρώτο καιρό της ζωής του παιδιού οι ανάγκες του ικανοποιούνται άμεσα από τους ενήλικες, σιγά σιγά αποκτάει δυνατότητα να δραστηριοποιείται και ανάλογα με το πόσο αυξάνεται αυτή αυξάνεται και η δυνατότητα να ικανοποιεί τις ανάγκες του μόνο του ανεξάρτητα από τους ενήλικους ανθρώπους. Αυτό βέβαια πραγματοποιείται με απλές μορφές ενέργειας στην αρχή. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Με τον καιρό το παιδί έρχεται σε επαφή με την εργασία και τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Στην προσχολική του ηλικία δεν μπορεί άμεσα να δραστηριοποιηθεί στη δραστηριότητα των ενήλικων ανθρώπων, όμως παρόλα αυτά κάνει κάποιες απλές προσπάθειες να αντιγράψει δραστηριότητες των ενήλικων, προσπαθώντας έτσι ενεργά να κατακτήσει γνώσεις για τον γύρω του κόσμο που ανοίγεται μπροστά του αντιγράφοντας την ζωή και δραστηριότητα των ενήλικων. Στην συγκεκριμένη ηλικία για το παιδί αυτή η ενεργή αναπαράσταση του εξωτερικού του κόσμου γίνεται μέσω του παιχνιδιού. Η αντικειμενική πραγματικότητα που περιβάλλει το παιδί αντανakλάται μέσα από το παιχνίδι και πρώτα πρώτα η δραστηριότητα των ενήλικων και οι κοινωνικές τους σχέσεις. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Μπαίνοντας στην σχολική ηλικία η ζωή του παιδιού αλλάζει σημαντικά αλλάζοντας τελείως την αμοιβαία σχέση του με τους ενήλικους αλλά και με τα άλλα παιδιά. Με την είσοδό του στο σχολείο μπαίνει στην σημαντική κοινωνική δραστηριότητα, αφού τώρα πρέπει να κατακτήσει ένα ευρύ φάσμα γνώσεων και να το κάνει αυτό συστηματικά και όποτε πρέπει. Οι σχέσεις του μαζί με τον δάσκαλο, την υπόλοιπη τάξη, αλλά και γενικότερα με το σχολείο γίνονται σχέσεις εργασίας, και καθορίζεται η θέση του με όλα αυτά ανάλογα με την εκπλήρωση των υποχρεώσεών του. Πλέον άλλοι άνθρωποι κάνουν εκτίμηση των σχέσεών του με τις υποχρεώσεις του. Καθορίζονται οι σχέσεις του με τον γύρω του κόσμο ανάλογα με τα αποτελέσματα της δραστηριότητάς του. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Όσο μεγαλώνει το παιδί αλλάζει και η θέση του με τους γύρω του ανθρώπους. Ως έφηβος πλέον το παιδί έχει περισσότερες γνώσεις και ικανότητες αλλά και την σωματική δύναμη και πολλές φορές το επίπεδο ανάπτυξης αυτό το βάζει σε ίδια θέση με τους ενήλικες ανθρώπους. Πλέον έχει ενεργή συμμετοχή σε πολλές ομάδες της κοινωνίας και όχι μόνο στο σχολείο αφού συμμετέχει και σε εξωσχολικές οργανώσεις. Αυτά των ωθούν πιο πολύ στην κοινωνική ζωή και για αυτό παρατηρείται αρκετές φορές σε ένα παιδί το οποίο συμμετέχει σε διάφορες εξωσχολικές δραστηριότητες να γίνεται πιο κοινωνικό και εξωστρεφές, γεγονός που φαίνεται και στο μέλλον στην ενήλικη ζωή του, από κάποιο παιδί το οποίο δεν είχε έρθει σε επαφή με τέτοιες ομάδες διαμορφώνοντας τέτοιες κοινωνικές σχέσεις. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Στην μεγάλη σχολική του ηλικία το παιδί πριν ενηλικιωθεί φαίνονται κάποιες αλλαγές σε αυτό αφού στο κοντινό μέλλον θα ενταχθεί εντελώς στην κοινωνία ως ενεργό μέλος της με την εργασιακή του δραστηριότητα. Γίνεται πιο συγκεκριμένη η θέση του προς την κοινωνία αλλά και η σχέση της κοινωνίας προς αυτό και το γεγονός αυτό επιδρά σε όλη την συμπεριφορά του. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Κάθε φορά το επίπεδο ανάπτυξης του παιδιού σε κάθε φάση της ζωής του καθώς και το επίπεδο κατάκτησης της κοινωνικής πείρας και ανάπτυξης των ικανοτήτων του καθορίζουν τη θέση του παιδιού στην κοινωνία. Όσο περισσότερες γνώσεις και ικανότητες αποκτάει το παιδί τόσο ευρύνει τη θέση του στην κοινωνία κι εκπληρώνει πιο αποτελεσματικά νέες μορφές δραστηριότητας που εμφανίζονται αλλά και διαμορφώνει νέες αμοιβαίες σχέσεις με τους ανθρώπους γύρω του. Και το πέρασμα σε νέα θέση στην κοινωνία δημιουργεί τους όρους για το επόμενο εμφανίζοντας νέα πεδία και μορφές δραστηριότητας του παιδιού αλλά και νέες δυνατότητες για να κατακτήσει παραπέρα την κοινωνική πείρα. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Όλα τα παραπάνω που είπαμε όπως η θέση του παιδιού στην κοινωνία ανάμεσα στους ενήλικους, οι συνθήκες ζωής του, οι απαιτήσεις της κοινωνίας προς αυτό ανάλογα με την φάση της ζωής του, η δραστηριότητά του αλλά και το επίπεδο ανάπτυξής του σε κάθε στάδιο της ζωής του ώστε να τα κατακτάει όλα αυτά, είναι οι δυνάμεις που κινούν την ψυχική του ανάπτυξη.

Τα ποιοτικά στάδια της ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού συνδέονται με την ηλικία του και κάπως έτσι μπορούμε να τα ξεχωρίσουμε. Τα βασικά στάδια της ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού είναι (Μ Κουβελάς, 2007):

- Το νηπιακό στάδιο από την γέννησή του μέχρι την ηλικία του ενός έτους όπου το παιδί επικοινωνεί άμεσα με τα συναισθήματα όπως κλάμα, χαρά και άλλα.
- Δεύτερο στάδιο είναι η πρώτη παιδική ηλικία από το πρώτο μέχρι το τρίτο έτος της ηλικίας του όπου αρχίζει και κυριαρχεί η δραστηριότητα του παιδιού με τα αντικείμενα από το περιβάλλον μαθαίνοντας να τα χειρίζεται.
- Το τρίτο στάδιο ανάπτυξης του παιδιού είναι η προσχολική του ηλικία δηλαδή το τρίτο μέχρι το έβδομο έτος της ηλικίας του και κυριαρχεί στην δραστηριότητά του το θεματικό παιχνίδι.
- Το τέταρτο στάδιο αφορά την μικρή σχολική του ηλικία από ηλικία επτά χρόνων μέχρι έντεκα όπου η δραστηριότητά του είναι κυρίως εκπαιδευτική.
- Πέμπτο στάδιο ανάπτυξης του παιδιού είναι η εφηβική ηλικία από την ηλικία των έντεκα χρόνων μέχρι τα δεκαπέντε του χρόνια κι εδώ στην δραστηριότητά του κυριαρχεί η στενή προσωπική του επικοινωνία.
- Τέλος είναι η μεγάλη σχολική ηλικία του παιδιού από το δέκατοπέμπτο έτος ηλικίας μέχρι την ενηλικίωσή του στα δεκαοχτώ όπου κυριαρχεί η εκπαιδευτική και επαγγελματική δραστηριότητα αφού εδώ το παιδί προετοιμάζεται να ενταχθεί επαγγελματικά στην κοινωνία.

Όταν αναφερόμαστε στην ηλικία με ψυχολογική έννοια εννοούμε το επίπεδο ανάπτυξης για την ανθρώπινη προσωπικότητα σε συνδυασμό με την ψυχική δραστηριότητα του ανθρώπου και τις αλλαγές που αυτή δέχεται. Η ανάπτυξη είναι το ασταμάτητο πέρασμα από το ένα ηλικιακό στάδιο στο επόμενο, αλλάζοντας και οικοδομώντας την προσωπικότητα του παιδιού. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Το ηλικιακό στάδιο λοιπόν είναι μια σημαντική περίοδος κατά την οποία οικοδομείται η προσωπικότητα του παιδιού και σε αυτήν κάποια χαρακτηριστικά παραμένουν σταθερά.

Μαζί με το έτος ηλικίας του παιδιού για ένα ηλικιακό στάδιο ανάπτυξης του ξεχωρίζουμε και την κυρίαρχη δραστηριότητά του. Αυτό γίνεται διότι, σύμφωνα πάντα με τον Leontiev (Leontiev, 1956:501), για να μελετήσουμε την ψυχική ανάπτυξη ενός παιδιού πρέπει να ξεκινήσουμε πρώτα από την ανάπτυξη της δραστηριότητάς του και με ποιόν τρόπο αυτή διαμορφώνεται στις συνθήκες ζωής του παιδιού. Σε κάθε στάδιο ανάπτυξης του παιδιού κυριαρχούν κάποια είδη δραστηριότητας και αυτά παίζουν σημαντικό ρόλο για την παραπέρα ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού. Πρέπει να δίνεται μεγάλη σημασία στην δραστηριότητα του παιδιού όχι γενικά αλλά στην κυρίαρχη δραστηριότητα ανάλογα με το στάδιο ανάπτυξης του. Κάθε στάδιο ανάπτυξης του παιδιού έχει ένα συγκεκριμένο στάδιο σχέσης με την πραγματικότητα γύρω του, το οποίο καθορίζεται από αυτήν την δραστηριότητα που κυριαρχεί. Σημαντικό είναι εξίσου ότι περνώντας από το ένα στάδιο ανάπτυξης του παιδιού στο άλλο αλλάζει και ο κυρίαρχος τύπος δραστηριότητας που καθορίζει τις σχέσεις του παιδιού με την πραγματικότητα. (Ε. Βαγενάς, 2014).

Συγκρίνοντας παιδιά διαφόρων ηλικιακών σταδίων μπορούμε να διακρίνουμε αρκετές διαφορές στην ποσότητα των γνώσεων και ικανοτήτων που αυτά κατέχουν ή ακόμα και ότι κάποια παιδιά μπορούν να κατανοήσουν και να απομνημονεύσουν κάτι πιο γρήγορα από άλλα ή να μπορούν να κρατήσουν περισσότερο την προσοχή τους σε διάφορα αντικείμενα. Πέρα από αυτές όμως τις ποσοτικές διαφορές που διακρίνονται σε παιδιά διαφόρων ηλικιακών σταδίων υπάρχουν και ποιοτικές διαφορές που τα διακρίνουν όπως για παράδειγμα τα διαφορετικά ενδιαφέροντα που έχουν ή το γεγονός ότι διαφορετικά ενεργούν, κατανοούν και αισθάνονται και ότι έχουν διαφορετικές σχέσεις με την πραγματικότητα. Στο στάδιο της προσχολικής ηλικίας παρότι η νόηση του παιδιού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον λόγο του, υπάρχει ακόμη το στοιχείο των παραστάσεων του γύρω κόσμου που έχει σχηματίσει στην αντίληψή του από πριν ή στην άμεση αντίληψη των πραγμάτων γύρω του. Αντίθετα το παιδί στην σχολική ηλικία έχει αρχίσει να αναπτύσσει την αφηρημένη σκέψη με την βοήθεια της συστηματικής διδασκαλίας και μπορεί και κατανοεί κάποιο πράγμα που του αναφέρεται χωρίς να υπάρχει εποπτικό υλικό. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Όλες αυτές οι ιδιορρυθμίες της ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού στα διάφορα στάδια, σχηματίζονται από τους γενικούς νόμους ανάπτυξης του ψυχισμού του και

εξαρτώνται από τις συνθήκες ζωής, δραστηριότητας και αγωγής του παιδιού. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι αυτές οι ψυχικές ιδιομορφίες του παιδιού στα διάφορα στάδια της ηλικίας του μπορούν να μεταβληθούν και να μην εμφανιστούν με τον ίδιο τρόπο σε διάφορες περιστάσεις. Παιδιά ίδιας ηλικίας έχουν διαφορετικά ψυχικά γνωρίσματα τα οποία εξαρτώνται από τις κοινωνικοϊστορικές συνθήκες ζωής και την αγωγή που αυτά δέχονται. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Όπως ήδη αναφέραμε το κάθε στάδιο ανάπτυξης του παιδιού χρειάζεται το προηγούμενό του. Από αυτό καθορίζεται η ψυχική ανάπτυξη του παιδιού έχοντας γενικές νομοτέλειες. Δεν γίνεται να περάσει το παιδί από ένα στάδιο ανάπτυξης στο άλλο χωρίς το ενδιαμέσό τους στάδιο αφού σε κάθε στάδιο γίνεται η προετοιμασία για το πέραςμα στο επόμενο. Ακόμη σε κάθε συγκεκριμένο στάδιο ανάπτυξης του παιδιού οι παιδαγωγικές επιδράσεις που δέχεται πρέπει να είναι αντίστοιχες με τις ιδιορρυθμίες της ηλικίας στην οποία βρίσκεται. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Πολύ σημαντικό μάλιστα για την ψυχική ανάπτυξη του παιδιού είναι ότι ο παιδαγωγός ο οποίος παίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτήν, δεν πρέπει απλά να προσανατολίζεται στο στάδιο ανάπτυξης που βρίσκεται το παιδί αλλά να προάγει την ψυχική του ανάπτυξη δημιουργώντας το νέο σε αυτή. Να προσανατολίζεται με την προοπτική της ανάπτυξης του παιδιού και να καθοδηγείται από αυτήν κατευθύνοντάς την. Πρέπει να γνωρίζει καλά τι προσιδιάζει το παιδί εκείνης της συγκεκριμένης ηλικίας και κάτω από ορισμένες συνθήκες τι μπορεί αυτό να καταφέρει στο επόμενο επίπεδο ανάπτυξης ώστε να καθοδηγήσει την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού. (Ψυχολογία, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, 1956).

Όσον αφορά αυτό το ζήτημα για τα στάδια ανάπτυξης του παιδιού είναι πολύ σημαντικό για την παιδική ψυχολογία διότι από την σωστή επεξεργασία του και καθορίζοντας την ψυχική ανάπτυξη του παιδιού διατυπώνοντας τις νομοτέλειες περάσματος από ένα στάδιο σε άλλο, μπορούμε να λύσουμε το ζήτημα των κινητήριων δυνάμεων για την ψυχική ανάπτυξη του παιδιού.

Καθορίζοντας σωστά τα στάδια ανάπτυξης του παιδιού γίνεται πιο εφικτό να οικοδομηθεί πιο αποτελεσματικά ένα σύστημα διαπαιδαγώγησης και εκπαίδευσης. Στη σοσιαλιστική κοινωνία για πρώτη φορά κάνει την εμφάνισή του ένα τέτοιο σύστημα διαπαιδαγώγησης και εκπαίδευσης που να αντιστοιχείται με τους νόμους της αλλαγής των σταδίων της παιδικής ανάπτυξης. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι μόνο σε μια σοσιαλιστική κοινωνία υπάρχει το ενδιαφέρον για ολόπλευρη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ικανοτήτων των νέων και να χρησιμοποιούνται πλήρως η δυνατότητες που κατέχει ανάλογα με την περίοδο ανάπτυξης στην οποία βρίσκεται.

Ο Blonsky¹ ασχολήθηκε με το ζήτημα αυτό καθορισμού των σταδίων της παιδικής ανάπτυξης αναφέροντας ότι «η παιδική ηλικία δεν είναι αιώνιο αμετάβλητο

¹Pavel Petrovich Blonsky (1884–1941) Σοβιετικός ψυχολόγος.

φαινόμενο. Αυτό αλλάζει από στάδιο σε στάδιο ιστορικής ανάπτυξης της ανθρωπότητας» (Blonsky, 1934: 326). Μάλιστα ο Blonsky δεν συμφωνούσε με εξελικτικές αντιλήψεις για την πορεία ανάπτυξης των παιδιών. Πίστευε ότι η παιδική ανάπτυξη είναι μια διαδικασία ποιοτικών μεταμορφώσεων μέσα από ρίζεις και άλματα. Αυτές οι αλλαγές μπορούν να γίνουν είτε απότομα είτε σταδιακά. (Blonsky, 1930: 7)

Η εσωτερική δηλαδή αλλαγή που γίνεται στην πορεία αυτή της ανάπτυξης του παιδιού και οι ρίζεις και μεταβολές που εμφανίζει σε αυτήν την πορεία μπορούν να μας βοηθήσουν να καθορίσουμε αυτά τα στάδια στα οποία γίνεται η οικοδόμηση της προσωπικότητας του παιδιού και τα αναφέρουμε ως ηλικίες.

Το πέρασμα από το ένα ηλικιακό στάδιο στο άλλο γίνεται με επαναστατικό τρόπο και όχι με εξελικτικό. Εμφανίζονται οι ηλικιακές κρίσεις πριν την μετάβαση από ένα στάδιο σε άλλο, και αυτές οι κρίσεις είναι σημαντικές φάσης στην ανάπτυξη του παιδιού και αποδεικνύουν ότι η ανάπτυξη αυτή του παιδιού είναι μια διαλεκτική διαδικασία. Δεν αποτελεί εξελικτικό δρόμο αλλά διακόπτεται η πορεία αυτής της ανάπτυξης εμφανίζοντας και αναπτύσσοντας ποιοτικά νέους σχηματισμούς. Επικρατούσε η άποψη μέχρι την δεκαετία του 1920 ότι εξαρτάται η ανάπτυξη της προσωπικότητας από την βιολογική ωρίμανση. Δεν θεωρούταν ότι αυτή η ανάπτυξη εξαρτάται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στην οποία αναπτύσσεται το παιδί. Οι κρίσεις που εμφανίζονται ή που δεν εμφανίζονται σε ένα ηλικιακό στάδιο δεν γίνονται κάτω από φυσικά αίτια αλλά από τις κοινωνικές περιστάσεις του παιδιού. (Ε. Βαγενάς, 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

5.1 Ενεργητικότητα και Δραστηριότητα

Όπως αναφέραμε προηγουμένως κάθε στάδιο ανάπτυξης του παιδιού χαρακτηρίζεται από κάποια κυρίαρχη δραστηριότητα. Όμως ο όρος της δραστηριότητας έχει διαφορετικό περιεχόμενο για κάθε σχολή της ψυχολογίας. Για παράδειγμα ο συμπεριφορισμός κατανοεί την συμπεριφορά του ανθρώπου αλλά και γενικότερα την ζωή του στο σχήμα ερέθισμα-αντίδραση, ενώ ο φροϋδισμός κατανοεί σαν αιώνια διαμάχη ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία ολόκληρη την ζωή του ανθρώπου. Όμως στην Διαλεκτική Ψυχολογία η δραστηριότητα παίρνει πραγματικά κοινωνικό, αντικειμενικά πραχτικό και ανθρώπινο περιεχόμενο.

Στα ζώα η συμπεριφορά καθορίζεται από το άμεσο περιβάλλον που βρίσκονται, ενώ αντίθετα την ενεργητικότητα του ανθρώπου την ρυθμίζει η πείρα που κατέχει η ανθρωπότητα και η κοινωνία αναλόγως τις απαιτήσεις της. Ενεργητικότητα είναι η δυνατότητα που έχει ο ζωντανός οργανισμός για ενεργητική αντανάκλαση του γύρω του κόσμου. Αυτή είναι διαφορετική σε κάθε άτομο αποτελώντας μέτρο αλληλεπίδρασης για το υποκείμενο με τον γύρω του κόσμο.

Οι ανάγκες του οργανισμού είναι η πηγή της ενεργητικότητας, εννοώντας ότι η ανάγκη είναι μια κατάσταση του οργανισμού εκφράζοντας την εξάρτησή του από συγκεκριμένες συνθήκες οι οποίες βοηθούν στην συνέχιση της αυτο-ανάπτυξής του προκαλώντας την ενεργητικότητά του (Μ. Κουβελάς, 2018: 201). Όσο πιο πολύ ικανοποιούνται οι ανάγκες του οργανισμού τόσο πιο καλά προσαρμόζεται στο περιβάλλον. Τα αντικείμενα που δημιουργούν την ενεργητική συμπεριφορά του οργανισμού ικανοποιώντας τις ανάγκες του, καθορίζονται ανάλογα με την φυσική οργάνωση του οργανισμού όπως για παράδειγμα η δομή του σώματός του. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Όμως η ενεργητικότητα είναι διαφορετική στον άνθρωπο από τους υπόλοιπους ζωντανούς οργανισμούς. Αυτό συμβαίνει διότι οι ανάγκες του ανθρώπου διαμορφώνονται στην πορεία ανατροφής του. Στον άνθρωπο το φυσικό αντικείμενο παύει να έχει μόνο βιολογική σημασία. Ο άνθρωπος έχει την δυνατότητα για μετασχηματισμό του περιβάλλοντος παράγοντας καινούργιες υλικές και πνευματικές αξίες. Από αυτό γίνεται κατανοητό ότι τα αντικείμενα που μπορούν να συνδεθούν με τις ανάγκες του είναι άπυρα. Η συνειδητή δραστηριότητα του ανθρώπου για την ικανοποίηση των αναγκών του καθορίζεται πάντα από το επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνίας στην οποία βρίσκεται. Άρα μπορούμε να πούμε ότι ιστορικά προσδιορίζονται οι ανάγκες του ανθρώπου από την άποψη ότι είναι διαφορετικές από αυτές στους προηγούμενους κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Έτσι λοιπόν αντικείμενο της δραστηριότητας είναι κάτι στο οποίο κατευθύνεται η ενέργεια του ανθρώπου, που σχετίζεται με αυτόν σαν αντικείμενο της δραστηριότητάς του είτε εξωτερικής είτε εσωτερικής (Asmolov, 1987).

Σαν παράδειγμα μπορούμε να πούμε την εκπαίδευση των τυφλών και κωφών παιδιών (Meshcheryakov, 1979): αυτά ενώ στερούνται βασικές ανθρώπινες αισθήσεις, αρχικά δεν εμφανίζουν ανθρώπινες ανάγκες, αλλά αυτό συμβαίνει μόνο όταν αρχίζουν και επικοινωνούν με τους άλλους ανθρώπους γύρω τους, συμμετέχοντας σε κοινές δραστηριότητες με αυτούς μετασχηματίζουν τα ανθρώπινα αντικείμενα σε βασικές υλικές ανάγκες τους όπως το ανθρώπινο φαγητό ή τα ρούχα. Όταν τα παιδιά αυτά μπαίνουν σε συνθετότερες δραστηριότητες και μορφές επικοινωνίας, τότε αποκτάνε και ανάγκες που δεν είναι υλικές όπως η ανάγκη να γνωρίσουν τον κόσμο γύρω τους ή να επικοινωνήσουν με άλλους ανθρώπους.

Αναφερόμαστε σε αυτό το κομμάτι της ενεργητικότητας και της δραστηριότητας διότι η ικανοποίηση των αναγκών για τον άνθρωπο είναι μια από τις συνθήκες για ολόπλευρη ανάπτυξή του. Βέβαια αν δεν υπάρξουν κάποιες άλλες συνθήκες, όπως η εργασία που είναι πολύ σημαντική για να διαμορφωθεί η προσωπικότητα του ανθρώπου, τότε μπορεί να υπάρξουν αρνητικά χαρακτηριστικά στην προσωπικότητα του ανθρώπου. Ανάγκες που είναι «παρασιτικές» μπορεί να προκαλέσουν αντικοινωνική και εγκληματική συμπεριφορά στον άνθρωπο. Για αυτόν τον λόγο στον σοσιαλισμό δίνεται βάση στην εξασφάλιση της εργασίας για όλους και στην διαμόρφωση της ανάγκης για δημιουργική εργασία. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Οι ανάγκες του ανθρώπου είναι κοινωνικές και προσωπικές συνάμα αφού τις πρώτες τις μετασχηματίζει ο άνθρωπος σε προσωπικές. Η ατομική ή συλλογική δραστηριότητα έχει ως προϊόν της κάποιο αντικείμενο, το οποίο είναι υλικό ή ιδεατό έχοντας κοινωνική σημασία. Για την ικανοποίηση προσωπικών αναγκών όπως η τροφή, ο άνθρωπος βασίζεται στο αποτέλεσμα κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας όπως για παράδειγμα για κάποια τροφή έχουν συμμετάσχει στην παραγωγή του διαφόρων ειδών επαγγελματίες (αγρότες, εργάτες, πωλητές κτλ.). Μάλιστα χρησιμοποιεί τις μεθόδους και τα μέσα τα οποία έχει δημιουργήσει και χαρακτηρίζουν την ιστορικά δοσμένη κοινωνία για να καταναλώσει την τροφή του. Ακόμη διάφορες ανάγκες του ανθρώπου εκφράζουν περισσότερο ανάγκες της κοινωνίας ή της εργασιακής του ομάδας, παρά στενές προσωπικές του απαιτήσεις, όμως αυτές παίρνουν έναν χαρακτήρα τέτοιων αναγκών. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Πρέπει να κατανοηθεί όμως η κοινωνική φύση των αναγκών του παίρνοντας υπόψη το γεγονός ότι ο άνθρωπος ζώντας σε ταξικές κοινωνίες εκδηλώνονται οι ανάγκες του με ταξική μορφή. Αναλύοντας ψυχολογικά την δραστηριότητα του ανθρώπου παίρνοντας υπόψη πολλά πράγματα όπως αυτό των αναγκών, πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι ο άνθρωπος συμμετέχοντας στις κοινωνικές σχέσεις της κοινωνίας στην οποία ζει, όπως για παράδειγμα αυτές της παραγωγής και της ιδιοκτησίας, διαμορφώνει ιεραρχικά τα κίνητρά του. Έτσι λοιπόν δεν μπορούμε να μιλάμε γενικά

για ανάγκες του ανθρώπου γιατί αυτές έχουν ταξικό χαρακτήρα. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Οι ανθρώπινες ανάγκες διακρίνονται σε φυσικές και πολιτισμικές ανάλογα με τον τρόπο προέλευσή τους. Ακόμη διακρίνονται σε υλικές και ψυχικές ανάλογα με την φύση του αντικειμένου.

Η δραστηριότητα του ανθρώπου για τις φυσικές ανάγκες του εξαρτάται από τις συνθήκες που χρειάζονται για να διατηρηθεί στη ζωή. Ο άνθρωπος πάντα είχε και θα έχει την ανάγκη για τροφή, νερό και άλλα που είναι βασικές φυσικές του ανάγκες και φαίνονται ίδιες σε ολόκληρη την ιστορική του εξελικτική πορεία, όμως αυτές διαφέρουν στην ψυχολογική τους ουσία. Αυτό φαίνεται από τον τρόπο και τα μέσα που αυτές ικανοποιούνται, αλλά και από το ότι αυτές οι ανάγκες έχουν πάρει πλέον κοινωνικοιστορικό χαρακτήρα. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η δραστηριότητα του ανθρώπου η οποία γίνεται για να ικανοποιήσει πολιτισμικές ανάγκες του φανερώνει την εξάρτησή του από τα προϊόντα του πολιτισμού. Το άτομο μιας και ζει σε ταξική κοινωνία αναπτύσσει πολιτισμικές ανάγκες οι οποίες καθορίζονται από την κοινωνική του θέση, δηλαδή την θέση του στις κοινωνικές σχέσεις, αλλά και από την μόρφωση που έχει και από συνήθειες και μορφές συμπεριφοράς που έχει μάθει. Η ανάγκη αυτές του ανθρώπου αντανακλούν τις απαιτήσεις της κοινωνίας από αυτόν και χωρίζονται σε διαφορετικά επίπεδα, δηλαδή ισχυρότερη πολιτισμική ανάγκη για τον άνθρωπο είναι αυτή που βοηθάει στην ανάπτυξη της ίδιας της κοινωνίας. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η ανάγκη χωρίζονται σε αυτές που είναι υλικές φανερώνοντας ότι ο άνθρωπος χρειάζεται τα αντικείμενα του υλικού πολιτισμού του όπως φαγητό, ρούχα και άλλα, και στις ψυχικές ανάγκες που είναι προϊόντα κοινωνικής συνείδησης, οι οποίες φανερώνονται στην παραγωγή και αφομοίωση του πνευματικού πολιτισμού. Οι ανάγκες αυτές ικανοποιούνται με την χρήση υλικών αντικειμένων όπως για παράδειγμα τα βιβλία. Έτσι μια πολιτισμική ανάγκη μπορεί να είναι υλική ως προς το αντικείμενο. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Παρόλα αυτά την ανάγκη ο άνθρωπος την βιώνει υποκειμενικά ως επιθυμία, όμως χρειάζεται για να πραγματοποιηθεί η δραστηριότητά του το αντικείμενο ικανοποίησης της ανάγκης αυτής. Αυτό το αντικείμενο έχει τον ρόλο του κινήτρου της δραστηριότητας του ανθρώπου. Το κίνητρο αυτό κατευθύνει την δραστηριότητα του ανθρώπου για την ικανοποίηση της ανάγκης του και αντανακλάται σε αυτόν είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα, παίρνοντας μορφές εικόνων, ιδεών, σκέψεων κτλ. Άρα το κίνητρο αποτελεί αντανάκλαση της ανάγκης στον εγκέφαλο αλλά δεν είναι αντίγραφο αυτής. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η ανάγκη λοιπόν λειτουργεί σαν κίνητρο για να προκαλέσει την δραστηριότητα του ανθρώπου και το περιεχόμενο που έχει αλλά και η μορφή που παίρνει αυτή η δραστηριότητα καθορίζεται κυρίως από τις συνθήκες και τις απαιτήσεις της κοινωνίας αλλά και από την πείρα που κατέχει μέχρι στιγμής. Ο εργάτης για

παράδειγμα εργάζεται έχοντας ως κίνητρο την τροφή που έχει ανάγκη για να ζήσει, όμως η ίδια η εργασία του δεν ικανοποιεί άμεσα την πείνα του, αλλά κατασκευάζει κάτι εκπληρώνοντας έτσι το καθήκον του προς την κοινωνία. Ο στόχος λοιπόν που έχει ο εργάτης για να κατασκευάσει κάποιο προϊόν προσδιορίζει το περιεχόμενο της δραστηριότητάς του και όχι η ανάγκη του για τροφή. Ο άμεσος στόχος του αποκλίνει από το κίνητρο. Η ανθρώπινη δραστηριότητα έχει κάποια ανάγκη ως κίνητρο αλλά ρυθμίζεται από κάποιον συνειδητό στόχο. (Μ. Κουβελάς, 2018: 211).

Η συμπεριφορά του ανθρώπου ανάλογα με την κοινωνία που ζει παίρνει μορφές οι οποίες είναι αποδεκτές από την εκάστοτε κοινωνία. Οι μορφές αυτές καθορίζονται από τους τρόπους ικανοποίησης των αναγκών του ανθρώπου. Για παράδειγμα το μικρό παιδάκι που κάθεται σε καρέκλα τρώγοντας με κουτάλι φανερώνει ότι οι ενέργειές του αυτές δεν προκύπτουν τελείως από φυσικές του ανάγκες, αφού για να ικανοποιηθούν οι φυσικές του αυτές ανάγκες δεν χρειάζεται η καρέκλα και το κουτάλι, όμως έχει συνηθίσει το παιδάκι και τα θεωρεί απαραίτητα για να ικανοποιήσει την πείνα του. Άρα το παιδάκι αρχικά ενεργεί εξαιτίας των λειτουργιών των αντικειμένων αυτών στην κοινωνική τους πρακτική. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η ανάγκη του ανθρώπου για εργασία αποτελεί και φυσική και πολιτισμική ανάγκη αφού αυτή είναι απαραίτητη για την ανθρώπινη ύπαρξη όχι με την έννοια του πλουτισμού, αλλά με την έννοια ότι η πραχτική του δραστηριότητα για κατασκευή εργαλείων και για παραγωγή βοήθησε στο να εξανθρωπιστεί και να εξελιχτεί ο άνθρωπος. Η κοινωνική εργασία ως κοινωνική δραστηριότητα είναι απαραίτητη για τον άνθρωπο για να αναπτύσσεται ο ίδιος αλλά και η κοινωνία του. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η δραστηριότητα λοιπόν του ανθρώπου συνδέεται με αυτήν της κοινωνίας και δεν αποτελεί απλά σχέση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου. Συνδέεται με την μορφή οργάνωσης της εργασίας που προκύπτει από τον συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό που ζει. Άρα η ατομική δραστηριότητα του ανθρώπου δεν είναι ξέχωρη από την κοινωνική αφού προέρχεται από αυτήν, αλλά η κοινωνική δραστηριότητα δεν πρέπει να ταυτίζεται με την ατομική. Πολλές φορές ψυχολογικές και κοινωνιολογικές θεωρίες από την «αστική» προσέγγιση, σχετικά με την κοινωνική και ατομική δραστηριότητα και την μεταξύ τους σχέση είναι αντίστροφη. Δεν κατανοείται η κοινωνία σαν όλο αλλά αντίθετα σαν άθροισμα των μερών του, ότι η κοινωνία αποτελείται από άτομα. Η κοινωνική δραστηριότητα κατανοείται σαν άθροισμα ατομικών δραστηριοτήτων και αγνοείται η αλληλεπίδραση του ανθρώπου με τα υπόλοιπα άτομα στην κοινή παραγωγική δραστηριότητα. Από αυτό προκύπτει και η λαθεμένη ουτοπική και ιδεαλιστική άποψη ότι αν ο κάθε άνθρωπος γίνει καλύτερος θα αλλάξει η κοινωνία. Έτσι λοιπόν η σχέση του ατόμου και της κοινωνίας απλά θεωρείτε στην καλύτερη περίπτωση ως επίδραση του “κοινωνικού περιβάλλοντος” στο άτομο, που η έννοια αυτή είναι τελείως άμορφη. (Μ. Κουβελάς, 2018: 210).

Η δραστηριότητα στον άνθρωπο ρυθμίζεται εσωτερικά από τα κίνητρα που έχει, τις συναισθηματικές και βουλητικές του διαδικασίες, προσανατολίζοντας με αυτόν τον τρόπο την συνείδησή του και διαμορφώνοντας τις υποκειμενικές του αξίες. Οι νοητικές εικόνες λοιπόν που εμφανίζονται στον ανθρώπινο εγκέφαλο ως αντανάκλαση της αντικειμενικής πραγματικότητας ρυθμίζουν την δραστηριότητα του ανθρώπου και αυτή η αντανάκλαση μέσω αυτών των εικόνων πραγματοποιείται έμμεσα μέσα από την δραστηριότητα του ανθρώπου. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Ο άνθρωπος σχηματίζει ψυχικά πρότυπα στον εγκέφαλό του στην διαδικασία αλληλεπίδρασής του με τον γύρω του κόσμο και αυτά είναι που ρυθμίζουν την πορεία της αλληλεπίδρασης αυτής. Έτσι λοιπόν ο άνθρωπος πριν πραγματοποιήσει κάποια ενέργειά του, την συγκρίνει πρώτα με το αποτέλεσμα της σαν εικόνα που αυτό παίρνει, σαν πρότυπο. Άρα η εικόνα αυτή που σχηματίζει στον εγκέφαλό του για το αποτέλεσμα που πρόκειται να έχει η δραστηριότητά του ρυθμίζει την δραστηριότητα ως στόχος και προσδοκία. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Μπορούμε να πούμε ότι η ζωή του ανθρώπου είναι ένα σύστημα δραστηριοτήτων με συγκεκριμένη ιεραρχία, και οι δραστηριότητες αυτές είναι πρακτικές, έχοντας εξωτερική μορφή δηλαδή από το υποκείμενο, ή μπορεί να είναι ψυχικές δραστηριότητες παίρνοντας εσωτερική μορφή. Και οι δύο αυτές πλευρές της δραστηριότητας του ανθρώπου δεν πρέπει να κατανοούνται σαν ξεχωριστές αφού πάντα η δραστηριότητα του ανθρώπου, με βάση και τα προηγούμενα που αναφέραμε, για να πραγματοποιηθεί έχει και εσωτερικές και εξωτερικές διαδικασίες. Έχοντας έναν συνειδητό στόχο ρυθμίζεται η δραστηριότητα του ατόμου. Τα κίνητρά της, οι συγκεκριμένοι χειρισμοί της, το ποιες πληροφορίες θα ληφθούν υπόψη και θα επεξεργαστούν από το άτομο, μπορεί αυτές τις πλευρές της δραστηριότητας να μην τις συνειδητοποιήσει τελείως το άτομο ή και καθόλου αλλά μπορεί και να τις παρερμηνεύσει. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Όσον αφορά το παιδί, στην προσχολική του ηλικία δεν γνωρίζει συνήθως ποια είναι η ανάγκη του που το ωθεί στο παιχνίδι. Η αντίστοιχα στην σχολική του ηλικία το παιδί συνήθως δεν έχει εν γνώση του τα κίνητρά του για μάθηση. Ακόμη στην εφηβεία το παιδί δεν κατανοεί τελείως τα κίνητρα της συμπεριφοράς του και αυτά παρερμηνεύονται πολλές φορές από το ίδιο. Ο άνθρωπος δεν κατανοεί τελείως τις περισσότερες φορές τα κίνητρα ή τις διαδικασίες της σκέψης του οι οποίες κατευθύνουν το σχέδιο της δραστηριότητας του ανθρώπου. Μάλιστα ασυνείδητα τις περισσότερες φορές ρυθμίζονται οι μέθοδοι πραγματοποίησης της δραστηριότητας του ανθρώπου. Πολλές ενέργειές του όπως η ομιλία, το βάδισμα και άλλα, έχουν γίνει συνήθειες για αυτόν. Έτσι το κατά πόσο πολύ όλες αυτές οι πλευρές της δραστηριότητάς του αντανακλώνται στην συνείδησή του, καθορίζουν αν γνωρίζει ή όχι αρκετά την συγκεκριμένη δραστηριότητα. Ο στόχος της δραστηριότητας, παρόλα αυτά που έχει στην συνείδησή του το άτομο, παραμένει αναγκαίο χαρακτηριστικό. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η δραστηριότητα του ανθρώπου λοιπόν ως συνειδητή ενεργητικότητα διαμορφώνεται και εξελίσσεται ταυτόχρονα μαζί με την συνείδηση, αποτελώντας έτσι την βάση της συνείδησης και πηγή του περιεχομένου της (Μ. Κουβελάς, 2018: 241). Πολύ σημαντικό για την επιστήμη της Ψυχολογίας, σύμφωνα με τον Lomov (Lomov, 1982), είναι η σωστή μελέτη της δραστηριότητας του ανθρώπου παίρνοντας υπόψη τις μορφές, τους τύπους και τα επίπεδα της αντανάκλασης της αντικειμενικής πραγματικότητας από αυτόν στην διαδικασία της δραστηριότητάς του. Η Ψυχολογία ερευνάει τον τρόπο που η δραστηριότητα προσδιορίζει το σύστημα ψυχικών διαδικασιών, καταστάσεων και ιδιοτήτων του υποκειμένου, αλλά και από την άλλη πλευρά το σύστημα αυτό πώς επιδρά αποτελεσματικά και ποιοτικά στην δραστηριότητα. Ξεκινώντας την μελέτη αυτήν από τον τρόπο που ο άνθρωπος ενσωματώνεται στο σύστημα κοινωνικών σχέσεων και πώς αυτό αντανακλάται στον εγκέφαλό του. Για να βρούμε λοιπόν τη σφαίρα των κινήτρων δραστηριότητας του ανθρώπου πρέπει έχουμε στον νου μας τις σχέσεις του με τους υπόλοιπους ανθρώπους, να κατανοήσουμε το ρόλο της νόησης στη δραστηριότητα και άλλα. (Μ. Κουβελάς, 2018).

5.2 Η διαμόρφωση της ανθρώπινης δραστηριότητας

Όπως ήδη έγινε κατανοητό, η δραστηριότητα του ανθρώπου αν και φαίνεται συνήθως ατομική, στην πραγματικότητα είναι κοινωνική βασιζόμενη πάντα στην πείρα της κοινωνίας και φυσικά χρειάζεται την βοήθεια και την συμμετοχή και άλλων ανθρώπων. Τα αποτελέσματα της δραστηριότητας έχουν πάντα επίδραση στην ζωή των ανθρώπων. Από την δραστηριότητα φαίνεται η στάση του ανθρώπου απέναντι στα αντικείμενα αλλά και απέναντι στους υπόλοιπους ανθρώπους. Μέσω της δραστηριότητας πραγματοποιείται η διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου αλλά και αποκαλύπτεται αυτή. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Όσον αφορά το παιδί και την συνειδητή του συμμετοχή σε δραστηριότητες γενικά, αυτό αποτελεί μια μεγάλη διαδικασία εσωτερικής ανάπτυξης. Η ενεργητικότητα του παιδιού μόνο με την προσπάθεια των γονιών, εκπαιδευτικών αλλά και των κοινωνικών φορέων αγωγής μπορεί να αποκτήσει μορφές συνειδητής στοχοπροσανατολισμένης δραστηριότητας. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Αρχικά το νεογέννητο παιδί εκδηλώνει την ενεργητικότητά του σαν παρορμητική συμπεριφορά και το μόνο που κάνει είναι να αντιδράει σε κάποιες απλές εγγενείς αποκρίσεις. Για παράδειγμα να αντιδράει αμυντικά κλαίγοντας ή να κινείται ανήσυχα όταν πονάει, να συστέλλεται στο δυνατό φως η κόρη του ματιού, να αναζητάει τροφή με το αντανάκλαστικό του θηλασμού και αργότερα να έχει μια προσανατολιστική και ερευνητική αντίδραση κουνώντας το κεφάλι και τα μάτια του προς κάποιο ερέθισμα. Το παιδί ήδη από την ενδέκατη-δωδέκατη μέρα ζωής διαμορφώνει εξαρτημένα αντανάκλαστικά, τα οποία λειτουργούν σαν βάση για να αναπτύξει το παιδί την ερευνητική του συμπεριφορά όπως να κρατάει και να ψηλαφίζει διάφορα αντικείμενα. Στο τέλος του πρώτου χρόνου ζωής το παιδί εκδηλώνει αυτήν την ερευνητική συμπεριφορά έχοντας έτσι την δυνατότητα να μαζεύει πληροφορίες για

τις ιδιότητες των διάφορων αντικειμένων του εξωτερικού του κόσμου που έρχεται σε επαφή μαζί τους, μαθαίνοντας σαν αποτέλεσμα να συντονίζει τις κινήσεις του. Το παιδί μπαίνοντας στον δεύτερο χρόνο ζωής του αρχίζει, παρακινούμενο από την διδασκαλία των μεγάλων αλλά και με το μιμητικό ένστικτο, να αναπτύσσει πρακτική συμπεριφορά η οποία βέβαια βασίζεται στους ανθρώπινους τρόπους που χρησιμοποιούνται τα διάφορα αντικείμενα κατανοώντας με αυτόν τον τρόπο την πραγματική τους σημασία και χρήση στην κοινωνική τους πρακτική. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η επικοινωνία σαν συμπεριφορά αναπτύσσεται στο παιδί μαζί με αυτές τις μορφές ενεργητικής συμπεριφοράς και είναι βασική για την ικανοποίηση των αναγκών και των επιθυμιών του, μαθαίνοντας τις απαιτήσεις της κοινωνίας από αυτό. Φυσικά το παιδί στην αρχή ως επικοινωνιακή συμπεριφορά χρησιμοποιεί κάποιους μορφασμούς, χειρονομίες και κάποιες φωνές πριν αρχίζει να μιλάει. Πριν την εμφάνιση της λεκτικής επικοινωνίας στο παιδί εμφανίζεται μια ειδική κατηγορία χειρισμού που κατευθύνεται σε αντικείμενα αλλά έχει σκοπό την επικοινωνία. Η ενέργεια αυτή του παιδιού δεν γίνεται για να εκπληρωθεί κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα αλλά για να δείξει το παιδί στον ενήλικα ότι είναι έτοιμο για να αλληλεπιδράσουν. Για παράδειγμα ένα πείραμα της Lisina¹ (Μ.Ι. Lisina, 1985) περιγράφει αυτήν την αλληλεπίδραση του παιδιού με τον ενήλικα: «Διαλέγω ένα νήπιο και του ζητώ να μου φέρει ένα αντικείμενο. Μετά από επαναλήψεις τριών ημερών, μόλις μπαίνω στην αίθουσα, όπου βρίσκονται τα παιδιά, μου φέρνει ένα παιχνίδι χωρίς να του το ζητήσω. Το ίδιο κάνουν και τα υπόλοιπα παιδιά. Το παιδί δεν περιμένει να του πω να κάνει κάτι με αυτό που μου φέρνει, αλλά χωρίς να με κοιτάξει τρέχει να μου φέρει κάτι άλλο». Η λεκτική επικοινωνία στο παιδί αρχίζει να εμφανίζεται και να αναπτύσσεται, αρχικά παθητικά και ύστερα ενεργητικά, στον έβδομο περίπου μήνα ζωής. (Μ. Κουβελάς, 2018).

5.3 Βασικοί τύποι της δραστηριότητας του ανθρώπου

Το παιχνίδι είναι μια δραστηριότητα που χαρακτηρίζει την παιδική ηλικία του ανθρώπου και πολλές φορές το ερμηνεύουν λαθεμένα σαν εκδήλωση απλά των ενστίκτων του παιδιού ή σαν κάποιο δικό του κόσμο όπου αυτό ζει μια άλλη πραγματικότητα. Για το παιδί όπως και για τα ζώα μικρής ηλικίας, μέσω του παιχνιδιού εκδηλώνεται η ενεργητικότητά του, είναι μια μορφή ζωτικής δραστηριότητας σε συνδυασμό με την λειτουργική απόλαυση. Πηγάζει από την μίμηση και την πείρα και ο τρόπος που ενεργεί το παιδί στο παιχνίδι διαμορφώνεται με βάση, όπως είπαμε, την ανθρώπινη μορφή συμπεριφοράς και ανθρώπινη μέθοδο χρήσης των αντικειμένων, τα οποία φυσικά τα μαθαίνει με την βοήθεια και καθοδήγηση των ενηλίκων και επικοινωνώντας μαζί τους. Για την μαρξιστική ψυχολογία το παιχνίδι είναι μια μορφή δραστηριότητας που χαρακτηρίζει το παιδί και αυτή η δραστηριότητα προκύπτει από την κοινωνία, ζώντας μέσα σε αυτή το παιδί και εντάσσοντάς το σε αυτή με αυτόν τον τρόπο. Μέσω του παιχνιδιού αρχικά το

¹Μ. Ι. Lisina, Σοβιετική Ψυχολόγος.

παιδί μαθαίνει τις πιο απλές μορφές εργασιακής δραστηριότητας. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Τα παιχνίδια ως συγκεκριμένα αντικείμενα, με τα οποία έρχεται σε επαφή το παιδί, απαιτούν την ανθρώπινη μέθοδο χρήσης τους που είναι το παιχνίδι και με τα παιχνίδια εκπροσωπούνται κάποια αληθινά πράγματα ή και ενέργειες. Το παιχνίδι λειτουργεί σαν υποκατάστατο κάποιου αληθινού πράγματος. Φυσικά το πώς πρέπει να χειρίζονται και να χρησιμοποιούν τα παιδιά τα παιχνίδια τους γίνεται με την βοήθεια των ενηλίκων. Όμως μόνο όταν το παιδί αρχίζει να μιλάει, χρησιμοποιεί τα παιχνίδια σαν υποκατάστατο κάποιου αληθινού πράγματος. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Σε ηλικία 1-2 χρονών το παιδί δεν είναι ικανό να παραστήσει μια ενέργεια δίχως το αντίστοιχο αντικείμενο, ή να μεταφέρει αυτή την ενέργεια από ένα αντικείμενο σε ένα άλλο. Όταν ξεκινήσει να μιλάει μόνο το παιδί μπορεί να το κάνει αυτό. Για παράδειγμα το παιδί για να χρησιμοποιήσει ένα ξύλο σαν κούκλα πρέπει να του δώσει ένα όνομα που έχει μια κούκλα. Ακόμη για να μεταφέρει μια ενέργεια όπως του ταΐσματος από μια κούκλα σε ένα ψεύτικο αλογάκι απαιτείται να του το πουν οι ενήλικες λέγοντας “τάισε το άλογο”. Η λέξη λοιπόν αυτή που χρησιμοποιείται έπειτα δίνει την δυνατότητα στο παιδί να μεταφέρει τις ενέργειες των ενηλίκων, που έχει παρατηρήσει να κάνουν με κάποια αληθινά αντικείμενα, στο αντικείμενο-παιχνίδι του. Μαζί με την λέξη μεταφέρει και τις ενέργειες στο παιχνίδι του, έχοντας μάθει πλέον το νόημα της λέξης που χρησιμοποιεί, μέσα από την πρακτική ενέργεια των ενηλίκων ή παρατηρώντας τις ενέργειές τους. Εδώ γίνεται σιγά σιγά ένας διαχωρισμός, από το παιδί, στο νόημα της λέξης από την εξωτερική όψη του αντικειμένου και να συνδέεται το αντικείμενο πλέον με τις ενέργειες πάνω σε αυτό, δηλαδή με τις λειτουργίες του στην πρακτική δραστηριότητα του ανθρώπου. Κατά την διάρκεια αυτής της διαδικασίας όλο και περισσότερο διαχωρίζονται οι λέξεις από τα αντικείμενα, το νόημα των λέξεων αντιπροσωπεύει την εξωτερική αυτή ενέργεια πάνω σε αυτό και αργότερα ταυτίζεται με την ιδέα αυτής της ενέργειας. Έτσι μπορούν να αντικατασταθούν οι ενέργειες με αντικείμενα από προφορικές ενέργειες. (Μ. Κουβελάς, 2007).

Στο τρίτο έτος της ηλικίας του το παιδί ξεκινάει το παιχνίδι με ρόλους, αναπαράγοντας έτσι τις κοινωνικές λειτουργίες των ενηλίκων. Μπορούμε να δούμε ότι διαφέρει το παιχνίδι ενός παιδιού ηλικίας τεσσάρων ετών με αυτό ενός δίχρονου. Το κοριτσάκι στην ηλικία των δύο ετών απλά θα παίξει με την κούκλα της ταΐζοντας την και το τετράχρονο κοριτσάκι θα ταΐζει την κούκλα της αναπαριστώντας την μητέρα που ταΐζει το παιδί της. Κατακτώντας μεγαλύτερη κοινωνική πείρα το παιδί εμπλουτίζει το παιχνίδι του, και από εκεί που το παιχνίδι χαρακτηρίζεται από θέματα της καθημερινότητας όπως η μαμά ή ο δάσκαλος, αυτό αρχίζει να βάζει θέματα εργασιακά όπως ο οδηγός, ο αστυνομικός και άλλα και μετέπειτα και κοινωνικά θέματα όπως ο πόλεμος. Παρατηρείται πλέον στο παιδικό παιχνίδι ότι το περιεχόμενό του δεν περιορίζεται μόνο σε αναπαραγωγή ενεργειών σε αντικείμενα αλλά αυτό αλλάζει και εμπλουτίζεται σε αναπαράσταση σχέσεων μεταξύ ανθρώπων. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Το παιδί λοιπόν αρχίζει να αφομοιώνει το νόημα των λέξεων και των φαινομένων γύρω του και παίζοντας έτσι κάποιον ρόλο όπως αυτό του ιατρού ή του αστυνόμου, συμπεριφέρεται σαν αυτούς. Περισσότερο πλέον το παιδί ενεργεί όπως την εικόνα που έχει για τον ρόλο που έχει αναλάβει και τις λειτουργίες που τον χαρακτηρίζουν, παρά να δίνει έμφαση στις ιδιότητες των αντικειμένων που αυτό χρησιμοποιεί την στιγμή που παριστάνει τον ρόλο που έχει αναλάβει (παράδειγμα χρησιμοποιεί κάποιο ξύλο για όπλο ή για στηθοσκόπιο κτλ). Έτσι το παιδί ενεργεί σύμφωνα με τον κοινωνικό ρόλο που αυτό παριστάνει όπως αυτό τον έχει κατανοήσει. Σε αυτό το στάδιο μάλιστα το παιδί αρχίζει να αλληλεπιδρά με τα υπόλοιπα παιδιά παίζοντας κάποιο παιχνίδι με ρόλους. Το σημαντικό είναι ότι με το παιχνίδι με ρόλους τα παιδιά έχοντας αναλάβει να παίξουν κάποιον ρόλο μαθαίνουν να συμπεριφέρονται σαν αυτόν και κατανοούν τα σχήματα της κοινωνικής συμπεριφοράς συντονίζοντας της ενέργειές τους ανάλογα με τις επιταγές της ομάδας. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Το παιδί σε άλλο στάδιο αρχίζει το παιχνίδι με κανόνες, όπου σε αυτό πλέον ενεργεί σύμφωνα κανόνες ή κάποιες αφηρημένες απαιτήσεις. Δηλαδή πλέον η δραστηριότητα του παιδιού έχει ως στόχο κάποιο αποτέλεσμα το οποίο έχει κοινωνική σημασία όπως για παράδειγμα η νίκη στο παιχνίδι. Υπάρχει μια νέα ποιότητα στο παιχνίδι του παιδιού αφού αυτό από άποψη ψυχολογικής δομής είναι κοντά στην εργασία και την μάθηση, εννοώντας ότι έχει για στόχο το αποτέλεσμα της δραστηριότητας και όχι την ίδια τη δραστηριότητα και στοχεύει στην καλή γνώση του παιχνιδιού αυτού. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Μέσω του παιχνιδιού το παιδί αποκτάει και αναπτύσσει την ικανότητα εσωτερίκευσης των νοημάτων φαινομένων και αντικειμένων με τα οποία έρχεται σε επαφή και ενοποιούνται μέσω λεκτικών ασκήσεων. Ακόμη μπορεί να χειρίζεται αυτά τα νοήματα. Το παιδί θεωρεί τις ενέργειές του σαν χειρισμούς με βάση την ικανότητα αυτήν της εσωτερίκευσης, διδάσκεται να εκτελεί χειρισμούς στη βάση της αυτορρύθμισης και να επεκτείνεται η αυτοσυνείδησή του έχοντας επίγνωση του εαυτού του σαν υποκείμενο των ενεργειών του πάνω σε αντικείμενα και σαν φορέας κοινωνικού ρόλου, δηλαδή υποκειμένου κοινωνικών σχέσεων. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Το παιδί σε κάθε στάδιο της ανάπτυξής του εμφανίζει διάφορες μορφές δραστηριότητας, όμως κανένα είδος δραστηριότητας δεν κάνει αυτόματα την εμφάνισή του, ανεξάρτητα από τις συνθήκες του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει το παιδί. Τα πάντα εμφανίζονται και εξελίσσονται στην πραχτική και κοινωνική δραστηριότητα του παιδιού όταν αυτό αλληλεπιδρά με τα γύρω του αντικείμενα αλλά και με τους υπόλοιπους ανθρώπους. Το παιδί καθώς μεγαλώνει, τα πάντα τα οποία μαθαίνει και αποκτάει είναι στην βάση της κατάκτησης και αφομοίωσης της κοινωνικής πείρας. Για να μεταδοθεί στον άνθρωπο η κοινωνική πείρα, καθοριστικό παράγοντα παίζει η εργασιακή δραστηριότητα, ώστε αναπτυχθούν οι ανθρώπινες μορφές συμπεριφοράς και αντανάκλασης της αντικειμενικής πραγματικότητας. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Για το παιχνίδι αλλά και άλλες μορφές δραστηριότητας και συμπεριφοράς, η εσωτερίκευση της κοινωνικής πείρας σαν τελικό αποτέλεσμα δεν είναι ο στόχος της ίδιας της δραστηριότητας του παιδιού. Το παιδί ενεργεί ώστε να ικανοποιήσει άμεσες ανάγκες του, να αποκτήσει πράγματα, να επηρεάσει τους γύρω του ανθρώπους και να ικανοποιήσει ερευνητικές ανάγκες. Δηλαδή το παιδί όταν αρχίζει να περπατάει και να μιλάει δεν έχει ως κίνητρο την εκμάθηση των ίδιων αυτών των ενεργειών, αλλά την ικανοποίηση των αναγκών του. Αυτές οι ενέργειες εσωτερίκευσης λειτουργούν λοιπόν σαν μέσο για να ικανοποιήσει το παιδί τις ανάγκες του και όχι ως στόχος. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Ένας τύπος εργασιακής δραστηριότητας που το παιδί εμφανίζει είναι η **μελέτη**. Για την εσωτερίκευση λοιπόν γνώσεων, συνηθειών και δεξιοτήτων, ο άνθρωπος ενεργεί συνειδητά ώστε να τις εσωτερικεύσει αυτές και η μελέτη είναι αυτή η απαραίτητη δραστηριότητα. Η μελέτη λοιπόν έχει τρεις αλληλένδετες πλευρές (Μ. Κουβελάς, 2018): η πρώτη είναι η απόκτηση και κατανόηση στοιχείων των ιδιοτήτων του κόσμου που είναι απαραίτητα για να οργανωθεί η πραχτική και ιδεατή δραστηριότητα του ανθρώπου και το προϊόν της διαδικασίας αυτής είναι η γνώση. Η δεύτερη πλευρά είναι η εκμάθηση συγκεκριμένων μεθόδων και χειρισμών που ως προϊόν έχουν τις συνήθειες. Και τρίτη πλευρά η εκμάθηση μεθόδων ώστε να επιλέγονται και να παρακολουθούνται σωστά οι χειρισμοί σε αντιστοιχία με τις συγκεκριμένες συνθήκες και με το δοσμένο στόχο. Προϊόν αυτής της διαδικασίας είναι η δεξιότητες.

Ο άνθρωπος γίνεται ικανός για μελέτη όταν μόνο αυτός αναπτύξει την ικανότητα να ενεργεί έχοντας κάποιον συνειδητό στόχο. Στο σημερινό επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνίας, το παιδί αποκτάει την ικανότητα αυτή σε ηλικία περίπου έξι χρονών έχοντας βάση δραστηριότητες που έχει αναπτύξει σε προηγούμενο στάδιο όπως το παιχνίδι, η ομιλία κτλ. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η δραστηριότητα του παιδιού όπως και το πώς αυτό πρέπει να συμπεριφέρεται γίνεται με την βοήθεια των ενηλίκων που το παιδί έρχεται σε επαφή και φυσικά ανάλογα με τους κοινωνικά αποδεκτούς τύπους συμπεριφοράς και δραστηριότητας. Το παιδί λοιπόν για να δραστηριοποιηθεί και να συμπεριφερθεί με προσανατολισμό την απόκτηση της κοινωνικής πείρας και να αφομοιώσει αυτήν, απαιτείται η διδασκαλία του παιδιού. Το παιδί για να αναπτύξει την προσωπικότητά του πρέπει να μπει στην διαδικασία της εκπαίδευσης και βασικά μέσα για την διδασκαλία του παιδιού είναι επίδειξη και η εξήγηση, η ενθάρρυνση και η αποδοκιμασία, η ανάθεση κάποιων καθηκόντων και οι απαιτήσεις, η επαλήθευση και η διόρθωση (Μ. Κουβελάς, 2018: 251). Μέσω αυτών το παιδί ελέγχεται από τους ενήλικες όσον αφορά την γνωστική και πραχτική του δραστηριότητα και αναλόγως ελέγχουν διεγείροντας, κατευθύνοντας και διορθώνοντας τις ενέργειες του παιδιού.

Η εκπαίδευση δεν είναι μόνο όμως διδασκαλία, αυτή βοηθάει στο να αναπτυχθεί η ικανότητα στο παιδί να ελέγχει τις ψυχικές του διαδικασίες όπως για παράδειγμα να επιλέγει πώς να ενεργήσει ή τις ενέργειές του αυτές να τις οργανώνει και να τις κατευθύνει. Αντίστοιχα αυτό ισχύει και για τους χειρισμούς, συνήθειες και εμπειρίες

για την επίλυση των καθηκόντων που έχει το παιδί μέσα σε μια κοινή ζωή και δράση με τους υπόλοιπους ανθρώπους. Αυτό μπορούμε να πούμε ότι είναι μια προετοιμασία για την παραγωγική διαδικασία στην οποία θα μπει κάποια στιγμή το παιδί. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Βέβαια όπως έχουμε αναφέρει η εκπαίδευση όπως και κάθε άλλη κοινωνική ανάγκη σε κάθε κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό διαφέρει, στην καπιταλιστική κοινωνία που είναι ταξική κοινωνία, η εκπαίδευση γίνεται πεδίο χειραγώγησης και άντλησης ατομικού κέρδους. Η επιστήμη και η τεχνολογία αντί να χρησιμοποιηθούν προς όφελος συνολικά του λαού, αυτά παίρνουν αντιδραστική χρήση και υποκαθιστούν και παθητικοποιούν τους κοινωνικούς φορείς της αγωγής. Αντί λοιπόν να είναι η μελέτη οργανωμένη και να επιβεβαιώνεται ζωντανά στην πράξη, αυτή διαχειρίζεται από τις εταιρίες οι οποίες κυριαρχούν στην αγορά. Βάζοντας λοιπόν ηλεκτρονικούς υπολογιστές στην εκπαίδευση δεν συνοδεύτηκε με άνοδο της απόδοσης της μάθησης αλλά αντίθετα υπάρχει η άναρχη χρήση του ίντερνετ και η προπαγάνδα του ψηφιακού βιβλίου, η χαώδης αναζήτηση πληροφοριών χωρίς να έχουν οι μαθητές διαμορφωμένο το κριτήριο αλήθειας για όλες αυτές τις πληροφορίες που έρχονται σε επαφή. Προβάλλονται επίσης σε μεγάλο βαθμό λαθεμένα και εκφυλισμένα πρότυπα για τα παιδιά. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Θα έπρεπε η εκπαίδευση να καθορίζει, με τις απαιτήσεις που έχει κάθε φορά, τις προδιαγραφές των συσκευών και των προγραμμάτων που χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση, αλλά αντίθετα αυτό που συμβαίνει είναι να προσαρμόζεται η εκπαίδευση στις προδιαγραφές των προϊόντων που έχουν προκατασκευαστεί. Συχνό φαινόμενο πλέον που παρατηρείται είναι ότι με τα εμπορικά λογισμικά προγράμματα τα παιδιά έχουν απομακρυνθεί από μέσα γνώσης όπως είναι τα βιβλία, ή να μην χρησιμοποιούν σωστά τον λόγο και δεν μαθαίνουν να σκέπτονται επαγωγικά και παραγωγικά. Πολλές φορές κιόλας ιδιαίτερα με κάποιες θεωρίες του θετικισμού η θεωρητική σκέψη σαν μέσω γνώσης απορρίπτεται δίνοντας έμφαση μόνο σε εμπειρικές μεθόδους απόκτησης γνώσεων. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Μάλιστα με αυτόν τον τρόπο το παιδί όχι απλά δεν μαθαίνει σωστά αλλά και δεν διαπαιδαγωγείται με σωστό τρόπο. Για παράδειγμα συχνά πλέον η τεχνολογία έχει αντικαταστήσει την ζωντανή επαφή μεταξύ των ανθρώπων σε πολλά πεδία, σε έναν βαθμό αυτό ισχύει και στην εκπαίδευση. Όμως η ζωντανή επαφή του παιδιού με τον δάσκαλό του ή η συλλογική σκέψη και δράση της ομάδας συμμαθητών δεν γίνεται να υποκατασταθούν από την τεχνολογία διότι το παιδί την κοινωνική πείρα την αποκτά από την ζωντανή αλληλεπίδραση με το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον που υπάρχει γύρω του. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η εργασία είναι μια βασική δραστηριότητα του ανθρώπου η οποία έχει ως στόχο να παραχθούν προϊόντα τα οποία είναι χρήσιμα για την κοινωνία ή να καταναλώνονται από αυτήν και αυτά μπορεί να είναι είτε υλικά είτε ιδεατά προϊόντα. Ο άνθρωπος εξελίχθηκε με την εργασία και χωρίς αυτή θα είχε εξαφανιστεί. Το γεγονός αυτό κάνει την εργασιακή δραστηριότητα καθοριστική δραστηριότητα για τον άνθρωπο.

Κάθε ατομική δραστηριότητα του ανθρώπου καθορίζεται από την κοινωνική οργάνωση και έχει κάποιο καθήκον που εκπληρώνει για την κοινωνία. Η εργασία έχει κοινωνικό χαρακτήρα και αυτό φανερώνεται από το γεγονός ότι υπάρχει καταμερισμός της εργασίας. Ο άνθρωπος στην σημερινή κοινωνία δεν παράγει ο ίδιος τα πάντα τα οποία έχει ανάγκη, ούτε σε αυτό το προϊόν το οποίο παράγει έχει συμμετάσχει σε ολόκληρη την διαδικασία παραγωγής του. Παίρνει από την κοινωνία αυτά τα οποία χρειάζεται για να ζήσει προσφέροντας την εργασία του. Ο κάθε κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός έχει τις δικές του κοινωνικές σχέσεις παραγωγής που τον χαρακτηρίζουν και ο τρόπος κοινωνικοποίησης της εργασίας καθορίζεται από αυτό. Εισηγητικά αναφέραμε επίσης ότι αυτές οι κοινωνικές σχέσεις της παραγωγής λειτουργούν ως «βάση» της κοινωνίας, και αυτές είναι οι σχέσεις που έχει ο άνθρωπος με την ιδιοκτησία, την παραγωγή, την ανταλλαγή και την διανομή του κοινωνικού προϊόντος. Άρα ο άνθρωπος κατά την εργασιακή του δραστηριότητα ενεργεί με βάση τον στόχο που έχει η παραγωγή και σε σχέση με τους υπόλοιπους ανθρώπους που προσπαθούν να εκπληρώσουν αυτόν τον στόχο και όχι με βάση τις βιολογικές του ανάγκες. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Παρατηρούμε ότι στην ιστορική εξέλιξη του ανθρώπου η εργασία του συλλογικά απαιτούσε να εξασκήσει ο ίδιος τις ανώτερες ψυχικές λειτουργίες του δημιουργώντας παράλληλα και τις προϋποθέσεις και τις συνθήκες ώστε αυτές να διαμορφωθούν. Η εργασία έχει σαν βασικό χαρακτηριστικό την παραγωγή και χρήση των εργαλείων και με την εργασία ο άνθρωπος αλληλεπιδρώντας με αυτά τα διάφορα πράγματα ανακαλύπτει τις αντικειμενικές ιδιότητές τους. Στην κοινωνική εργασία ο άνθρωπος που συμμετέχει πρακτικά ανακαλύπτει καινούργια νοήματα για τα πράγματα με τα οποία έρχεται σε επαφή και δημιουργεί νέους τρόπους που στέκεται απέναντί τους. Οι ιδιότητες των πραγμάτων, με τα οποία ο άνθρωπος έρχεται σε επαφή στην συλλογική δραστηριότητα, αντανακλούνται και παγιώνονται με την ομιλία. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Μια άλλη δραστηριότητα πολύ σημαντική που με την οποία δεν έχουμε έρθει οι περισσότεροι σε επαφή είναι ο **κολεκτιβισμός** δηλαδή οι συλλογική δραστηριότητα. Δεν εννοούμε φυσικά διάφορες παιδαγωγικού χαρακτήρα πειραματικές ομάδες που δημιουργήθηκαν σε διάφορες “αστικές” κοινωνίες με την ονομασία “δυναμική της ομάδας” (group dynamics). Εννοούμε μια αρχή συμπεριφοράς του ανθρώπου που εξασφαλίζει την συλλογική του δραστηριότητα απέναντι στην εργασία και κατ’ επέκταση σε όλη την κοινωνία. Αυτό βέβαια δεν μπορεί να γίνει σε όλες τις κοινωνίες. Ο Makarenko¹ αναφέρει ότι για μια τέτοιου είδους “αγωγή στην εργασία” προϋπόθεση είναι η οικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας που βασίζεται στην κοινωνική ιδιοκτησία και την συλλογική διεύθυνση της παραγωγής (Μ. Κουβελάς, 2018).

¹Ο Α. S. Makarenko (1888-1939), ο σημαντικότερος Σοβιετικός εκπαιδευτικός ο οποίος προώθησε νέες αρχές και ιδέες στην εκπαιδευτική θεωρία και πρακτική. Ένας από τους ιδρυτές της σοβιετικής παιδαγωγικής. Ήταν επίσης κοινωνικός λειτουργός και συγγραφέας.

Βασικές αρχές του κολεκτιβισμού είναι η συντροφικότητα, η αμοιβαία βοήθεια, η ατομική και συλλογική ευθύνη και η οργάνωση και αυτοπειθαρχία. Αυτά πρέπει να χαρακτηρίζουν τις σχέσεις μεταξύ των μελών της κολεκτίβας είτε είναι αυτή οικογενειακή, είτε σχολική, είτε εργασιακή κτλ. Οι σχέσεις μεταξύ των μελών της κολεκτίβας διαμορφώνονται στην πορεία της κοινής τους δραστηριότητας. Δεν συγκροτείται από φιλικές παρέες ή από άτομα ίδιας ηλικίας απαραίτητα, αναφέροντας μάλιστα ο Makarenko ότι είναι πολύ σημαντικό και με διαπαιδαγωγικό χαρακτήρα να αναλαμβάνουν τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά, τα μικρότερα σε ηλικία. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Για την διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών, η κολεκτίβα δημιουργεί συνθήκες που βοηθάνε σε αυτή την κατεύθυνση διότι αυτή είναι οργανωμένη και βασισμένη στην κοινή εργασία για το κοινό όφελος και στη βάση συλλογικών συμφερόντων. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Τα παιδιά, οι έφηβοι, οι νέοι για να μάθουν να παλεύουν για έναν κοινό σκοπό πρέπει να αναπτύξουν αυτήν την ικανότητα στο σχολικό τους περιβάλλον το οποίο φυσικά πρέπει να τους παρέχει τις κατάλληλες συνθήκες για αυτό το πράγμα. Πρέπει να μαθαίνουν να βλέπουν τα συμφέροντα συνολικά της κολεκτίβας αλλά και όχι μόνο της δικής τους αλλά και συνολικά του σχολείου. Η Σοβιετική παιδαγωγός Ν. Κrupskaya (1869-1939) αναφέρει ότι το παιδί πρέπει να ξεκινάει να παίρνει μέρος στην κολεκτίβα, από πολύ νωρίς. Η ζωή του παιδιού όταν είναι οργανωμένη στη σχολική κολεκτίβα βοηθάει με καθοριστικό τρόπο στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Για αυτόν τον λόγο πρέπει οι δραστηριότητες του παιδιού στο σχολείο να είναι συλλογικές. Δηλαδή οι δραστηριότητες του παιδιού όπως το παιχνίδι, η μελέτη, η δουλειά, πρέπει να γίνονται με τρόπο που να βοηθάει να δημιουργείται πνεύμα συντροφικότητας και αμοιβαίας βοήθειας μεταξύ των παιδιών. Η προσωπική προσπάθεια κάθε μέλους της ομάδας πρέπει να κατανοείται ότι παίζει καθοριστικό ρόλο για το αποτέλεσμα που έχει η συλλογική δουλειά της ομάδας. Είναι πολύ σημαντικοί για τους μαθητές, τύποι αμοιβαίας βοήθειας όπως για παράδειγμα κάποιος άριστος μαθητής να βοηθήσει έναν πιο αδύναμο στα μαθήματα ή να προετοιμαστούν μαζί για τις εξετάσεις. Ακόμη φαίνεται αποτελεσματικό κάποιος αδύναμος μαθητής μεγαλύτερης ηλικίας να αναλάβει να βοηθήσει στα μαθήματα κάποιον μικρότερης ηλικίας μαθητή, ο οποίος υστερεί κι αυτός στα μαθήματα. Παρατηρείται ότι ο μικρότερης ηλικίας μαθητής βλέπει βελτίωση της απόδοσής του στα μαθήματα και ο μεγαλύτερης ηλικίας μαθητής αποκτάει ξανά αυτοπεποίθηση, βλέπουν δηλαδή και οι δύο μια καλύτερη εικόνα για τον εαυτό τους. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Στη σχολική τάξη πρέπει η εργασία να προάγει την αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών και τις συλλογικές τους ενέργειες έχοντας φυσικά στόχο την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Το μάθημα είναι βασικός άξονας της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας στο σχολείο όμως αν αυτό δεν συνδυαστεί με την παραγωγική εργασιακή δραστηριότητα, θα υπάρχει χαμηλό επίπεδο συλλογικότητας στους μαθητές. Με την παραγωγική εργασιακή δραστηριότητα εννοείται η πολυτεχνική

μόρφωση στις γενικές αρχές και μεθόδους που υπάρχουν γενικά στην παραγωγή όπως η σύνδεση θεωρίας και πράξης, διδασκαλίας και κοινωνικά ωφέλιμης εργασίας κτλ. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Η κολεκτίβα απαρτίζεται από πολλές προσωπικότητες, δεν την καθιστά αυτό μια απρόσωπη μάζα. Τα άτομα που απαρτίζουν την κολεκτίβα ενώνονται σε μια κοινή δραστηριότητα η οποία είναι με στόχο το όφελος της κοινωνίας και αυτό είναι που προσδιορίζει τον χαρακτήρα των σχέσεων μεταξύ των μελών, το ψυχολογικό κλίμα το οποίο υπάρχει, την αυτογνωσία και τον αυτοσεβασμό, την αμοιβαία εμπιστοσύνη των μελών της κολεκτίβας και άλλα. (Μ. Κουβελάς, 2018).

Οι έρευνες που έκαναν Σοβιετικοί ψυχολόγοι στις διαπροσωπικές σχέσεις των μελών στις κολεκτίβες έδειξαν διαφορετικά αποτελέσματα από τις έρευνες στις μικρές ομάδες που έκαναν Αμερικανοί ψυχολόγοι. Ο κολεκτιβιστικός προσδιορισμός ήταν το πρώτο ψυχολογικό φαινόμενο που δεν μπόρεσε να αποκαλυφθεί σε μια τέτοιου είδους μικρή ομάδα. Με τον όρο αυτό σύμφωνα με τον Suchomlinsky (Suchomlinsky, 1977) εννοούμε ότι πάνω σε ηθικές αρχές το άτομο-μέλος της κολεκτίβας να συσχετίζει τον εαυτό του με την ίδια την κολεκτίβα. Δηλαδή το μέλος να κρατάει την ίδια στάση για τον εαυτό του και για τα υπόλοιπα μέλη, δείχνοντας αυτό το πράγμα την υπέρβαση της αντίθεσης “εγώ-αυτοί” και περνώντας στο “εμείς”. Αυτό όμως είναι υπόθεση της κοινωνίας όπως προαναφέραμε και δεν γίνεται άλλη κατάσταση να υπάρχει στην κοινωνία και άλλη κατάσταση να υπάρχει στο σχολείο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο λόγος επιλογής του θέματος της συγκεκριμένης εργασίας ήταν ώστε να έρθουμε σε μια πρώτη επαφή με την Διαλεκτική προσέγγιση της Ψυχολογίας διότι δεν είναι γνωστή όχι απλά στους σπουδαστές ψυχολογίας και των κοινωνικών επιστημών, ούτε και σε καθηγητές αλλά και γενικότερα δεν υπάρχει αναφορά σε μαθήματα σχολών, σε συγγράμματα κτλ. Πολλές φορές απλά την θεωρούν σαν μια διαφορετική σχολή και ρεύμα της αστικής ψυχολογίας κι έτσι θεωρείται απλά μια λίγο πιο ριζοσπαστική μορφή της ψυχολογίας. Εμείς θέλαμε αρχικά να έρθουμε σε μια πρώτη επαφή με αυτό το θέμα το οποίο προφανώς δεν μπορούσαμε να το αναλύσουμε εκτενέστερα παρά μόνο να μείνουμε σε κάποια βασικά κομμάτια σε επίπεδο πτυχιακής εργασίας. Προσπαθήσαμε να συμβάλουμε όσο γινόταν έστω μέσα από μια πτυχιακή εργασία να γίνει γνωστότερο αυτό το θέμα το οποίο θεωρούμε πολύ σημαντικό.

Αναφερθήκαμε στην ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, βασιζόμενοι στην Διαλεκτική προσέγγιση της Ψυχολογίας, διότι στην Σοβιετική Ένωση όπου εφαρμόστηκε και συμπεραίνοντας την σημασία της παιδικής ψυχικής ανάπτυξης από την βιβλιογραφική ανασκόπηση, γίνεται κατανοητό ότι όσο πιο υγιής και ομαλή και με οργανωμένο τρόπο γίνεται η ανάπτυξη του παιδιού, τόσο πιο καλά αναπτυγμένος θα είναι ο άνθρωπος σε κάθε ηλικιακό στάδιο.

Σε αυτόν τον σκοπό φυσικά εμπλέκεται τόσο η κοινωνία μέσα στην οποία μάλιστα μεγαλώνει το παιδί αλλά και οι γονείς σαν πρώτοι που έρχονται σε επαφή με αυτό και βοηθάνε στην ανατροφή του αλλά και εκπαιδευτικοί και μια σειρά άλλοι ανάλογα με την ηλικία στην οποία βρίσκεται το παιδί. Έγινε κατανοητό ότι το επίπεδο που θα φτάσει η ψυχική του ανάπτυξη εξαρτάται πάντα από τις συνθήκες της ζωής του παιδιού και από την αγωγή που λαμβάνει. Άρα σημαντικό ρόλο παίζουν οι εκπαιδευτικοί και πρέπει να στοχεύουν στο να βοηθήσουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού. Είναι φυσικά υπόθεση της κοινωνίας να αναθρέψει τα παιδιά και να μεριμνήσει για την υγιή τους ψυχική ανάπτυξη. Βέβαια ξέρουμε ότι αυτό διαφέρει σε κάθε κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό.

Παρατηρήσαμε ότι ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον και εξελίχθηκε αυτός και η συνείδησή του πλάι και μέσα στην κοινωνία και αλληλεπιδρώντας με τον γύρω του κόσμο, αντικείμενα και άλλους ανθρώπους κυρίως μέσα από την κοινωνική παραγωγή. Άρα και η Ψυχολογία σαν επιστήμη αλλά και γενικότερα η επιστημονική σκέψη εξελίχθηκε μαζί με την κοινωνία. Πέρασε δηλαδή από διάφορα στάδια ανάπτυξης και πάντα φαίνεται η διαπάλη ανάμεσα στα δύο κύρια φιλοσοφικά ρεύματα, τον υλισμό και τον ιδεαλισμό.

Ο Διαλεκτικός Υλισμός έχει ως πρωτεύον την ύλη και δεύτερο την νόηση και σαν προϊόν ανάπτυξης της ύλης είναι και η συνείδηση του ανθρώπου και είναι λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου ο οποίος αποτελεί την ανώτερη οργανωμένη μορφή της ύλης και διαμορφώθηκε κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Η συνείδηση στην

Διαλεκτική Ψυχολογία θεωρείτε συνολικά όλες αυτές οι ψυχικές διαδικασίες για να κατανοηθεί ο κόσμος, η αντικειμενική πραγματικότητα από τον άνθρωπο, καθώς κατανοεί και την ίδια του την ύπαρξη όπως και το αποτέλεσμα όλων αυτών των ψυχικών διαδικασιών.

Πολλοί θα ήθελαν η επιστήμη της Ψυχολογίας να είναι έξω και ανεξάρτητη από την κοινωνία. Παρά την σχετική της όμως ανεξαρτησία, η επιστήμη της Ψυχολογίας όπως και κάθε άλλη επιστήμη εξαρτάται από τις σχέσεις της παραγωγής. Δηλαδή η κάθε επιστήμη κάθε φορά ανάλογα με τον κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό που ισχύει στην εκάστοτε ιστορική περίοδο, επιστρατεύεται από αυτόν και εξυπηρετεί τις ανάγκες και τους σκοπούς της ισχύουσας κοινωνικής τάξης. Ακόμη η ψυχολογική έρευνα έχει τους σκοπούς της διαμορφωμένους ανάλογα πάλι με κοινωνία στην οποία πραγματοποιείται. Δηλαδή έχει σαν κατεύθυνσή της την εκπλήρωση των σκοπών της κοινωνικής παραγωγής και από αυτό καθορίζονται ο στόχος της έρευνας και τα μέσα για την πραγματοποίησή της.

Συμπεράναμε ακόμη με βάση αυτό, ότι παρά τις διάφορες σχολές ψυχολογίας που εμφανίστηκαν τον 20^ο αιώνα για να λύσουν τα ζητήματα της ψυχολογικής γνώσης δίνοντας μια λύση αλλά και παραπέρα εξέλιξη στην επιστήμη της Ψυχολογίας, αυτές δεν το κατόρθωσαν γιατί ακριβώς έχουν ως θεωρητικές βάσεις τους τον ιδεαλισμό ή τον μηχανιστικό υλισμό. Την διέξοδο και προοπτική που έδωσε η μαρξιστική Ψυχολογία στην επιστήμη της αλλά και γενικότερα ο μαρξισμός στην επιστημονική σκέψη, τα είδαμε μόνο στην Σοβιετική Ένωση στον 20^ο αιώνα όπου υπήρχαν άλλες βάσεις στην κοινωνία οι οποίες έδωσαν την δυνατότητα και τις προϋποθέσεις εμφάνισης και ανάπτυξης αυτής της Διαλεκτικής-Υλιστικής προσέγγισης της Ψυχολογίας. Για αυτόν τον λόγο μπορούμε να πούμε ότι δεν έγινε αποδεκτή στον καπιταλισμό εξαιτίας της ταξικής της φύσης της ίδιας της επιστήμης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Asmolov, A. G. (1987). *Basic Principles of a psychological analysis in the theory of activity*. Soviet Psychology. Vol. 25. No. 2
- Βαγενάς, Ε. (επιμ). (2014). *Η σοβιετική ψυχολογία για την ανάπτυξη του παιδιού*. 2^η εκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Blonsky, P. P. (1930). *Εξελικτική Παιδαγωγική*. Μόσχα-Λένινγκραντ.
- Blonsky, P. P. (1934). *Παιδαγωγική*. Μόσχα.
- Κατσιαμάνης, Κ. (Συνεργάτης του ΚΜΕ). (1999). *Η υλιστική αντίληψη της κοινωνίας (βασικές συνιστώσες)*. Άρθρο Ριζοσπάστη. Σελ. 6.
- Κουβελάς, Μ. (2007). *Διαλεκτική Ψυχολογία: στα βήματα του Vygotsky*. 1^η εκδ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουβελάς, Μ. (επιμ). (2018). *Γενική Ψυχολογία: διαλεκτική-υλιστική προσέγγιση*. 2^η εκδ. Αθήνα: Όμιλος εκπαιδευτικού προβληματισμού.
- Λένιν, Β. Ι. (1976). *Άπαντα*, τομ. 1. χ.τ.: Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι. (1978). *Υλισμός και εμπειριοκριτικισμός*. Άπαντα, τομ. 18. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Leontiev, A.N. χ.χ. *Δραστηριότητα, συνείδηση, προσωπικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Αναγνωστίδη.
- Leontiev, A. N. (1956). *Ζητήματα ψυχικής ανάπτυξης*. 2^η εκδ. Μόσχα.
- Leontiev, A. N. (2005). *Paper Presented at the All-Union Institute of Experimental Medicine. Journal of Russian and East European Psychology*. Vol. 43, No. 4.
- Levitin, K. (1988). *Η διαμόρφωση της Προσωπικότητας*. 2^η εκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Lisina, M. I. (1985). *Child-Adults-Peers*. Μόσχα: Progress Publishers.
- Lomov, B. F. (1982). *The Problem of Activity in Psychology*. Soviet Psychology. Vol. 21. No. 1.
- Luria, A. R. (1981). *Language and Cognition*. J. Wiley and Sons.
- Luria, A. R. (1994). *The making of mind*. Harvard University Press.
- Μαρξ, Κ. (2013). *Κρητική της Πολιτικής Οικονομίας*. 4^η εκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Meshcheryakov, A. (1979). *Awakening to Life*. Μόσχα: Progress Publishers.

- Ριζοσπάστης άρθρο (2000). *Η εμφάνιση των τάξεων*. Σελ. 9.
- Ριζοσπάστης άρθρο. (2009). *Για τα 90 χρόνια από την καμπάνια κατά του αναλφαβητισμού*. Σελ. 19.
- Ριζοσπάστης άρθρο. (2013). *Διαλεκτική- Υλιστική Ψυχολογίας (Δύο προσεγγίσεις)*. σελ. 8.
- Σετσένωφ, Ι. Μ. (1947). *Εκλεκτά φιλοσοφικά και ψυχολογικά έργα*. Μόσχα: Κρατικοπολιτική έκδοση.
- Σμυρνάφ. Α. Α. Λεόντιεφ, Α. Ν. Ρούμπινσταιν, Σ. Λ. Τεμπλώφ, Β. Μ. (1956). *Ψυχολογία (Ακαδημίας Επιστημών της Ε.Σ.Σ.Δ.)*. Μόσχα: Κρατική Επιστημονική- Παιδαγωγική Έκδοση του Υπουργείου Παιδείας της Ε.Σ.Σ.Δ. (μεταφ). Καμπίτση, Β. Εκδόσεις Αναγνωστίδη.
- Sukhomlinsky, V. (1977). *On Education*. Μόσχα: Progress Publishers.
- Συλλογικό (ομάδα συγγραφέων του Ινστιτούτου Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ υπό την επιμέλεια του Φ. Β. Κονσταντίνοφ). (2012). *ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ (Διαλεκτικός Υλισμός)*. 5^η εκδ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Vygotsky, L. S. (1997). *Νους στην κοινωνία*. Αθήνα: εκδ. Γνώση.